

T.C
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

AMRUBNÜ'L-ÂS ve MISIR VALİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Hüseyin GÜNEŞ

Danışman
Doç.Dr.M.Zeki TERZİ

Samsun
Eylül-1992

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İş bu çalışma jürimiz tarafından İslâm Tarihi ve
Sanatları Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi
olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. M. Orhan Uner
Üye : Doç. Dr. M. Zeki Çerçöz
Üye : Doç. Dr. Osman Yılmaz

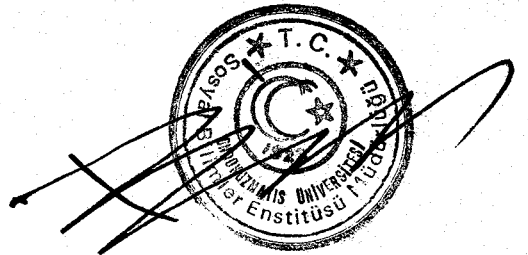
Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait
olduğunu onaylarım.

27.11.1992

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. İsmail BİNDAR



İ Ç İ N D E K İ L E R

KISALTMALAR.....	V
ÖNSÖZ.....	VI

G İ R İ Ő

İSLÂM`DAN ÖNCE HİCAZ`DA YAŞAYAN ARAPLARIN SİYASİ, EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUMLARI.....	1
--	---

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

A- AMRUBNÜ`L-ÂS`IN AİLESİ VE ÇOCUKLUĞU.....	11
1-Soyu ve Künyesi.....	11
2-Annesi ve Babası.....	12
3-Kardeşleri.....	18
B- AMRUBNÜ`L-ÂS`IN GENÇLİĞİ.....	19
1-Amr`ın Hanımı ve Çocukları.....	19
2-Arap Dâhisi Oluđu.....	22
3-Güzel Konuşması ve Şairliği.....	23
4-Ticâretle Meşgul Olması.....	25
5-Diplomatlığı.....	30
6-Müslümanlara Karşı Katıldığı Savaşlar.....	36

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE AMRUBNÜ`L-ÂS

A- AMRUBNÜ`L-ÂS`IN MÜSLÜMAN OLUĐU.....	40
1-Amr`ın İslâmiyeti kabulde Gecikmesinin Sebebi.....	40
2-Amr`ın Müslüman Oluđu.....	41
B- AMRUBNÜ`L-ÂS`IN KATILDIĞI SERİYYELER.....	49
1-Hz.Peygamberin Gazve ve Seriyyelerindeki Amacı.....	50
2-Zatu`s-Selâsil Seriyyesi.....	54

3-Suva' Putunu Yıklakla Görevlendirilmesi	
(Suva' Seriyyesi).....	61
C- AMRUBNÜ`L-ÂS`IN UMAN`A ELÇİ OLARAK GÖNDERİLMESİ.....	62
D- AMRUBNÜ`L-ÂS`IN HZ. PEYGAMBER`E OLAN SEVGİSİ.....	69
E- AMRUBNÜ`L-ÂS`IN HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE İLMİ FAALİYETLERİ.....	70
F- AMRUBNÜ`L-ÂS`IN UMAN`DAN MEDİNE`YE DÖNÜŞÜ.....	73

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

RÂŞİT HALİFELER DÖNEMİNDE

AMRUBNÜ`L-ÂS

A- AMRUBNÜ`L-ÂS`IN RİDDE OLAYLARINDAKİ GÖREVİ.....	75
B- SURİYE FETİHLERİNDE AMRUBNÜ`L-ÂS.....	77
1-Amr`ın Suriye Fetihlerindeki Rolü.....	77
2-Amr`ın Filistin`i Zabtetmesi.....	78
3-Ecnadeyn Savaşı.....	81
4-Fihl Savaşı.....	84
5-Dımeşk`in Fethi.....	85
6-Yermük Savaşı.....	87
7-Kudüs`ün Fethi.....	89
8-Amevas Vebası.....	90
9-Kıtlık Olayı.....	93
C- HZ. OSMAN`IN MUHASARASI ESNASINDA AMRUBNÜ`L-ÂS.....	95
D- HZ. OSMAN`IN ŞEHADETİ ANINDA AMR`IN DURUMU.....	96
E- SİFFİN SAVAŞI ÖNCESİ AMR`IN TUTUMU.....	100
F- SİFFİN SAVAŞI.....	102

G- SİFFİN SAVAŞINDA KUR`AN SAHİFELERİNİN MIZRAKLARIN UCUNA TAKILMASI.....	106
H- HAKEM OLAYI.....	108

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

MİSİR`İN FETHİ VE

AMRUBNÜ`L-ÂS`İN MİSİR VALİLİĞİ

A- MİSİR VE CİVARININ FETHİ.....	114
1-Amr`ın ,Mısır`ı Fethetmek İçin Hz. Ömer`den İzin Alma Girişimi.....	114
2-Fustat`ın Fethedilmesi.....	117
3-İskenderiye`nin Fethi.....	121
a)Zübeyr b. Avvâm`ın durumu.....	126
b)Kıptîler Hakkındaki Uygulama.....	126
c)Mısır,Sulh Yoluyla mı yoksa Savaşla mı Fethedildi.....	127
4-Amr`ın Mısır`ın Civar Kabilelerine Askeri Birlikler Göndermesi.....	128
5-Beka` ,Zevîle,Trablusgarp ve Sabrata`nın Fethi....	129
6-Hz. Ömer`in,Deniz Seferleri İle İlgili Olarak Amr`ın Görüşünü Alması.....	131
7-İskenderiye`nin İsyanı ve İkinci Kez Fethi.....	132
8-Amr`ın Mısır Valiliğinden Alınması.....	133
9-Mısır Valiliğinden Alınış Sebepleri.....	136
10-Hz.Osman`ın Valilileri Medine`de Toplaması ve Amr`ı da Bu Toplantıya Çağırması.....	137
11-Amrubnü`l-âs`ın II.Mısır Seferi ve Valiliği.....	140

B- AMRUBNÜ`L-ÂS`A SUİKAT GİRİŞİMİ.....	145
C- AMRUBNÜ`L-ÂS`IN VEFATI.....	147
D- VİLAYET İDARESİ VE AMRUBNÜ`L-ÂS.....	150
E- NİL NEHRİ İLE İLGİLİ GELENEK.....	154
F- FUSTAT ŞEHİRİ, MUKADDAM DAĞI VE AMR CAMİ`İ.....	155
G- İSKENDERİYE KÜTÜPHANESİ.....	159
SONUÇ.....	161
BİBLİYOGRAFYA.....	166

K I S A L T M A L A R

- A.e : Aynı eser
A.S. : Aleyhisselâm
A.y : Aynı yer
Bak : Bakınız
b. : İbni(Oğul)
bt. : Binti(Kız)
C.(c) : Cilt
Çev. : Çeviren
Sh.(s) : Sayfa
H.(h) : Hicri
Hz. : Hazreti
M.(m) : Milâdi
Mad. : Madde
Nr.(nr) : Numara
öl. : Ölümü
T.D.V.İ.A.: Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Thk. : Tahkik
vb. : Ve benzeri
vd. : Ve devamı

ÖNSÖZ

İslâm Tarihinin bir kesitini oluşturan Rasulullah ve Hulefâ-i Râşidîn döneminde etkili faaliyetleri olan bir sahabîyi araştırmamıza konu edindik. Bu sahabî tarihe Mısır fatihi olarak geçen Amrubnu`l-Âs`tır. Özellikle Halife Ebû Bekr ve Ömer döneminde gerek Suriye fetihleri gerekse Mısır`ın fethi esnasında komutan olarak elde ettiği başarılar ve Mısır Valiliği döneminde kurduğu siyasi otoritesi sebebiyle Amr`ın hayatını araştırmaya karar verdik.

Araştırmamız; bir giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, İslâm`dan önce Hicaz`da yaşayan Arap halkının siyasi, kültürel ve ekonomik durumları üzerinde durulmuştur. Çünkü konu aldığımız Amr`ın hayatının önemli bir bölümü cahiliye döneminde geçmiştir. Cahiliye dönemi sosyal, siyasi ve ekonomik olaylarının Amr üzerindeki tesirleri inkar edilemez mahiyettedir. Bu giriş bölümünden sonra konu; Amrubnu`l-Âs`ın yetiştiği muhit ve müslüman oluşuna kadarki hayatı, Hz. Peygamber döneminde Amrubnu`l-Âs, Râşit Halifeler döneminde Amrubnu`l-Âs, Mısır`ın fethi ve Amrubnu`l-Âs`ın Mısır Valiliği olmak üzere dört esas bölüm içerisinde incelenmiştir.

"Amrubnu`l-Âs`ın Yetiştirdiği Muhit ve Müslüman oluşuna kadar ki hayatı" adını verdiğimiz birinci bölümde, Amr`ın ailesi, çocukluğu ve gençliği incelenmiştir. Gençliği; hanımı ve çocukları, Arap dâhisi oluşu, güzel konuşması ve şairliği, ticâretle meşgul olması, diplomatlığı ve Müslümanlara karşı katıldığı savaşları gibi alt bölümlere ayrılarak incelenmiştir.

"Hz. Peygamber Döneminde Amrubnu`l-Âs" adını verdiğimiz ikinci bölümde, Amr`ın müslüman oluşu, katıldığı seriyyeler, Uman`a elçi olarak gönderilmesi, Hz. Peygamber`e olan sevgisi ve Hz. Peygamber dönemindeki ilmi faaliyetleriyle Uman`dan Medine`ye dönüşü araştırılmıştır.

"Râşit Halifeler Döneminde Amrubnu`l-Âs" adını verdiğimiz üçüncü bölümde, Amr`ın Ridde olaylarındaki rolü, Suriye civarı fetihlerindeki üslendiği görev ve faaliyetleri, Hz. Osman`ın muhasarası ve şehâdeti anında izlediği tutumu, Sıffin savaşı ve Hakem(Tahkim) olayındaki rolü tetkik edilmiştir.

"Mısır`ın Fethi ve Amrubnu`l-Âs`ın Mısır Valiliği" adını verdiğimiz dördüncü bölümde, Mısır ve civarının fethi, Amr`a suikast girişimi, vefatı, vilayet idaresi, nil nehri, Fustat şehri, Mukaddam Dağı, Amr cami`i ve İskenderiye kütüphanesi mütalaa olunmuştur.

Araştırmamızın gerçekleştirilmesinde her türlü yardım ve rehberliği esirgemeyen hocam Doç. Dr. M. Zeki Terzi`ye, yakın ilgi ve teşviklerini gördüğüm, başta Prof. Dr. Bilal Dindar ve İlahiyat Fakültesi öğretim üye ve elemanlarına teşekkürlerimi arz ederim.

Eylül-1992

Hüseyin Güneş

G İ R İ Ş

İSLAM`DAN ÖNCE HİCAZDA YAŞAYAN ARAPLARIN SİYASİ, EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUMLARI

Amr b.Âs`ın hayatını daha iyi değerlendirebilmek için Araplar`ın İslâm öncesi hayat tarzını kısaca vermemizin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Çünkü, bir insanın sağlıklı bir değerlendirmesinin yapılması için, onun sadece belli dönemlerdeki hayatı dikkate alınarak değil, bütün bir ömür, hatta mensubu bulunduğu toplumun dinleri, adetleri, ahlak ve hayat tarzları nazara alınarak bir bütünlük içerisinde incelenip ona göre bir değerlendirme yapılmalıdır.

Arabistan`ın coğrafi yapısı hakkında Philip K. Hitti şu bilgileri vermektedir. "Arabistan, dünya haritasında en geniş bir yarımada olarak gözüken Asya`nın Güney Batısına isabet eden ve 1.700.000 km² genişliğinde bir kara parçasıdır." (1)

Arap Yarımadası sakinleri, bedeviler ve yerleşik hayat yaşayanlar olmak üzere iki farklı gruba mensuptular. Bunlardan güneyde, kuzeyde ve Hicaz bölgesindeki yerleşik hayat yaşayanların tarihi hakkında yeterli bilgi elde etsekde çölde yaşayan Bedevilerin hayatı büyük ölçüde meçhuldür. Onlar hakkında öğreneceğimiz en eski bilgi ancak İslâm`dan yüzelli sene öncelerine kadar uzanır. Bunun sebebi ise onların birbirine düşman kabileler oluşudur. Aslında onlara göre harp, yaşamak için kaçınılmazdı. Yağmuru bol yerlere ve otlaklara ancak kuvvetle sahip olunabilirdi. (2)

(1) Hitti, Philip K. , Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi, Türkçeye çev., Salih Tuğ, İstanbul, 1980, I, 31

(2) Komisyon, Doğuştan Günümüze İslâm Tarihi, İstanbul, 1989, I, 103

Bedevî, avârelik olsun diye boş yere dolaşan bir çingene değildir. O, Çöl şart ve durumlarına, insan yaşayışının en iyi bir intibakını temsil eder. (1)

Bedevîlerdeki siyasi düşünce, şehir ve köylerde yerleşik hayat sürenlerinkinden farklıdır. Bedevîler, kabile düşeninde yaşayan küçük topluluklar olmasına mukabil, yerleşik hayat sürenler, kralları ve idari sistemleri bulunan devletler kurabiliyorlardı. Bu sebeple iki otorite sistemi arasında temelde benzerlikler olmasına ramen, bedevilerin ve yerleşik hayat yaşayanların her birinden ayrıca bahsedilmesi gerekir. (2) Biz burada özellikle konumuzu ilgilendirdiği için Arap yarımadasındaki önemli yerleşim bölgelerinden biri olan Hicaz bölgesinden bahsedeceğiz.

Hicaz, Arabistan Yarımadasında Necd yaylalarıyla, sahildeki Tihame ovaları arasında kalan bir bölgedir. Mekke, Taif ve Medîne bölgenin üç önemli şehridir. Kâbe-i Muazzama dolaşısıyla, özellikle Mekke İslâm'dan önceki dönemlerde de Arap dünyasında büyük bir şöhret kazanmıştı ve bu durum sebebiyle Mekke halkı, öteki bölge sakinlerine göre daha üstün bir mevkiye yükselmişti. (3)

Arapların asıl yurdu Güney-Batı Asya'daki bölgedir. Kuzeyinde Şam ovası, doğusunda Basra Körfezi ve Umman Denizi, Güneyinde Hint Okyanusu, Batıda Kızıldeniz yer alır. Araplara nisbetle o bölgeye Arap Yarımadası denir. Çünkü bölge Arapların ana yurdudur. Bazı Araplar, Yarımada dışına, özellikle Şam ovasına yerleşmişlerdir. (4)

(1) Hitti, I,45

(2) Komisyon, Doğuşundan Günümüze İslâm Tarihi, I,111

(3) Hitti, I,154; Neşet Çağatay, İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara, 1982,81

(4) Ahmet Emin, Fecru'l-İslâm, Beyrut, 1929,1

Bazı bilginlere göre Araplar ve komşularının asılları birdir. Yalnız Araplar çöl hayatı-bedevilik-yaşarlarken Fırat ve Nil vadilerindeki komşuları daha ileri bir medeniyet sahibiydiler. (1)

Neseb ve soy ilmiyle uğraşanlar Arapları iki ayrı kolda düşünüyorlar; Kahtanlı`lar, Adnanlı`lar. Kahtanlılar Kahtan neslindedir, Güney bölgesi Araplarıdır ki, Yemenliler`de bunlardandır. Adnanlı`lar Hz İbrahim`in oğlu İsmâil soyundandır, Kuzey bölgesi Arapları, Hicazlılarda bu koldandır. Diğer Arap kabileleri bu iki büyük soydan doğmuşlar, çoğalmışlardır. (2)

Güney Araplarının yaşayışında istikrar ve medeniyet, göçebe ve istikrarsız şekilde devam ettiren Kuzey Araplarından daha ileriydi. (3) Kur`an-ı Kerim Güney Araplarının tarımda ve diğer alanlarda daha iyi olduğuna, hayatlarının istikrar halinde bulunduğuna şu ayetle temas eder. " Gerçekten (Yemenmen`de yaşamış olan) Se`be kavmi için oturdukları yerlerde (Kudret ve Vahdaniyetimize delâlet eden) bir alâmet vardır . Sağ ve Soldan iki taraflı bahçeler...." (4)

Hız Muhammed`den önceki zamana "Câhiliye devri" , bu devirde yaşayan Araplara da "Câhiliye devri Arapları" denir. Burada Hz Peygamberden önceki döneme "Câhiliye Devri" denilişinin sebebini açıklamak üzere birkaç müellifin görüşlerini vermekte fayda görüyoruz.

Ahmet Emin bu hususta şunları söylemektedir:

"Buradaki Câhiliye ilmin zıttı olan bilmemezlik değil, akıllıca davranmamak çabuk kızmak ve sert mizaçlılıktır... Bunlardan anlaşılıyor ki Câhiliye kelimesi hafiflik, kızmak, acımamak anlamındadır..." (5)

(1) Ahmet Emin, A .e, 4

(2) Ahmet Emin, A .e, 6

(3) Abdulkerim Zeydan, İslâm Hukukuna Giriş, Türkçeye Çev., Ali Şafak, İstanbul, 1976,43

(4) Kur`an, XXXIV, 15

(5) Ahmet Emin, 70

Neşet Çağatay'da konu ile ilgili olarak şunları belirtmektedir:

" Buradaki ' Câhiliye Çağı ' terimi, Arapların din ve toplum hayatının bazı sakat adet ve geleneklerini ifade eder. Yoksa bu çağda yaşayan Araplar bütün bütüne medeniyetden mahrum bir durumda değildiler. " (1)

Corci Zeydan Arapların medeni hayatı ile ilgili olarak bize şu bilgileri vermektedir:

" Bazı Avrupalı muharrirlerin söyledikleri gibi Araplar fitraten medeniyet ve şehir hayatından uzak olduklarından, ne cahiliye devrinde, ne de İslâmi dönemde kendi kendilerine bir medeniyet ihdas edememişlerdir. " (2) Corci Zeydan devamında şöyle demektedir: " Fikrimizce böyle bir iddiada bulunmak büyük bir hatadır. Gerçekten Araplar medeniyeti kabulde, şehir hayatında ve memleket idaresinde en ziyade istidat sahibi milletlerden sayılır. Daha evvel veya daha sonra medeniyet yoluna dahil olan milletlerin hiçbirinden bu yolda geri kalmamışlardır. " (3)

Şimdi biz bu açıklamaların ışığı altında ana hatlarıyla " Hicaz bölgesi Câhiliye Arapları " nın muhtelif alanlardaki faaliyetleri hakkında bilgi vereceğiz.

Hicaz bölgesinin idari ve siyasi durumu hakkında şunları söyleyebiliriz:

Hicaz bölgesinde, Yerleşim alanlarında meskun kişilerle (Şehirli-Hadârî), çölde yaşayan göçebe (Bedevî) leri bir tek siyasi ve idari mekanizmaya tâbî gruplar olarak göremiyoruz. Onlar (Araplar) birbirinden ayrı kabileler halinde yaşarlardı. Sosyal hayatları kabile esasına ve bu esasla mevcut olan kabile taassubuna dayanıyordu. Kabile bir devlet ve siyasi

(1) Çağatay, 99

(2) Corci Zeydan, İslâm Medeniyeti Tarihi, Sadeleştiren, Mümin Çevik, İstanbul, 1976, I, 13

(3) Corci Zeydan, I, 13

bir varlık değil, akrabalık ve kan bağına dayanan bir topluluktur. Fertler akrabalık bağı bulunan cesaret, eli açıklık, vs. gibi vasıflarla tanınan kabile reisine kendi istekleriyle itaat ederlerdi. (1)

Kabile reisliği bir sülalede büyükten büyüğe geçerek bir kaç nesil devam edebilirse de hiçbir vakit verâset şeklini almamıştı. Bu başkanlık, kabilenin isteğine bağlı olup başka bir sülâleden olan bir kişi de başkanlığa seçilebilirdi. Reislerin başka imtiyazı barış veya savaşa ait konuşmaları idare ve kabilesini düşmana karşı sevketmekten, göç sırasında çadır kurulacak-yani yerleşilecek-yerleri seçmek ve konuk ağırlamaktan ibaretti. (2)

Kabile reisliği konusunda Corci Zeydan`da şunları belirtmektedir:

"Câhiliye devrinde reislik, kabile içinde en ziyade akıllı, en çok iyi idareye sahip olan ve dâhî kişiye verilirdi. Bunda taraflılığa mücadele edilmezdi. Bir kabilede aynı vasıflarda birden çok şahıs bulunursa en çok ihtiyar olan tercih olunurdu. Bundan, başka birkaç kabile dıştan gelecek bir tecavüze karşı aralarında bir harp antlaşması yaparak, sayet harp olursa o kabilelerin reisleri arasında kur`a çekilir, kime isabet ederse büyüklük veya küçüklüğe bakılmayarak reis olurdu. (3)

Arnold`da Arapların adli ve idari teşkilatı ile ilgili olarak bizlere şu bilgileri vermektedir:

" Araplardaki sosyal durumu, bizim yeni çağlarda bir hükümet fikri ile alakalı olarak kabul ettiğimiz adli ve idari teşkilat orada hiç yoktu. Her kabile veya taife ayrı ve tamamıyla müstakil bir manevi şahıs teşkil ediyor ve bu istiklal, kabilenin münferit esasına şamil oluyordu. Bunların her

(1) Abdulkerim Zeydan, 45

(2) Çağatay, 99-100

(3) Corci Zeydan, I, 28

biride kendi reisinin amirliğini Yalnız-kendisininde müsterek bulunduğu-umumi efkarın tercümanı şeklinde tanıyor. Fakat kabilesi, halkın birlikte verdiği karara göre hareketten imtina ediyordu. Birde siyaset makamı düzenli bir kaide altında devr edilmezdi. Reis olacak zâtın, umumiyetle taifenin en zenginini ve kuvvet sahibi bir ailenin en yaşlı ferdi ve en çok hürmete layık biri olması gerekiyordu. Böylece bir kabilenin nüfusu çoğaldığı takdirde o kabile sayısız şubelere bölünür ve her bir şube ayrı ve müstakil bir mevcudiyete malik bulunurdu. Yalnız müsterek varlıklarının müdafaası veya normal durumların dışında seferi bir harp yapmak gibi hallerde hepsi birleşirdi. (1)

Bölge halkının İlah anlayışını da şöyle özetleyebiliriz:

"Hicaz halkı, Hz İbrahim, oğlu Hz İsmail, İsmail'in annesi Hacer ile birlikte hicaz bölgesine gelip Kâbe'yi yaptı. Tanrı'nın birliğini kendisine bildirdiği zaman onun şeriatini kabul ve sözlerine uydular: Hz İbrahim'den sonra bu bölgede Peygamberlik görevi verilen Hz İsmâil de, babası Hz İbrahim'in tebliğ ettiği akideleri onlar arasında yaymaya devam etti. Fakat Hz İsmâil'den sonra uzun zaman geçince gitgide sapıtıp putlara tapar oldular. Bu sapıklık devri İslâmiyet'in ortaya çıkışına kadar sürüp gitti. (2)

Câhiliye döneminde, arapların bir kısmı Tanrı kavramını inkar ederler, zaman ve tabiata inanırlardı . Kur'an bu görüşümüzü teyit etmektedir: " Hayat, ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Ölürüz ve yaşarız; bizi ancak zamanın geçişi yokluğa sürükler, derler..." (3)

Bir kısım araplar da, Allah'a inanır, fakat dünyada yaptıklarından dolayı ahirette hesaba çekilmeyi, mükafat veya ceza görmeyi inkar ederlerdi. Bu hususta da Kur'an-ı Kerim

(1) Arnold, T.W., İntişar-ı İslâm Tarihi, Türkçeye Çev., Hasan Gündüzler, Ankara, 1971,67

(2) Çağatay, 102-103

(3) Kur'an, XLV/24

şöyle buyurmaktadır: " And olsun ki onlara: ' Gökleri ve yeri yaratan, güneşi, ayı buyruğu altında tutan kimdir? diye sorsan şüphesiz Allah'tır ' derler. Öyleyse niçin (aldatılıp) döndürülüyorlar ". (1)

Bu açıklamalarda göstermektedir ki Araplar genellikle Putperesttiler. Ancak Putları tam (mutlak) manada ilah kabul etmiyorlardı. Putları kendilerini Allah'a yaklaştırmakta bir aracı olarak görüyorlardı. Kur`anda onların bu durumları şöyle anlatılmaktadır:

" Dikkat edin, halis din Allah`ındır. O`nu bırakıpta Putlardan dost edinenler: ' Onlara (Putlara), bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz ' derler. Doğrusu Allah, ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hükümverecektir. Allah şüphesiz yalancı ve inkarcı kimseyi doğru yola erdirmez. " (2)

Hicaz halkının hayatında Kâbe`nin çok önemli bir yeri vardır. Kâbe yüce Allah`ın emriyle Hz İbrahim ve İsmâil tarafından yapılmıştır. Önceleri Allah`ın emri mucibince tavaf ve ziyaret edilmiş, daha sonra ise içi ve dışı putlarla doldurularak Putperestliğin merkezi haline getirilmiştir. Hicaz halkının Kâbe`ye büyük önem verişinin sebebi, buranın Hac mevsimindeki ticari durumu idi. Hac ve ticaret için Arap Yarımadasının birçok yerlerinden bir sürü halkın Mekke`ye ve yakınlarına gelmeleri Mekkelileri Yarımadanın imtiyazlı saymasına sebep oluyordu. (3)

Araplar İslâm`dan önce kaba ilkel bir hayat yaşıyorlardı. Göçebe şeklinde hayat süren pek az miktarı Araplar Yemen, Medine ve Mekke gibi medeni hayatı olan şehir, köy ve yaylalarda yerleşmişler, istikrarlı bir hayata sahiptiler. (4) Bedeviler, çöller ve vâhâlarda, sulak ve otlak yerlerde göçebe

(1) Kur`an, XXX/61

(2) Kur`an, XXXIX/3

(3) Çağatay, 112

(4) Abdulkerim Zeydan, 44

halinde gelip geçici, gayri meskun şekilde çadırlarda yaşarlar. (1) Hayvanların eti, sütü, yoğurdu gibi ürünleriyle geçinir, birbirlerine baskın ve yağmada bulunmayı yaşama ve mal kazanma yollarından biri kabul ederlerdi. Bir kabile diğere hücum eder, galip gelen mağlup'un hayvanlarını v.s. mallarını ganimet, kadınlarını da esir olarak alırdı. Böyle bir hayat tarzı yağma ve baskınlar, bedevîleri, şehirlilerden daha çok savaşılabilen ve daha cesaretli insanlar haline getirmişti. (2)

Ticaretten, ziraat ve sanayiden hoşlanmamak, onları hakir görüp kendilerine münasib düşmeyen küçük mesleklerden saymak bedevîlerin adetlerindendi. Bu düşünce sebebiyle o işlerle uğraşmadılar. Şehirliler gibi bedevîlerde şiir, Hitabet, vecize ve atasözleriyle diğer Arap dili sanatlarında, tarih rivayetinde ün yapmış, ileri gitmişlerdir. Bu arada göçleri ve yolculuklarındaki tecrübeleriyle Astronomi ve Meteoroloji ilimlerinde geniş malumatları vardı. Bedevîlerin aksine şehirliler, şehirlerde yerleşerek ticaret ve ziraatle uğraştılar. Bedevîlerden daha medeniydiler. (3) Kureyş kabilesinin ticaret gayesiyle Şam ve Yemen'e gittiklerini (4) Kur'an-ı Kerim şöyle açıklar:

" (Bari) Kureyş emn-ü selâmete, kış ve yaz kendilerini seyr-ü seferde esenliğe (ve garantiye) kavuşturduğundan dolayı şu beytin (Kâbe'nin) Rabbine ibadet etsinler onlar. (O Rab ki) onları açlıktan (kurtarıp) doyuran, kendilerine

-
- (1) İbn Haldun, Mukaddime, Türkçeye Çev., Süleyman Uludağ, İstanbul, 1982, I, 415-418
 (2) İbn Haldun, Mukaddime, I, 470-471
 (3) Abdulkerim Zeydan, 44
 (4) Taberî, Camiu'l-Beyân an Tefsîru'l-Kur'an, Mısır, 1954, XXX, 307

korkudan eminlik verendir O. " (1)

Abdulkerim Zeydan Arapların Sosyal alanındaki vasıflarını şöyle sıralamaktadır:

" Nesebleriyle öğünmek, iyilik ve kötülükte son derece sıkı bir şekilde yardımlaşmak, kabile taassubunun sonuçlarındanandı. Kabile fertlerinden biri başka kabileden birisine karşı suç işlerse, suçlu ve kabilesinden intikam almak için ma'durun kabilesi hemen yardıma koşar, suçlu haksız, zâlim olsa da kabilesi onu savunur, karşı tarafa düşman olurdu. Kabile yardımı yalnız bir soydan gelen kişiler arasında değil, aynı zamanda evlat edinme, yeminleşme, birbirine sahip çıkma ve komşuluk sebepleriyle kabile fertlerinden sayılanlara da yardım yapılıyordu. Evlât edinme Araplar arasında alışılâ gelen bir adetti. Evlât edinenle evlât edinilen veya onun yerine konuşan, arasındaki bir sözleşmeyle olur. Yeminleşme ve birbirine sahip çıkma (Muvâlat) ise bu konudaki sözleşmelerle yapılırdı. Yeminleşirken şöyle derlerdi: " Kanın kanındur ölümün ölümüdür, terikemden alırsın, terikenden alırım ". Yeminleşmede haklı veya haksız olsunlar her ikisinde birbirini müdafaya ve onu korumaya söz verirlerdi. Komşuluk, kabile reisi veya kabilenin ileri gelenlerinden birinin kabilesine komşu olarak gelenlere gerekli kolaylığı, komşuluk vazifesini gösterip yapmasıdır.

Muharip olmalarına ramen, Zilkâde, Zilhicce, Muharrem Recep aylarında savaşı durdurup yasaklara riayet adetlerindendi. (2)

Kabileler arasında savaşın çok oluşu Araplarda erkeğin önemini daha çok artırıp kadını küçümsemeye sevketti. Kadının mevkii sarsıldı, hakları çiğnendi, mirastan mahsum edildi, hatta bazı kabilelerde dayanılmaz bir leke olan düşmana esir düşmesi korkusuyla kızları doğduktan sonra diri diri toprağa gömme olayı yaygınlaştı. (3) Kur'an-ı Kerimde bu çirkin adet-

(1) Kur'an, CVI, 1-4

(2) Abdulkerim Zeydan, 45-46

(3) Abdulkerim Zeydan, 46

ten şöyle bahsediliyor:

" Diri diri gömülen Kızın hangi suçlarından dolayı öldürüldüğü sorulduğu zaman." (1)

Arapların yağmacılık ve baskın, kızlarını diri diri toprağa gömüp öldürme ve kabile taassubu gibi kötü sıfatları yanında, cömertlik cesâret, sadâkat, zulmü sevmemek , yüz kı-zartıcı hallerden uzak durmak, komşuları himaye, gücü yettiği halde hasmını bağışlamak v.b. iyi sıfatları da vardı. Kendisine ikramda bulunmayı Misafir'in hakkı sayıyorlar, hakkın yerine getirilmesinde ihmali, kusurlu davranışı veya onu bilmemezlikten gelmeyi, atalardan devrolagelen kabile, adet ve geleneklerine göre, kötü bir davranış, hareket tarzı sayarlardı. (2)

(1) Kur'an, LXXXI, 8-9

(2) Abdulkerim Zeydan, 47

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

AMRUBNU`L-ÂS-İN YETİŞTİĞİ MUHİT VE MÜSLÜMAN OLUŞUNA KADAR Kİ HAYATI

A- AMRUBNU`L-ÂS`İN AİLESİ VE ÇOCUKLUĞU:

I- SOYU ve KÜNYESİ:

Adı Amr b.Âs`tır. Soyu, Amr b.Âs b.Vâil b.Hişâm b.Suayd b.Sehm b.Amr b.Huğays b.Ka`b b.Ğalib el-Kureşi es-Sehmi`dir. Ebû Abdullah ve Ebû Muhammet diye künyelendirilmiştir. (1)

İsmi ile ilgili olarak en-Nevevi; Amr b.Âs ve Amr b.Âsî şeklinde yazılabildiğinden bahsederek şunları söyler:

" Yâ ile (Âsî) şeklindeki yazılışı arap halkı arasında fasih yazılış şeklindedir. Ancak hadis ve fıkıh kitaplarının çoğunda ise "Yâ" harfedilerek yazılmıştır ". (2) Biz de bu çalışmamızda onun ismini " Yâ " sız olarak " Amr b.Âs " şeklinde kullanmayı tercih ettik.

(1) İbn Abdî`l-Ber, el-İstiâb fî Ma`rifeti`l-Ashâb, Kahire, Tarihsiz, III, 1184; İbnü`l-Esir, Üsdü`l-Ğabe fî ma`rifeti`s-Sahâbe, Kahire, 1970, IV, 244; Nevevi, Tehzîbü`l-Esmâ Ve`l-Lugat, Beyrut, Tarihsiz, I/2, 30; İbn Hacer, el-İsâbe fî Temyizi`s-Sahâbe, Kahire, 1970-2, IV, 650; Mu`cemu Kabâili`l-Arap`ta Amr b.Âs`ın Soyu Adnan`a dayandırılarak şu şekilde verilmektedir; " Amr Adnânilerin Kureyş sovundandır. Beni Sehm b.Amr b.Huğays b.Ka`b b.Lüey b.Ğalib b.Fihr b.Malik b.Nazr b.Kinnâne b.Huzevme İbn Müdrike (Amr) b.İlyas b. Mudar b. Nezar b.Ma`d b.Adnan " Bak. Ömer Rıza Kehhâle, Mu`cemi Kabâili`l-Arap, Beyrut, Tarihsiz, II, 560

(2) Nevevi, I /3, 30

2 -ANNESİ VE BABASI:

Annesi, Nâbiğa bt.Harmele`dir. Beni Celân b.Atik b.Eslem b.Yezkur b.Aneze tarafından esir edilmiştir. (1) Amr, b.Âs`ın bir soruya cevap olmak üzere annesi hakkında şu bilgileri verdiğini görüyoruz:

" Annem, Seleme bt.Harmele`dir. Benî Aneze`den Nâbiğa diye lakaplandırılır. Sonra Benî Celân`dan bir arap okçusuna (savaş ganimeti olarak) düşmüştür. Onu, o (arap okçusu) Ukaz çarşısında satmıştır. Fâkih ibn Mugîre onu satın aldı. Ondan da Abdullah b.Cüz`an satın aldı. Sonra da Âs b.Vâil ile evlendi. O evlilikten ben doğdum. " (2)

Babasına gelince: Amr`ın babası Âs b.Vâil b.Hâşim es-Sehmî`dir. H.1/M. 622 yılında ölmüştür. Kureyş kabilesinin Sehm kolunun başkanı olup Câhiliye devrinde Mekke`nin ileri gelenlerinden sayılırdı. Ficar Savaşlar`ı(3) başta olmak üzere bir çok savaşa kabilesinin başında katılmıştır. Gücsüz ve kimsesizlere yaptığı zulümlerle tanınmıştır. Malını satmak için Mekke`ye gelen Zûbeyd kabilesine mensup birinden satın aldığı malların bedelini ödememiş bunun üzerine aralarında Hz. Peygamber`in de bulunduğu bazı Mekkeliler haksızlığa uğrayan-

(1) İbnü`l-Esir, Üsdü`l-Çâbe, IV, 244

(2) İbn Abdi`l-Ber, III, 1185

(3) Ficar Savaşı: İslâm`dan önce Arabistan`da araplar arasında (Kureyş ile Kinâne ve Kays kabileleri arasında) sık sık cinayetler olur, ardı arası kesilmeyen kan davaları, nesillerin kesilmesine sebep olurdu. Ficar savaşları da bunlardandı. Bu savaşlar; (Muharrem, Râcep, Zilkâde ve Zilhicce) savaşılması yasak aylardan birinde vuku bulduğu için bu isim verilmiştir. Ficar savaşları çeşitli sebeplerle Araplar arasında dört defa vuku bulmuştu. (Bak. Asım Köksal, Hz.Muhammet ve İslâmîyet, İstanbul, 1981, Mekke Devri, S.87-88)

ların hakkını savunmak gayesi ile Hilfu`l-Fudul (1) Cemiyetini kurmuş ve ilk iş olarak Âs b.Vâil`den satıcının hakkını almışlardır." (2)

Amr`ın babası Âs b.Vâil`in bütün haksızlıklarına, İslâm Dini`ne ve Hz.Peygamber`e olan düşmanlığına İslâmiyetten sonra da şahit oluyoruz. Bunlardan bazıları şöyledir:

İlk Müslümanlardan Habbâb b.Eret kendi eliyle yaptığı kılıçlardan bir kaçını Âs b.Vâil`e satmış, fakat parasını alamamıştı. Habbâb alacağını isteyince Âs b.Vâil, burcunu ödemek için Habbâb`ın Hz.Peygamber`e dil uzatmasını şart koştumtu. Habbâb`da: " Senin ölüp tekrar dirildiğini görmedikçe bu işi yapmam " diye cevap verince, Âs b.Vâil ona şöyle karşılık vermişti: " O halde kıyamet gününde gel, o gün benim malım da evlâdım da olacak, o zaman öderim. " Yüce Allah, Onun bu sözlerini Meryem suresinin 77 ilâ 80. ayetlerinde şöyle reddetmiştir: (3)

Bu ayetlerle ilgili olarak müfessirler şunları yazmaktadırlar. Ayetlerin meallerini ve yapılan tefsirleri şöylece sıralayabiliriz:

-
- (1) Hilfu`l Fudul: Beni Muttalip, Beni Es`at, Beni Zühre ve Beni Temim arasında Peygamberimiz 20 yaşında iken (takriben M.591 yılında) yapılan bir antlaşmadır. Bu antlaşmaya göre taraflar ister Mekke`li olsun, ister yabancı olsun Mekke`de zulme uğrayan herkese yardım edecekler. Mazlumun uğradığı zulme son verinceye kadar zâlimler`e birlikte karşı koyacaklardı. (Bak: Komisyon, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I, 131)
- (2) İbn Hişâm, es-Siretu`n-Nebeviye, Mısır, 1936, I,140 , (2 Nolu dipnot); Fayda, Mustafa, Âs b.Vâil Md., T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1991, III, 449
- (3) Kâdî, Beydâvî, Envâru`t-Tenzil ve Esrâru`t-Te`vil, Matbaa-i Âmire, 1303, II, 46; İbn Kesir, Tefsîru`l-Kur`an-ı l-Azim, Kahire, 1975, III, 135

" Âyetlerimizi inkar edipte, bana: 'Elbette mal ve çocuklar verilecektir ' diyeni gördün mü? "

" O, gayba mı tanık oldu, yoksa Rahman (olan Allah) ın katında (n) bir ahit mi aldı ? "

"Asla; demekte olduğunu yazacağız ve onun için azabtan da süre tanıdıkça tanıyacağız. "

" Onun söylemekte olduğuna biz mirasçı olacağız, o bize yapayalnız tek başına gelecektir " (1)

Müfessirler`den Taberî ve Beyzâ`vî`nin beyanlarına göre Ayet-i Celile, Âs b.Vâil hakkında nazil olmuştur. Çünkü As-habtan Habbâb`ın Âs b.Vâil`de olan alacağını istemesi üzerine Âs b.Vâil, Habbâb`a " Sen Muhammed`e iman ettin. Eğer, Muhammed`e küfredersen sana borcumu veririm. Küfretmedikçe vermem " deyince Habbâb " Ben Muhammed`e iman ettim. Dünyada küfretmediğim gibi kabrimden kalktığımda dahi küfretmem. Demesi üzerine Âs b.Vâil " Mademki kabirden kalkacaksın O zaman yanıma gel, orada bana elbette mal ve evlat verilir. O malımdan sana borcunu veririm. " der. Habbâb`ın bunu Rasulullah`a anlatması üzerine bu ayetin nazil olduğu rivayet edilir. Çünkü Âs b.Vâil, bu sözü ahireti inkar suretiyle sövlediğinden Cenâb-ı Hak bu ayetle onu ve onun emsali bu gibi sözleri söyleyenleri ve kıyamet`e kadar söyleyecek kimseleri zemetmiştir. (2)

Fahrettin Râzî de Tefsir`inde, Habbâb`ın kuyumcu olduğunu, Âs b.Vâil için huliyyattan (3) bir şey döküp ücretini istemesi üzerine Âs b.Vâil`in:

(1) Kur`an, XIX/77-80

(2) Taberî, Camiu`l-Beyan an Tefsiru`l-Kur`an, Mısır, 1954 XVI, 125; Kâdî Beydâvî, II, 46; İbn Kesîr, III, 135

(3) Huliyyât: Altın, Yakut, Zümrüt, Gümüş gibi zinet (süs) eşyası, Bak; Devellioğlu, Ferit, Huliyy Md., Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara, 1984, s. 454

" Sizin İktidarınızda, ahirette altın ve gümüş çoktur. Onlardan elbette bana da verilecektir. Borcumu ahirette vereyim " demesi üzerine cereyan eden münakaşa hakkında nâzil olduğunu zikreder. (1)

Diğer taraftan Âs b.Vâil, Rasulullah`ın oğlu Kasım vefat edince onunla alay ettiği belirtilmektedir. İbnü`l-Esîr, eserinde olavı şöyle anlatmaktadır: " Amr b.Âs`ın babası olan Sehm`li Âs b.Vâil`de Rasulullah ile alay edenlerdendir. Rasulullah`ın oğlu Kasım vefat ettiği zaman: ' Muhammet soyu kesik birisidir Onun erkek evladı asla yaşamıyor. ' diyen odur. İşte Kur`an-ı Kerim`de ki " Muhakkak seni ebter (Soyu Kesik) diye yerenin kendisi ebterdir. " (2) ayeti bu olay üzerine nâzil olmuştur. " (3)

Bu ayetin tefsiri konusunda müfessirlerden bazıları şu bilgileri vermektedir: Fahrettin Râzî tefsirinde, bu sure (Kevser Suresi) Âs b.Vâil hakkında nâzil olmuştur. Âs b. Vâil ile Rasulullah bir kapıda karşılaşmış, Kureyşliler (Müşrikler) kiminle konuştuğunu sormaları üzerine Âs b.Vâil:

" Rasulullah`ı kasederek, şu ebterle konuştum " diye cevap vermiş, Cenâb-ı Hakk`ta bu sureyi inzalle Rasulû`nün incinmiş olan kalbini tamir buyurmuştur. " (4) Taberi`de Tefsirinde, Âs b.Vâil Resulullah için şöyle dediğini belirtiyor:

-
- (1) Râzî , Fahreddîn , Mefâtihu`l-Ğayb, Tabahatu`l-Âmire Tarihsiz, VI, 852-853: Emiroğlu, Eshab-ı Nüzul, Konya, 1978, VII, 405
- (2) Kur`an, 108/3
- (3) İbnü`l-Esîr, el Kamil, II, 72
- (4) Râzî , : VIII, 714-715

" Ben ve diğer insanlar Muhammet`den uzak durduk. Çünkü o ebter (nesli kesik) tir. (1) Kâdî Beydâvî de: " Âs b.Vâil, Rasulallah`ı böyle (ebter) isimlendirirdi. Bunun üzerine (Kevser Suresi) nazil oldu " demektedir. (2)

Âs b.Vâil`i, Hz.Peygamber devrinde, Hz.Peygamber ve Ashabıyla sadece alay eden bir kişi olarak deyil, bizzat onlara düşmanlık besleyen ve zulmeden birisi olarak da görmekteyiz. Bu konu ile ilgili olarak İbn İshak şu bilgiyi vermektedir: " Ammâr b.Yâsir ve onunla aynı dönemde müslüman olan guruptan sonra, guruplar halinde erkekler ve kadınlar İslâm`a girdi. İslâm`ın adı yayıldı, sözü edilir oldu. Bunların müslüman olduğu Mekke`de yayılınca Kureyşliler bunu büyüttüler ve çok kızdılar. Rasulullah`a karşı kin ve haset arttı. Bazıları daha da ileri giderek ona açıkça düşmanlık besledi. Ebû Cehil ve arkadaşları, Ebû Leheb, Ubeyde b.Abdî Yeğûs, Velîd b.Muğîre, el-Âs b.Vâil ...v.b. bunlardandır."(3)

Müfessirler Kur`an-ı Kerim`deki bazı ayetlerin Âs b.Vâil hakkında nâzil olduğunu belirtmişlerdir. Bunların bazılarında, biraz önce anlattığımız olaylarla ilgili olarak bahsettik. Ayrıca şu ayetlerinde onunla ilgili olduğu müfessirlerimiz tarafından kaydedilmiştir.

" Dini yalanlayan (adamı) gördünmü ? İşte O, öksüzü iter kakar; yoksulu doyurmaya önyak olmaz ". Bu ayetlerin Beydâvinin tefsirinde Velîd b.Muğîre veya Âs b.Vâil es Sehmi hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir ki kıyameti inkar eder; çirkin işler yaparmış " diyor. (4) Bir diğer Ayeti Kerîme`de " Suç işleyenler, inananlara gülerler (Onlarla alay ederler) di. Onların yanlarından geçtikleri zaman bir birlerine kaş

(1) Taberî, Tar, Câmîu`l-Beyân, XXX, 329

(2) Kâdî Beydâvî, II, 672; İbn Kesîr, Tefsir, IV, 559

(3) İbn İshâk, Siretü İbn İshâk el Mûsemmâ bi Kitâbi`l-Müh-tede-i Ve`l-Meb`asi Ve`l-Megazi, Rabat, 1976 baskısından Ofset, Konya, 1981, s.125

(4) Kur`an 107/1-3 ; Râzî, II, 696; Kâdî Beydâvî, II, 671

göz eder (ek onları küçümser) lerdî (1) buyurulmuştur. Yine Râzî bu ayet-i Kerimenin tefsirinde; Mekke`de Ebû Cehil, Velîd ibn Muğîre, Âs ibn Vâil ve emsali Kureys mûşrikleri, Ammar , Sûheyd, Habbâb Bilâl gibi fukarai Mû`minin ile istihza ediyorlardı..." demek suretiyle bu Ayetin Âs b.Vâil ve arkadaşları hakkında nazil olduğunu belirtmiştir. (2)

Oğullarından Hişam b.Âs Habeşistan'a hicret eden ilk Müslümanlardandır. (3) Diğer oğlu meşhur sahâbi Amr b.Âs`tır ve Mekkenin fethinden önce Müslüman olmuştur.

Âs b.Vâil`in ölümü ile ilgili İbnü`l-Esir şu bilgiyi vermektedir: " Âs b.Vâil bir eşeğin sırtına binmiş Mekke sokaklarının birisinden geçerken eşeği olduğu yerde durur. Bu sırada zehirli bir hayvan tarafından ısırılır, ayağı bir deve boynu kadar şişer ve bundan dolayı Rasûlullah`ın hicretinden (1/622) sonra Medine`ye varışının ikinci ayında 85 yaşında olduğu halde ölür. (4) Âs b.Vâil`in Hicretten sonra ölmediği, aksine hicretten bir kaç ay önce öldüğü de söylenmektedir. (5)

(1) Kur`an, 83/29,30

(2) Râzî , II , 508

(3) İbn Sa`d, Tabakâtu`l-Kübrâ, Beyrut, 1968, IV, 191

(4) İbnü`l-Esir, el-Kâmil, II, 73

(5) Fayda, Mustafa, Âs b.Vâil Md., T.D.V.İ.A. , II, 449

3.- KARDEŞLERİ:

Amr b.Âs`ın kardeşlerini iki kategoride ele alabiliriz. Birinci bölümde, onun Nabiğa binti Hermele`den olma anne bir kardeşleri. Bunlar: Habeşistana hicret eden müslümanlardan olan Amr b.Üsâse el-Adevî, ve Ukbe b.Nâfi b.Abdi Kays el-Fih-rî (1) ve Zeyneb binti Affe b.ebi`l-Âs (2) tır. İkinci bölümde ise baba bir kardeşinden söz edilebilir. O da: Hişâm b.Âs`tır. Biz burada Amr`ın baba bir kardeşi Hişâm b.Âs`tan kısaca bahsedeceğiz.

Amr`ın baba bir kardeşi Hişâm b.Âs`ın künyesi Ebu Muittir. (3) İslâm`dan önce Mekke`de idi. II.Habeşistan hicretinde o da Habeşistana Hicret etti. Sonra Hz.Peygamber`in Medine`ye hicret ettiği haberi kendisine ulaşınca Mekke`ye döndü. Rasulullah`ın hicreti ile onlara tabi olmak istedi. Ancak babası ve kavmi onun Mekke`den çıkmasına izin vermediler, hapsettiler. Taki Rasulullah`ın Hendek savaşından sonra Medine`ve hicret etti. (4)

Bedir, Uhut, Hendek savaşları Hişâm b.Âs`ın mahpus ve esir olduğu zamanlara tesadüf eder. Hendekten sonraki bütün muharebelere iştirak etmiş ve bu savaşlarda çok yararlılık ve cesaret göstermiştir. (5)

Hişâm b.Âs yaş bakımından Amr b.Âs`tan küçüktür. Onun evlâdı da yoktur. (6) Ebu Hureyre`nin Rasulullahtan mervi bir hadisinde: " İbn Âs`ın iki oğlu Amr ve Hişâm, ikiside Mümindirler " buyurulmaktadır. (7)

(1) İbnü`l-Esîr, Üsdü`l-Gâbe, IV, 244

(2) İbn Abdi`l-Ber, III, 1184

(3) Eşref Edip, Asrı Saadet, Çev. Ali Genceli, İstanbul, 1985, II, 490;

(4) İbn Sa`d, IV, 291

(5) Eşref Edip, II, 490

(6) İbn Sa`d, IV, 191

(7) İbn Sa`d, IV, 191 ; Buhârî, Kitabu Târîh-i Kebir, Diyarbakır, Tarihsiz, VI,303;İbn Hacer, Tehzibu`-t-Tehzib, Beyrut, 1327, VIII, 56

B- AMRURNU`L-ÂS-İN GENÇLİĞİ:

Hayatını konu aldığımız Amr b.Âs`ın gençliğinde bir çok hususları dikkatimizi çekmektedir. Müslüman olduktan sonra ve bilhassa Mısır`ı fethedişi ile meşhur olan Amr b.Âs`ın İslâm`dan önce, gençlik döneminde de bulunduğu toplum içerisinde sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda birçok sorumluluk ve görevleri üstlendiğini görmekteyiz.

Biz bu bölümde, Amr b.Âs`ın evliliğinden, Hanımından ve çocuklarından, dehâsından , hatiplik ve şairliğinden, Müslümanlara karşı katıldığı savaşlardan ve İslâm`a girmeden önce Müslümanlar aleyhine olan icraatlarından söz edeceğiz.

I- AMR`İN HANIMI VE ÇOCUKLARI:

Kaynaklarda Amr`in hanımları konusunda bilgi yok denecek kadar azdır. Edindiğimiz intiba odur ki onun birden çok hanımı vardır. Ancak kesin olarak sayısı hakkında bir bilgimiz yok. Tesbitlerimiz sonucu onun iki hanımının ismini zikredeceğiz. Onlarla ilgili de geniş malumata sahip değiliz. Hanımlarından birisi Burayta bt.Münebbih b.el-Haccac`dır. Ubeydullah b.Amr`in " Ümmü Veled`i " dir. Amr, Uhut savaşına bu hanımıyla birlikte katılmıştır. (1)

Diğer hanımı ise oğulları Abdullah ve Muhammed`in annesi Hâle bt.Hamza`dır. (2)

Amr`in çocuklarına gelince, biz burada onun Hale bt. Hamza`dan dünyaya gelen iki çocuğu Abdullah ve Muhammed hakkında kısaca bilgi vereceğiz.

Abdullah hicretten yedi yıl (Yaklaşık M.603) önce Mekke'de doğmuştur. Babasından önce Müslüman olmuştur. (3) Hicretin yedinci yılında (M.617) yılında Medine`ye hicret etmiştir. Güzel yazı yazardı. Rasulullahtan duyduğu her hadisi yazması üzerine, bu işi doğru bulmayan sahabe Rasulullah`a müracat etmiş, O`da Abdullah`a kendisinden her duyduğu söz ve davranışlarını yazmasına müsaade etmiştir. (4) Topladığı hadisleri

(1) İbn İshak, 303; İbn Hişâm , III, 66 ; Taberî, Târih, II, 59; İbnü`l-Esir, el-Kâmil, II, 149

(2) Eşref Edip, II, 370

(3) İbn Hacer, el-İsâbe, IV, 193

(4) İbn Abdi`l-Ber, III, 957

" Sâhifetü's-Sâdika"adı altında bir eserde toplamıştır. Ebû Hureyre'nin belirttiğine göre Abdullah, kendisinden fazla hadis biliyordu. (1) Ebû Hureyre'nin bu şehadeti birçok hadis bilen (Müksirûn (2)) sahâbi olduğunun açık bir delilidir.(3) Abdullah, geniş hadisve fıkıh bilgisinden dolayı " Abâdile(4)" arasında yer almıştır. İbadetle fazla meşgul olduğu, devamlı oruç tuttuğu, hafız olması sebebiyle her gün Kur'an-ı hatmettiği için aile hayatını ihmal etmiş ve babası tarafından Rasullullah'a şikâyet edilmiştir. Hz. Peygamber de bu hususlar da aşırı gitmemesi konusunda kendisini uyarmıştır. (5)

Siffin savaşına katılması için babasının ısrar etmesi üzerine Muâviye ordusunda yer almış, fakat müslümanlara silah çekmemiştir. Daha sonra " Keşke Siffin savaşından önce ölseydim " diye pişmanlık duygusunu ifade etmiştir. (6)

Abdullah, Muâviye tarafından Küfe'ye vali tayin edilmiş fakat bir müddet sonra görevden ayrılmıştı. Babasının ölümü üzerine Mısır'a vali tayin edilmişse de bu görevde uzun süre kalmamıştır. Ömrünün son yıllarında âmâ olmuş, tercih edilen görüşe göre 72 yaşında, Mısır'da 75/694 senesinde ölmüş ve

(1) İbn Hacer, el-İsâbe, IV, 194

(2) Müksirûn: Rasulullah'tan çok hadis rivayet eden ashâb için kullanılan bir terimdir. En meşhurları: Ebu Hureyre, Abdullah b.Ömer, Enes b.Mâlik. Hz.Aişe, Abdullah b.Abbâs, Câbir b.Abdullah, Ebû Sâid el-Hudrî'dir.(Bak: ez-Zebidi, Sahih-i Buhârî ve Tecrid-i Sarih Tercemesi, Türkçeye Çev. Ahmet Naim, Ankara, 1980, I/Mukaddime, 25)

(3) Kandemir, Yaşar, Abdullah b.Amr b.Âs Md, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, I, 85

(4) Abâdile: Hadis ilimleriyle ve özellikle verdikleri fetvalarla meşhur olan Abdullah adlı dört sahâbi hakkında kullanılır. Bunlar: Abdullah b.Abbas, Abdullah b.Ömer, Abdullah b.Zübeyr ve Abdullah b.Amr b.Âs'tır.(Bak:Küçük, Raşit, Abâdile md. T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, I, 7

(5) İbn Abdi'l-Ber, III,957; İbn Hacer, el-İsâbe,IV, 194

(6) İbn Seyyidi'n-Nâs, Uyûnu'l-Eser, Beyrut, Tarihsiz, III, 958

Fuṣṭat'a babasının yaptırdığı Amr b.Âs Cami-i yanındaki evine defnedilmiştir. (1)

Amr b.Âs'ın diğer oğlu Muhammed'e gelince, onun havatı hakkında da detaylı bir bilgiye rastlayamıyoruz.

Muhammed'in, Rasulullah'ın küçük sahabilerinden olduğunu görüyoruz. (2) O, babasının Mısır valiliğinden azli akabinde babası ve kardeşi ile birlikte Filistin'e yerleşmiştir. Hz.Osman'ın Şehadetinden sonra babası Amr b.Âs oğulları Abdullah ve Muhammed'le istişare etmiştir. Abdullah, Muaviye ile irtibat kurmamasını, fitneye sebep olacak davranışlardan kaçınmasını tavsiye etmişti. Bunun aksine Muhammed, babasına arabın dahilerinden olduğunu hatırlatmış yeni oluşacak siyasi oluşumda babasının da bir katkısı olması gerektiği fikrini savunmuştur. Babası Amr b.Âs'ta Muhammed'in fikirleri doğrultusunda bir yol izlemiştir. Ancak oğullarından Abdullah'a " Senin tavsiyelerini ahiret ve dinimin selameti için daha hayırlıdır " Muhammed'e de " Sen ey Muhammed!dünyam için hayırlı, ahiretim için, şerli şeyler tavsiye ediyorsun " demiştir. (3) Bu olayı dikkate alırsak, Amr b.Âs'ın oğullarından Abdullah daha çok ahireti tercih eden bir yaratılışa, Muhammed'in ise dünyevî çıkarları önde tutan bir yaratılışa sahip olduğunu söyleyebiliriz.

(1) İbn Seyyidi'n-Nâs, III, 959

(2) İbn Hacer, el-İsâbe, III, 375

(3) İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 274-276

2- ARAP DÂHİSİ OLUŞU

Kaynaklarda Amr b.Âs'tan söz edilirken onun kurnazlığından, maharetinden ve ileri görüşlülüğünden söz edilmektedir. Gerçekten onun hayatı incelendiğinde bu özelliklerini en açık bir şekilde görmemiz mümkündür.

Bu hususiyetlerinden dolayı Hz.Ömer akli ve görüşü kıt birini gördüğünde şöyle derdi: " Senin yaradanında, Amr'ın yaradanında birdir." (1)

Araplar arasında dahi olarak isimleri geçen ancak sayısında ve isimleri konusunda bir birlik sağlanamayan Arap dahileri arasında Amr b.Âs'ın dehası konusunda hiç bir kimse şüphe etmemektedir.

Şa'bî'den gelen bir rivayete göre Ashab'ın dört dâhisi şunlardır:

Ağır başlılıkta Muâviye, karışık meseleleri hallétmede Amr b.Âs, ani karar vermede Muğire b.Şû'be ve büyük, küçük her işte, ileri görüşlülükte Ziyâd b.Ebîhi. (2)

Yine bir başka kaynaktan edindiğimiz bilgiye göre, Arap dâhileri beş tane olup, Amr b.Âs da bunlar arasındadır.(3)

Araştırmamıza konu olan Amr b.Âs'ın hayatını incelediğimizde onun gerçekten bir dâhi olduğunu görmekteyiz. Ne varki, kanaatimize göre o bu zekasını ve kabiliyetini çok zaman iyi yönde kullanmış, sarfetmiş, bazı durumlar da da müslümanların tenkitlerine hedef olacak şekilde harcamıştır. Her iki durumda da onun dehâsını inkar mümkün değildir.

(1) İbn Abdi'l-Ber, III, 1188

(2) İbn Hacer, et-Tehzîb, VIII, 57

(3) İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 408

3 - GÜZEL KONUŞMASI VE ŞAIRLİĞİ:

Amr b.Âs`ın güzel konuşan bir hatip olduğu ve özellikle İslâmiyetten önce bir çok şiirler söylediği görülmektedir. Düzgün bir konuşmacı olduğu konusundaki Hz.Ömer`in şu sözleri dikkat çekicidir: Hz.Ömer sözlerinde geveleme yapan (düzgün konuşamayan) adam hakkında " Şu adamın yaratana da, Amr b. Âs`ın yaratana da birdir " derdi. (1)

Amr b.Âs`ın iyi bir hatip olduğu konusunda, Müslüman olduktan sonra yaptığı konuşmaları da örnek teşkil etmektedir. Bunlardan birisi Siffin Savaşı (36/657) öncesi Şam`lıları savaşa ikna için yaptığı konuşmasıdır. (2)

Diğer taraftan Amr b.Âs`ın bir çok vesilelerle şiirler söylediği ve şiirlerinde Hz.Peygamber`i yerdiği bilinmektedir. Bu konuda el-Muhtasar fi Ahbari`l-Beşer adlı eserde: " O, Rasulullah`ı yeren şiirler söyleyen üç kişiden biriydi. Onlar: Amr b.Âs, Ebu Süfyan b.Harb, Abdullah b.Zeb`ârî`dir. Onlara Rasulullah adına şu üç kişi karşılık veriyordu: Hassan b.Sabit, Abdullah b.Revaha, Ka`b b.Mâlik." (3) Kanaatimiz odurki, Hassan b.Sabit gibi meşhur bir şair`in Muhatap aldığı Amr b.Âs`ın şiir konusunda da yetenekli biri olduğu söylenebilir.

Bir başka yerde Amr b.Âs hakkında şöyle denmektedir: " Amr b.Âs, Kureyş`in en iyi ata bineni, cahiliye döneminde Kureyşlilerin kendi aralarında zikrettiği en kahraman kişisi ve güzel şiir söyleyeni idi. Farklı farklı meclislerde ondan birçok şiir ezberlenmiş, nakil ve rivayet edilmiştir. (4)

Savaşlarda Rasulullah`ı zemmeden şairler arasında Amr`ı da görüyoruz. Kaynakların belirttiğine göre Hz.Peygamber Medine`ve hicret ettikten sonra, Mekke Müşrikleri harp başlamadan önce Rasulullah`ı ve Ashâbını zemetmek suretiyle cîdâle başlamışlardı. Ebu Süfyan İbn Harb, Abdullah b.Zib`ora,

(1) İbn Kuteybe, Uyûnu`l-Ahbâr, Kâhire, 1925, I/2, 171; İbn Hacer, Tehzîb, VIII, 56-57

(2) İbnü`l-Esîr, Kâmil, III, 279

(3) Ebu`l-Fidâ, El-Muhtasar fi Ahbâri`l-Beşer, Bevrut, Tarihsiz, I, 184

(4) İbn Abdi`l-Ber, III, 1188

Amr b.Âs, Dırâr b.Hattâb Zemmedenlerin önde gelenlerindendi.(1)

Amr b.Âs`ın şiiri hakkında bir fikir vermesi bakımından, Umâre b.Velid ve Uhud Savaşında (3./625) söylediği şiirini alıyoruz.

Amr b.Âs, Umâre b. el-Velid b.el Muğiré, Hz.Muhammed Peygamber olduktan sonra ticaret maksadiyle Habeşistan`a gittiler. (2) Amr`ın yanında hanımı da vardı. Umâre`nin şehvi hisleri uyandı ve Amr`ı denize atarak hanımına sahip olmak istedi. Amr gemiye tutunarak boğulmaktan kurtuldu. Amr, intikamını gizleyerek Habeşistan`a gittiler. Orada Umâre`yi Necâşi`ye, hanımlarıyla zina ettiği gerekçesiyle şikayet etti... (3)

Amr bu konuda şöyle dedi:

" Biliyorsun ey Umâre, Şüphesiz kötü bir huydur
 Senin gibi kendi amca oğlunu denize bırakmak
 Şayet sen çizgili koyu yeşil iki kumaş sahibi isen
 Kişi sevdiği yemeği bırakmadığı zaman
 Yöneldiği yerde, azgın kalbi nehyetmediği zaman
 ve bir yaşama
 Eleştiren bir kimseyle karşılaştığın zaman " (4)

Amr`ın Uhud savaşı ile ilgili şiirinin bir bölümünde ise o şöyle der:

" Harbin şerrini, ateşle kızdırılmış taşla yükseldiğini
 gördüğüm zaman
 Çok silahlara sahip bir askeri birlik milleti sovarak
 zarara soktukları zaman

-
- (1) Zebîdî , Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Terce-mesi ve Şerhi, Çev. Kamil Miras, IX, 25
 (2) İbn İshâk, 148, el-Halebî, İnsânü'l-Uyûn . , Lübnan, 1980 II, 32-33
 (3) İbn İshâk, 148 vd. İbni Kuteybe, I/1, 37; İbnü'l-Esîr, Üs-dü'l-Ğâbe, IV, 246
 (4) İbn İshâk, 15; İbn Kuteybe, I/1.37

Kesin olarak bildim ki ölüm haktır ve hayat Lağvolur
Çamaşırlarımı, elbiselerimi, sert revhan, önde giden
bir atın üzerine yükledim.

Biz sahrada musibete dūcâr olduğumuz zaman o at
hedeflere yükselmek üzere ahar

Yanında teri indiği zaman böbürlenir.

Kesintili kum geyiklerinin yavrusu gibi suratlıdır,
atıcılar önünü

Uyluk başından tırnağa uzanan damarı tıkanmıştır.

Gerek dört nala gerek revhan yürüyüşle atları tutucudur

Korku sabahı anam onlar için feda olsun ki onlar bağırt-
lak kuzu gibi böbürlenerek yürürler. " (1)

4 - TİCARETLE MEŞGUL OLMASI:

Amr b.Âs'ı, İslâmiyetten önce, gençliğinde ticarî faali-
yetlerinde de görmemiz mümkündür. Onun ticaret faaliyetlerini
ayrıntılı bilgiden ziyade efsanevi hüviyete bürünmüş bir ta-
kım bilgiler olarak buluyoruz.

Onun ticaret yaptığı merkezler arasında: Mısır, Kudüs,
Sam ve Habesistan yer almaktadır.

Amr b.Âs'ın Beytü'l-Makdis (Kudüs) e yaptığı bir ticaret-
ten bahseden Hüsnu'l-Muhadara adlı eser üç sayfa gibi uzun
bir anlatımı içermektedir. Ve bu anlatım birazda hikayeleşti-
rilmiştir. Bu olay özetle şu şekilde mevdana gelmiştir: "Amr
b.Âs ticaret maksadıyla Kureys'ten bir grupla Beytü'l-Mak-
dis'e (Kudüs) gitti. Nöbetleşe develer güdülüyordu. Sıra Amr.
da iken Beytü'l-Makdis'e ibadet için gelen bir İskenderiye'li
Rum Papaz kendisine uğrar. Amr'dan su ister, suyu içen papaz
orada uyur. Papaz uyurken yanındaki bir oyuktan büyük bir yı-
lan çıkar. Amr yılanı öldürür papaz uyanınca Amr'a yönelerek
onu öğer ve ona derki: " Allah seninle beni iki defa diriltti.
Biri şiddetli susuzluktan, diğeri de bu yilandan. Seni buralara

(1) İbn Hişam, III, 154

getiren nedir? " Amr: "Arkadaşlarımla beraber ticaretten kazanalım (ticaret yapalım) diye geldim" der. Papaz: " Ticaretten size nevin isabet etmesini umuyorsunuz " diye sordu. Amr`da: "Bir yük devesi almayı arzu ediyorum. Şu anda iki yük devesine sahibim. Arzum diğer bir yük devesine sahip olmak. Böylece üç yük devem olur." Papaz yük devesinin değerini sorar. Amr 1000 dinar olduğunu söyler. Papaz kendisinin bu bölgenin yabancısı olduğunu, Beytu`l-Makdisé ibadet için geldiğini, her ay bu dağlarda gezindiğini, bu işide kendisine nezir kıldığını anlatır.

Papaz: " Şu anda ben ülkeme döneceğim, benimle beraber gelirmisin ki Allah`ın ahdi senin hakkında vâkî olsun, sana iki diyet versin " der. Amr, Papaza ülkesinin neresi olduğunu sorar. Mısır olduğunu öğrenince " Orayı bilmiyorum ve oraya asla gitmedim " şeklinde cevap verir.

Amr, Arkadaşlarından izin almak sureti ile Papazla Mısır`a gittiler. Amr, Mısır`ın binalarını, Ora halkının mali yönünden zenginliğini görünce şöyle der: " Mısır`ın benzeri bir şehir asla görmedim. "

Papaz daha sonra Amr`ı bir takım merasimleri görmesi için gezdiriyor. Ona bir takım iltifatta bulunuyor. Papaz İskenderiye halkına Amr`ın kendisi için yaptıklarını anlatarak 2000 dinar topluyor, yol yiyecek ve azağınida hazırlayarak Amr`ı geri gönderiyor. Amr`ın bu seyahati yaklaşık bir ay sürmüştür. Böylece Amr`ın Mısır`a gitmeyi ve gelmeyi öğrendiğinden bahsedilmektedir. (1)

Bu olay bize Amr`ın bu hadiseyi genç yaşında yaşadığını bu olaydan sonra artık Mısır`a da defalarca ticaret yapmak üzere gidebileceği fikrini vermektedir. Bir başka kaynakta onun Mısır ticareti konusunda: " Amr`As, Müslüman olmadan önce ticaretle uğraşırdı. Mısır`da onun ticari faaliyetlerinin merkeziydi " (2) demektedir.

(1) İbn Abdu`l-Hakim, Futûh-u Mısır ve Ahbâruhâ, Levdan, 1920, s.53-55(özetle) ; Suyûtî, Hüsnü`l-Muhâdara, I, 94-96 (özet)

(2) Şiblî Numânî, Bütün Yönleriyle Hz.Ömer ve Devlet İdaresi, Türkçeye Çev.Yaşar Talip Alp, İstanbul, 1975, I, 285

Amr b. Âs`ın Mısır`a yaptığı ticaretle ilgili verebileceğimiz diğer bir bilgi de, Mısır`ın fethi ile ilgilidir. Onun Mısır`ın fethinde, Ömer`in isteksiz olmasına ramen ısrar etmesi şu şekilde izah ediliyor: " Halife Ömer Dimeşk (Şam) şehri sınırları içindeki Câbiye`ye geldiği zaman (18/639); Amr b.Âs kendisine gelmiş ve " Mısır`a gitmem için bana izin ver " diye başladığı konuşmasında Mısır`ın yeryüzünün en verimli toprağı olduğunu hatırlatmıştı... Amr b.Âs zenginliği ve veriminin bolluğuna tamâh ederek Mısır`ın fethinin kendisi için kolay ve büyük bir iş olacağını ifadeye devam etti. Çünkü Amr Cahiliye devrinde ticaret için defalarca gidiş ve gelişleri sırasında Mısır`ın durumuna Vakıf olmuş toprağının verimliliği ve gelirinin bolluğunu öğrenmişti. " (1)

Amr b.Âs`ın Cahiliye döneminde bir çok defa Habeşistan`a Ticaret maksadıyla gittiğini görmekteyiz. Bu seyahatlerinden birisi İbn İshâk`ta uzun olarak ele alınmıştır. Olay şöyle cerevan etmektedir: Umâre b.Velid b.Muğıra-Meşhur Halid b.Velid`in kardeşidir- ve Amr b.Âs, Hz.Muhammed, Peygamber gönderildikten sonra ticaret maksadıyla Habeşistan`a gittiler. Habeşistan, Kureyşliler`in sıkıntılı zamanlarında sığındıkları bir ülke idi. Habeşistan`a giden bu iki kişinin ikiside muşrikti. Şâir, azimli ve bahadır kimse idiler. Umâre, güzel, yakışıklı, kadınları fitneye düşüren sohbet ehlibir insandı. Umâre, Amr b.Âs ve Amr`ın hanımı ile birlikte denize açıldılar. Denizde bir müddet yolaldılar. Yanlarındaki içkiden içtiler. Umâre b.Velid sarhoş olunca Amr`ın hanımına " Beni Öp " dedi. Amr`da karısına " Amca oğlunu öp " deyince Amr`ın hanımı Umâre`yı öptü. Umâre b.Velid`de onu öptü. Umâre, Amr`ın hanımı ile cinsel ilişki kurmak istedi. Fakat kadın çekindi. Sonra Amr, küçük abdestini yapmak üzere geminin dümenine oturdu. Umâre de onu denize attı. Amr vüzerek geminin dümeni-

(1) Tağrıberdî, Nücûmu`z-Zâhire, I,5; Hasan İbrahim, Tarihu`l-İslâm, Kahire, 1979, I, 237

ne tutundu. Umâre, ona: " Vallahi ey Amr! Senin yüzdüğünü bilseydim denize atmazdım. İyi yüzme bilmediğini sanıyordum." dedi. Amr, bu sözlerinden onun, kendisini öldürmek istediğini anladı, ancak ona karşı içinde bir kin besledi. Sonra yollarına devametti. Nihayet Habesistan'a vardılar. (1)

Bu iki arkadaşın Habesistan'a gittiğinde esas seyahat maksatlarını unuttuklarını özellikle de Amr b.Âs'ın, Umâre'den öd almak maksadıyla bir dizi planını uygulamaya çalıştığını görmekteyiz.

Bu maksatla Amr b.Âs, Necâşi'nin yardımını elde etmesi maksadıyla Umâre'yi yakışıklılığını kullanmaya sevk etti. Umâre gerçekten de kraliçe tarafından gayet güzel bir şekilde karşılandı. Ve bu meylini, saraya mahsus kokuları Umâre'ye sürmek ve onu bir güzel kokulandırarak ifade etti. Amr b.Âs'ta bu olayı Necâşi'ye ihbar etti. Bu durum Necâşi'vi kıskandırdı. Hemen bu Umâre'nin yakalanarak sihir yoluyla cezalandırılması için büyücülerini çağırttı. Neticede Umâre aklını kaybederek ormanlara kaçmış ve vahşi hayvanlarla yaşamak durumunda kalmıştır. Onun bu hali Hz.Ömer'in halifeliği dönemine kadar sürmüş, halife bu mecnunun akrabalarından birini onu aramak üzere yola çıkarmıştır. Bu kişi onu bulmuş ancak yakalayamadan, arkadaşını görünce çarpına çarpına ölmüştür. (2) Amr b.Âs'ta ödünü almanın sevincini belirten şöyle bir şiir söylemişti:

Biliyorsun ey Umâre. Şüphesiz kötü bir huydur
 Senin gibi, kendi amca oğlunu bir denize bırakmak
 Şayet sen çizgili koyu yeşil iki kumaş sahibi isen
 Amca oğlundan daha üstün görülmezsün,
 Kişi sevdiği yemeği, bırakmadığı zaman,
 Yöneldiği yerde, azgın kalbi nehlettiği zaman
 İnce işten büyük olana çarptın
 Ve bir yaşama

(1) İbn İshak, 148-149 ; Halebî, II, 32-33

(2) İbn İshak, 149-150

Eleştiren bir kimseyle karşılaştığın zaman
Evin sığınağına, korku tamahlarından
Ve Şereflinin emrini yapan pişman olmaz
Kişi, sınırlarını uyutsanda-Kerem sahibi değildir
Ancak cömert gibi davranmış olur. (1)

Yukarıda Habeşistan seyahati ile ilgili olarak verilen bilgiler, O dönemin kendine has bir ahlak anlayışının olduğunu ve Amr b.Âs`ın da bu anlayışı aksettirdiğini göstermektedir.

Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi adlı eserinde olayın değerlendirmesini yaparken, bu olayın Habeşistan`a hicret eden Müslümanların geri almak için gönderilen ikinci bir elçi heyeti olduğuna işaret etmektedir. (2)

Ayrıca, Amr b.Âs`ın Şam`a yaptığı ticaretlerde dikkatimizi çekmektedir. O, Hz.Peygamberin Medine`ye hicretinden sonra müslümanları yok etmek için oluşturulan ticaret kervanında yer almıştır. İbn İshak`tan rivayete göre:"Rasulullah, Ebû Süfyan b.Harb`in, içinde Kureyş`in malları ve ticaret eşyası bulunan büyük kafilesi içinde Sam`dan döndüğünü işitti. Ve o kafilende otuz veya kırk kişi bulunuyordu. Onlardan bazıları Mahreme b.Nevfel ile Amr b.Âs`tır. " demektedir.(3) Bu kervan Şam`ın Gazze pazarına gönderilmiştir. (4)

(1) İbn İshâk, 150; el-Halebf, II, 32-33

(2) Hamidullah, İslâm Peygamberi, Türkçeye Çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1980, I, 332

(3) İbn Hişam, II, 257 ; Taberî, Tarih, II, 23

(4) Taberî , Tarih, II, 23

5 - DİPLOMATLIĞI:

Arap dahisi Amr b.Âs`ın diplomasi sahasındaki faaliyetleri önemli bir yer tutmaktadır. O zekası ve cesareti ile bu göreve layık kişilerden olduğunu ispatlamıştır.

Amr b.Âs`ın diplomatlığı cahiliye döneminde ve müslüman olduktan sonra devam etmiştir. biz bu bölümde cahiliye döneminde müslümanlara karşı yürüttüğü elçiliklerinden söz edeceğiz. Müslüman olduktan sonra Peygamberimiz tarafından verilen görevlerindense daha sonra bahsedeceğiz.

HABEŞİSTAN`A HİCRET EDEN MÜSLÜMANLARI NECÂŞİDEN İADESİ İÇİN AMR B.ÂS`IN ELÇİ OLARAK GÖNDERİLMESİ (İlk Defa)

Hız.Peygamberin hanımı Ümmü Seleme şöyle anlatmaktadır: " Mekke bize dar geldiği ve Rasulullah`ın Ashabına ezivet edilip fitneye maruz kaldıkları, Rasulullah`ta bu fitne ve eziyeti önleyemediği zaman-ki Rasulullah, kavminden bir grubun ve amcasının himayesinde olduğu için Ashabının başına gelen o iğrenç eziyetler ona yapılmıyordu-Hız.Peygamber onlara: "Habeshistan`da hiç kimsenin zulme maruz kalmadığı bir kral var. O ülkeye gidiniz. Allah size bir ferahlık verecek ve bulunduğunuz durumdan sizi kurtaracaktır. " buyurdu. Bunun üzerine gruplar halinde oraya gittik. Orada toplandık. Havırlı bir evden, havırlı bir komşuya misafir olduk. Müslüman olarak emniyet içinde olduk. Dini inançlarımızdan ötürü zulmedilme endişesinden kurtulduk. " (1)

Bu hadiseden sonra Kureyş`li müşrikler buna bir çözüm bulmak için toplandılar. Olavın seyri şu şekilde gelişti. Kureyşliler, Rasulullah`ın arkadaşlarının, Habeshistan`da iyi karşılandıklarını, hayatlarından emin olarak güven içinde mutlu bir şekilde yaşadıklarını; Orada istikrarlı bir yurt bulduklarını görünce durumu aralarında görüşerek, müslümanları ülkesinden çıkartmasını sağlamak için Necâşi`ye aralarından iki dirayetli adam göndermeyi kararlaştırdılar. Bu karar

(1) İbn İshâk, 194

üzerine Amr b.Âs`ı ve Abdullah b.Ebî Rebi`a`yı gönderdiler.(1)

Gerek Necâşi, gerek hükümet erkan ve komutanlarından herbirine hediye götürmek istediler. Mekkelilerin Necâşi`ye götürdükleri hediyenin en beğenileni işlenmiş derilerdi. Birçok hediyelik deri topladılar. (2)

Abdullah b.Eb.Rebi`a ve Amr b.Âs`ı, bu hediyelerle birlikte Necâşi`ye gönderdiler. Yapacakları işide kendilerine şöyle açıkladılar: " Siz Necâşi ile görüşmeden önce Hükümet erkan ve komutanlarından herbirisine hediyelerini teslim edeceksiniz. Sonrada Necâşi`nin hediyesini takdim edeceksiniz. Habesliler, kaçaklarla konuşmadan onların size teslimini sağlamanız gerekir. " (3)

Amr b.Âs ve Abdullah b.Ebî.Rebi`a hediyelerle birlikte Necâşi`ye gittiler. (4) Kralın adamlarının her birine hediyelerini verip onlarla konuştular. Onlara: " Biz bu Kralla, bizim şu ahmaklar hakkında konuşmaya geldik. Onlar kendi dinlerinden ayrıldılar, sizin dininize de girmediler. Onların kavmi bizi, kralın, onları kendilerine teslim etmesini istemek için gönderdiler. Biz kralla konuştuğumuz zaman bu hususta sizde bize yardımcı olun. Krala onları teslim etmesi gerektiğini anlatın " dediler. Onlarda kabulettiler. (5)

Kureyş heyeti Necâşi`ye hediyelerini götürüp takdimettiler. Ona Mekke`den götürülen en iyi hediye tabaklanmış deriydi. Ona hediyelerini verdiler. (6) Necâşi`ye şöyle dediler:

(1) İbn İshak, 194; İbn Hişâm, I, 358; İbnü`l-Esîr, el-Kâmil, II, 79

(2) İbn Hişâm, I, 358 ; Halebî, II, 33

(3) İbn İshak, 194; İbn Hişâm, I, 358 ; Halebî, II, 33

(4) İbn Hişâm, I, 358; Hasan İbrahim, I, 69

(5) İbn İshak, 195; İbn Hişâm, I, 358; İbnü`l-Esîr, el-Kâmil, II, 79

(6) İbn İshak, 195; İbn Hişâm, I, 358

" Ey Hükümdar! Bizden birkaç akli ermez genç senin ülkene sınırdılar. Kavimlerinin dinini terkettikleri gibi senin dinine girmeyerek senin de bizim de bilmediğimiz yepyeni bir dinle ortaya çıktılar. Bunların babalarından, amcalarından ve akrabalarından olan kavimlerinin ileri gelenleri onları geri götürmemiz için bizi size gönderdiler. Kendilerinden olanlar, onları elbette başkalarından daha iyi bilir. Kusurlarını da başkalarından daha iyi görürler. " dediler. (1) Hükümdarın vânındakiler onların dediklerini tasdik ederek: " Ey Hükümdar! Gelenleri verirken iyi olur, çünkü onları, kendi adamları daha iyi bilir. Hem onlar senin dinine de girmediler ki onları koruyasın. " dediler. (2)

Abdullah b.Rebia ile Amr b.Âs`ın bu sözleri Necâşî`yi çok kızdırdı ve: " Vallahi onları çağırıp konuşmadıkça ve durumlarını görmedikçe teslim etmem. Onlar ülkeme sığınmış, başkalarını değil de benim komşuluğumu tercih etmiş insanlardır. Eğer onlar, dediğiniz gibi iseler teslim ederim, yok dediğiniz gibi değilse onları savunur aralarına girmem. En güzel şekilde onları gözetirim. " dedi. (3)

Necâşî onları çağırarak üzere adamı gönderdi. Amr b. Âs ve Abdullah b.Eb. Rebia, Necâşî`nin onları dinlemesini hiç istemiyorlardı. (4) Necâşî`nin adamı gelince, muhacirler toplanıp: " Nediyeceğiz? Vallahi Dinimiz ile ilgili olarak bizim bildiğimiz Peygamberimizin bize getirdiği şeyleri söyleyeceğiz(Bu volda) ne olacaksa olsun " dediler. (5)

Necâşî ile konuşan Cafer b.Ebi Talib idi. (6)

(1) İbn İshak, 195; İbn Hişâm , I, 359; Gaudefray, Paris, 1969, 90

(2) İbn İshak, 195; İbn Hişâm, I, 359

(3) İbn İshak, 195; İbn Hişâm, I, 359

(4) İbn İshak, 195

(5) İbn İshak, 195

(6) İbn Hişâm, I, 359

Necâşi, Câfer'e: " Sizin bu dininiz nedir? ki kavminizin dininden ayrıldınız. Yahudiliğede, Hıristiyanlığa da girmediğiniz. Nasıl bir dindir bu? " diye sordu. (1) Hz. Câfer ebi Talib şöyle cevap verdi: " Ey Hükümdar biz müşrik bir kavimdik, Putlara tapardık, ölmüş et ver, komşuya kötülük eder, haramları helal savar, birbirimizin ve başkalarının kanını dökerdik.Haram-Helal bilmezdik. Allah bize içimizden bir Peygamber gönderdi, onun vefâsını doğruluğunu ve güvenilirliğini biliyoruz. O, bizi bir olan, ortağı bulunmayan Allah'a ibadet etmeye, akraba ile ilgi kurmaya, komşuya iyilik etmeye, namaz kılıp oruç tutmaya, Allah'tan başkasına ibadet etmemeye çağırdı" dedi. (2)

Necâşi: " Yanında onun getirdiğinden bir şey var mı? " diye sordu. Câfer " Evet, Var " deyince; Necâşi " Ondan bana oku " dedi. Bunun üzerine Hz.Câfer Meryem suresini (n başından)(3) Okumaya başladı. Meryem suresinde mesih'in (Hz.İsa A.S.) doğumuna dair bilgiler yer alıyordu. (4) Câfer'i dinleyen Necâşi ağlamaya başladı. Göz yaşlarından sakalları ıslandı. Câfer'i dinleyen din adamları da ağladılar. O kadar ki ellerindeki sahifeler bile ıslandı. (5)

Necâşi: " Şüphesiz bu söz Musa'nın getirdiği kandilden fıskırıyor " Müslümanlara hitaben, Nak yolunuza devam edin. Kureyş elçilerine hitaben de Hayır, Vallahi, ne onları size teslim ederim, ne de onlara bir kötülük düşünürüm " dedi. (6)

(1) İbn İshak, 195; İbnü'l-Esîr, II, 79-80

(2) İbn İshak, 195; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 79-80; Gaudefroy, 91

(3) İbn Hişâm, I, 360; Gaudefroy, 91

(4) İbn Hişâm, I, 360; Gaudefroy, 91

(5) İbn İshak, 196; İbn Hişâm, I, 360; Gaudefroy, 91

(6) İbn İshak, 196 ; Halebî, II, 33

Necâşî bir başka kaynakta belirtildiğine göre Kureys'in iki temsilcisine dönerek: " Bu işittiğim sözlerle, İsa'nın getirdiği şey avnı kaynaktan geliyor. Haydi gidiniz. Vallahi onları size teslim etmeyeceğim " demiştir. (1)

Necâşî'nin yanından umduklarını bulamayarak mahcup bir şekilde çıkarken Amr b.Âs, arkadaşına şöyle dedi: " Vallahi yarın onların kökünü kazdıracak bir şey söyleyeceğim. Necâşî'ye, onların Meryem oğlu İsa'vı kul kabul ettiklerini ihbar edeceğim " demişti. (2) Abdullah b.Rebia ona: " Yapma, çünkü onlar bize dini bakımdan muhalefet etseler de onlarla akrabalık bağımız var " dedi. (3)

Bu iki elçi birinci gün elde edemedikleri kendileri açısından olumlu sonucu Amr b.Âs'ın onlarla ilgili veni iddiası ile ertesi gün elde edeceklerini zannettiler ve ertesi gün Necâşî'nin huzuruna kabul edilmek için tekrar randevu aldılar.(4) Amr, Necâşî'ye: " Ey Hükümdar. Onlar Meryem oğlu İsa hakkında ağır bir söz söylüyorlar. Onları çağirt İsa hakkındaki kanaatlerini sor " dedi. (5)

Bu hususun açığa kavuşması için müslümanlar Necâşî'nin yanına getirildiler. Necâşî onlara: " İsa b.Meryem hakkında ne dersiniz " diye sordu. (6)

Hız.Câfer b.Ebi Tâlip: " Biz onun hakkında Peygamberimizin getirdiği şeyleri söyleriz. İsa, Allah'ın kulu, Peygamberi ve onun kendini Allah'a adanmış bakire Meryem'e ilha ettiği kelimesi(emri) dir " diye cevap verdi. (7)

(1) İbn Hişâm, I, 360; İbnü'l-Esîr , Kâmil, II, 80

(2) İbn İshâk, 196; İbnü'l-Esîr , Kâmil, II, 80-81

(3) İbn İshâk, 196; İbn Hişâm, I, 360; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 81

(4) İbn İshâk, 196; İbnü'l-Esîr , Kâmil, II, 81

(5) İbn İshâk, 196; İbn Hişâm, I, 361; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 81

(6) İbn İshâk, 196; İbn Hişâm, I, 361; İbnü'l-Esîr , Kâmil, II, 81

(7) İbn İshâk, 196; İbn Hişâm, I, 361; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 81

Bunun üzerine Necâşî elini yere uzatıp verden bir saman çöpü aldı ve: " İsa b.Meryem, dediğinden bu ince çöp kadar bile farklı değildir " dedi. (1) Necâşî bu sözleri söyleyince yanındaki din adamları homurdanmaya başladılar. Bunun üzerine Necâşî yanındaki din adamlarına: " Hırsınızdan homurdanmanız bile bu böyledir " (2) dedi. Müslümanlara hitaben de: " Haydi gidiniz siz burada güvenlik içerisindesiniz. Bir dağ altınım olması karşılığında olsa bile sizden birine bir eziyet yapmak istemiyorum " dedi. (3)

Daha sonrada Kureyş elçisi Amr b.Âs ve Abdullah b.Ebi Rebia Habeşistan`dan mahrum ve kovulmuş olarak ayrıldılar.(4)

Bu olay göstermektedir ki ülkeler yada devlet adamları arasında irtibatı sağlayan elçilik görevine Amr b.Âs`ın getirilmesi, Amr`ın Mekkelî`ler arasında müstesna bir mevkiye sahip olduğuna işaret etmektedir. Gerçekten o Habeşistan`a daha öncede gitmiş ve Habeş Hükümdarı ile belli bir yakınlık ve samimiyet tesis etmişti. Mekke`li Müşriklerin, muhacirlerin kendilerine teslimini sağlamak için gönderdikleri iki elçiden önde geleni (başkan) olarak Amr`ı görüyoruz. Çünkü olayların şekil almasında Amr`ın düşünceleri hakim olmuştur.

Amr b.Âs, çok iyi hazırlanarak Habeş Hükümdarına gönderilmesine ve Hükümdarla samimiyetinin olmasına rağmen herhangi bir başarı elde edememiştir. Burdaki Amr`ın başarısızlığını düşünce ve inançlarının tutarsızlığına bağlayabiliriz. Diğer taraftan Habeş Hükümdarının işi akılcılık, düşünce ve inanç hürriyetine saygı çerçevesi içerisinde çözmesi de Amr`ın başarısızlığına bir sebep olarak gösterilebilir.

(1) İbn İshâk, 196, İbn Hişâm, I, 361

(2) İbn Hişâm, I, 361; İbnü`l-Esr, Kâmil, II, 81

(3) İbn Hişâm, I, 361; İbnü`l-Esr, Kâmil, II, 81

(4) İbn Hişâm, I, 362

6. - MÜSLÜMANLARA KARŞI KATILDIĞI SAVAŞLAR:

Amr b.Âs`ın, Müslümanlarla müşrikler arasında yapılan ve Peygamberimiz tarafından müslüman ordularının idare edildiği Bedir, Uhut ve Hendek savaşlarında görüyoruz.

Bedir savaşında O, savaş meydanında değil, savaşın ortaya çıkmasına sebep olan kervanda görevli olarak bulunmaktaydı. İbn Hişâm'da şöyle denilmektedir: " Rasulullah, Ebu Süfyan b.Harb'in içinde Kureys'in malları ve ticaret eşyası bulunan büyük kafilesi içinde Şam'dan döndüğünü işitti. Ve o kafilgede Kureys'ten otuz veya kırk kişi bulunmakta idi. Mahreme b.Nevfel b.Üheyb b.Abdimenâf b.Zühre ve Amr b.Âs b. Vâil b.Hişâm onlardandı. " (1)

Aynı hususu destekleyen bir başka bilgide yaklaşık aynı ifadelerle: " Bu (Bedir) gazvenin sebebi, Amr b.Hadramînin öldürülmesi ve Ebu Süfyan b.Harb'in başkanlığında Kureys'in büyük bir kervanının Şam tarafından gelmesi olmuştur. Bu kervanda büyük ölçüde mal ve otuz veya kırk kişi kadar korumaya gücü vardı. Bazılarına göre Kureys'ten yetmiş kişi, bu kervanla birlikte idi ve bunlar arasında Mahreme b.Nevfel ez-Zührî ve Amr b.Âs'da vardı. " (2)

Bir başka anlatımda da kervanın sermayesinin de belirtildiği şu haber veriliyor: " Hicretin ikinci yılında, Kureys kabilelerinden, kadın, erkek herkesin sermaye veya mal koyarak ve hatta bir kadının iki defa geri çevrilen bir devesi ile katıldığı 50.000 dinar sermayeli, bin develik mal yüklü büyük ticaret kervanı Ebu Süfyan'ın idaresi ve işlerinde Mahreme b.Nevfel ile Amr b.Âs'ın da bulunduğu 30-40 kişilik bir suvari kafilesinin himayesi altında Şam'ın Gazze pazarına gönderilmişti."(3)

Amr b.Âs'ı Uhut savaşında da faal bir şekilde görüyoruz. Öncelikle savaş hazırlığı safhasında Kureys'in dışındaki çevre Arap kabilelerinin de desteğini sağlamak maksadıyla, Hübeyre b.Ebi Vehb, İbn ez-Zib'ârî ve İzzü'l-Cumahî

(1) İbn Hişâm, II, 257

(2) İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 116

(3) Taberî, Târîh, II, 23

ile beraber elçi olarak gönderilmişlerdir. (1)

Savaş esnasında ise muhtemelen süvari birliğinin komutanı olarak görev yapmıştır. Konu ile ilgili olarak Kaynakların verdiği bilgi şöyledir: " Kureyş Ordusu 3000 piyade ve 200 kişilik süvari birliğinden müteşekkildi. Ordunun sa-ğında Halid b.Velid solunda, İkrime b.Ebi Cehil, Süvari birliğinin başında da Saffan İbn Ümeyye yahutta Amr b.Âs, yüz kişilik okçuların başında Abdullah İbn Rebia bulunuyordu." (2)

Amr b.Âs Kureyş ordusunun birçok kişisi gibi savaşa hanımı-oğlu Abdullah b.Amr`ın annesi(3)-Rayta bt.Münebbih b. Haccac ile katıldı. (4) Savaşa hanımları ile katılmalarının sebebi olarakta insanların savaş meydanından kaçmamalarını temin içindi.(5)

Uhut savaşında Amr b.Âs`ın da bulunduğu karşılaşmalar-dan birini Abdullah b.Ammar el Hatmî şöyle anlatıyor:
" Uhut günü müslümanlar dağınık küme küme oturmuş ve şaşırıp ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Sabit b.Dehdâha gelip:-Eğer, Muhammet ölmüş ise Allah sağdır ve onun için ölüm yoktur. Kalkın dininiz uğrunda savaşın. Şüphe yokki Allah size yardım edecek ve sizi onlara galip kılacaktır, diye bağırdı. Bunun üzerine ensardan birkaç kişi kalkıp onun etrafında toplandılar. O da onlarla birlikte hücumla başlayıp içinde-Halid b.Velid, Amr b.Âs, İkrime b.Ebu Cehil, Dırâr b.Hattâb gibi-müşriklerin ileri gelenleri bulunan büyük bir düşman kitle-siyle karşılaştılar ve onlarla kahramanca döğüştüler. Halid

(1) İbnü`l-Esir , Kâmil, II, 148

(2) İbn Sa`d; II, 4; İbn Seyyidi`n-Nâs, Uyûnu`l-Eser, II, 7

(3) İbn İshâk, 303; İbn Hişâm, III, 66

(4) İbn İshâk, 303; İbnü`l-Esir , Kâmil II, 149

(5) İbn İshâk, 303; İbnü`l-Esir , Kâmil II, 149

b.Velîd, Sabit b.Dehdahâ`ya hücum edip bir mızrak darbesiyle onu yere serdi. Beraberinde bulunan diğer ensarın hepsinde birer birer vuruldular. Denildiğine göre, o gün vurulan müslümanların en sonuncuları onlardı. " (1)

Ayrıca Amr b.Âs`ın Uhut muharebesini tasvir eden iki tanede şiiri bulunmaktadır. Bu şiirlerinden birini onun şairliği bölümünde vermiştik. Şimdi diğerini de burada zekredelim.

" Çorak topraktan, yanlarına gittik, sanki biz sabahla birlikte çıktık.

Ravda dağında belinden gömleğinin ortasından kemer bağlamışlara

Beni Neccar bilgisizlikle, Sel dağının yanında olduğunuz bir sırada bizimle karşılaşmak istediler.

Doğru çıkar

Darlıklarda, çıkar at sürüleri ancak onları korkutabilir.

Kubbelerimizi paymal etmeye kast ettiler

Bugün Kubbelerin önünde yakıcı bir dayak vardır.

Kanları, helal kılınan ve kızdırılan bir kavim onları attığını görmeden önce onlar emin kubbelerdir(Çadırlar)

Sanki sabahleyin hazrecilerin başları ve Müşrifi`dedi kuvvetleri soğan gibi idi. " (2)

Amr b.Âs`ın savaşlardaki komutan olma özelliğini Hendeğin savaşında da ortaya koyduğunu görüyoruz. O bu savaşta da keşif birliği komutanlığı görevini üstlenmiştir. Üseyd b.Hudayr, arkadaşlarıyla birlikte hendeği beklediği sırada Amr b.Âs`ın komutasında keşif ve tecessûsla vazifeli yüz kadar müşrik süvari Hendeğin sıçranınca geçilebilecek yerine kadar gelip dayanmışlardı. Bunlar, Müslümanlara ansızın baskın yapmak

(1) İbn`Abdi`l-Ber, I, 203-204; Kandehevî, Hayatu`s-Sa-habe, Türkçeye Çev., I, 645-646

(2) İbn Hişâm, III, 150

istiyorlardı. Üseyd b.Hudayr, arkasında arkadaşları olduğu halde onlara doğru ilerledi. Onları taş ve ok yağmuruna tuttular. Nihayet sindirip geri püskürttüler. (1)

Diğer taraftan Cerîr b.Abdullah: " Hendeği beklemekte olduğumuz sırada müşrik süvarilerinin ansızın baskın yapmak için hendeğin dar bir yerini araştırıp oradan hücumla kalkmak istediklerini gördüm. Bunu Amr b.Âs ile Halid b.Velid idare ediyorlar, Müslümanların gaflet zamanlarını kolluyorlardı."(2)

Bu iki hadise Amr b.Âs'ın Halid b.Velid ile birlikte Hendek savaşı sırasında süvari keşif birliklerinin başında komutan olarak bulunuyorlardı. Savaş boyunca da müslümanların boş buldukları hendeği geçmenin yollarını aramış ancak bu girişimde başarılı olamamışlardır.

Amr b.Âs'ın Hendek savaşı ile ilgili bir olayı da İbn Hişâm Sire'sinde şu şekilde nakletmektedir: " Ebu Huzafe, Rasulullah'ın emriyle Hendek savaşında Kureyş ordusunun arasına girdi. Oradaki izlenimlerini şöyle anlatmaktadır: " Ordu içine girdim. Rüzgar ve Allah'ın askeri (Melekler) onlara yapacağını, yapıyordu. Onlar için ne bir çömlek, nede bir atış ve nede bir bina yerinde kalmıyordu. Bunun üzerine Ebu Süfyan kalktı ve şöyle dedi: " Ey Kureyş topluluğu. Herkes yanında kimin oturduğuna baksın. " Hurefa devamında dedi ki: " Ben de yanımda bulunan bir adamın elini tuttum ve şöyle dedim:- Sen kimsin? O'da, -Ben falan oğlu falanım, dedi. (3) İsmi açıklanmayan bu kişinin Amr b.Âs olduğu İbn Hişâm'da kaydedilmektedir. (4)

(1) Vâkidî , Kitâbu'l-Megazi, thk. Marsden Jones, London, 1966, Beyrut, 1984, II, 465, II, sh., 465

(2) Vâkidî , A.e.,A'y.

(3) İbn Hişâm, III, 243

(4) İbn Hişâm, III, 243 (4 nolu dipnot)

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE AMRUBNU`L-ÂS

A- AMRUBNU`L-ÂS`IN MÜSLÜMAN OLUŞU.

- AMR B. ÂS`IN MÜSLÜMAN OLUŞU:

Amr b.Âs`ın ne zaman müslüman olduğu konusunda bir takım farklı görüşler bulunmaktadır. Biz konuyu incelerken bu farklı görüşlere temas etmeye çalışacağız. Ancak biz onun müslüman oluşuna geçmeden önce, İslâm`ı kabulunu geciktiren olay üzerinde durmak istiyoruz. Çünkü biz onun, birçok arkadaşından daha sonra müslüman olduğunu görmekteyiz.

1- AMR`IN İSLÂMIYETİ KABULDE GEÇİKMESİNİN SEBEBİ:

Amr b.Âs`ın İslâm`iyeti kabulde gecikmesinden bahseden bir anlatımda şunları görmekteyiz: " Adanın biri Amr b.Âs`a şöyle dedi:

- Sen akıllı bir adamsın. Senin için müslüman olmayı geciktiren nedir? Amr b.Âs`da cevabın:
- Biz, bizden önceki kuşaktan yaşlı, başlı, bize hâkim bir toplulukta bulunuyorduk. Onlar akıl noksanlıklarını gizliyorlardı. Onlar Rasulullah`ı inkar ettiler. Biz de onlarla birlikte inkar ettik. O zaman işimiz üzerinde hiç düşünmedik. Sadece onları taklit ettik. Onlar ölüp gidince iş bize kaldı. Rasulullah`ın işine bakıp gerçekliği belli olunca İslâmiyet sevgisi kalbime düştü. Herkes, Kureyşlilerin işleri hakkında yardımlarına koşup dururken onlar benim ağırdan almaya, geri kalmaya başladığının farkına vardılar. Kendilerinden bir genci bana gönderdiler. Gençle tartıştık. Ona dedim ki:
- Senin Rabbin, senden öncekilerin Rabbi ve senden sonrakilere Rabbi olan Allah aşkına doğru söyle. Biz mi daha doğru yoldayız. Yoksa Fars ve Rumlarmı? Genç:
- Elbette biz daha doğru yoldayız, dedi. Ona:
- Geçim hususunda biz mi daha genişiz, yoksa Onlar mı daha geniştirler, diye sordum. Genç:
- Onlar daha geniştirler, dedi.

Ona:

- Şu dünyada bir yararı olmayacaksa, doğru yolda onlara üstün olmamızın bize ne yararı vardır. Kaldığı, Onlar, dünyada bu ve diğer hususlarda bizden daha üstündürler. Bunun içindir ki, iyinin iyiliğinin karşılığını, kötünde kötülüğünün karşılığını görmek üzere öldükten sonra dirilecekleri hakkında Muhammed'in söylemiş olduğu şeyin gerçekliği kalbime sinmiş bulunmaktadır. " (1)

Bu olay göstermektedir ki Amr b.Âs'ın İslâmiyete girişindeki gecikmede en önemli faktör Allah'(cc) nün insanlara bahsettiği akıl nimetini kullanmada gecikmesi ve atalarının düşüncelerine kayıtsız şartsız teslim olmasıdır.

2- AMR'IN MÜSLÜMAN OLUŞU:

Amr b.Âs'ın müslüman oluş tarihi konusunda kaynaklar da değişik bilgiler verilmektedir. Bu bilgilerden ulaşabileceğimiz sonuçların başında büyük ihtimalle onun Mekke'nin fethinden önce 8. yılda (629-630) müslüman olduğu hususudur. (2) Amr b.Âs'ın müslüman oluş tarihi ile ilgili diğer bilgilere gelince:

Amr'ın Hudeybiye antlaşması (7/627-8) ile Mekke'nin fethi arasında müslüman olduğu belirtilmiş, ancak bu görüşün sahih olmadığı da vurgulanmıştır. (3) Bir başka anlatımda onun Hudeybiye antlaşması ile Hayberin fethi arasında Müslüman olduğu da bildirilmiştir. (4)

el-İstiâb yazarının verdiği bir başka bilgide şu görüşe yer verilmektedir: " Doğru olan Amr b.Âs'ı Rasulullah'a

(1) İbn Hacer, el-İsâbe, 651

(2) İbn Abdi'l-Ber, III, 1185; İbn Hacer, Tehzîb, VIII, 56; İbn.Hacer, el-İsâbe, IV, 650

(3) İbn Abdi'l-Ber, III, 1185; Nevevî, I/2, 30

(4) İbn Halhikân, Vefâyâtu'l-Ağyân, Beyrut, Tarihsiz, III, 213; İbn Hacer, Tehzîb, VIII, 56

Mekke'nin fethinden önce hicri 8. Senenin altıncı ayında Halid b.Velid ve Osman b.Talha ile gitti. " (1) Onun müslüman oluş tarihi olarak Mekke'nin fethinden önce Hicri 8. senenin Safer ayı (31.Mayıs.629) da zikredilmektedir. (2)

el-Kâmil fi't-Târîh adlı eserinde İbnü'l-Esir, Amr'ın Hicri 8.Senenin Muharrem ayında (31 Mayıs-28 Haziran 629) Müslüman olduğu görüşünü bildirmektedir. (3)

Kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre Amr b.Âs'ın müslüman oluşu ile ilgili olaylar anlatılırken de değişik anlatımlara yer verilmesidir.

Amr b.Âs'ın Müslüman olmasına sebep olan olaylardan biri şöyledir:

" Kureyş, Amr b.Âs'ı ülkesindeki Ca'fer b.Ebi Tâlib ve arkadaşları- Müslümanları teslim etmesi için Necâşî'ye gönderdi. Necâşî ülkesine sığınan müslümanları geri vermedi. Ve ona şöyle dedi:

- Ey Amr. Amcan oğlunun işi senden nasıl uzak olur? Allah'a yemin olsun ki o Allah'ın Rasulu'dür. Amr b.Âs şöyle dedi:

- Sen bunu söylüyor musun? Necâşî:

- Vallahi evet. Bana itaat et, dedi. Amr, Necâşî'nin yanından müslüman olarak çıktı ve Rasulullah'a gitti."(4)

(1) İbn Abdi'l-Ber, III, 1186; İbn Hallikân, III, 213

(2) İbn Abdi'l-Ber, III, 1185; Nevevî, I/2, 30; İbn Hacer, el-İsâbe, IV, 650

(3) İbnü'l-Esir; Kâmil, II, 230

(4) İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Gâbe, IV, 244

Burada Amr b.Âs`ı, Kureys`in Necâsi`ye hangi tarihte gönderdiği konusunda bilgi verilmemektedir. Ancak Amr`ın, Necâsi`nin yanında müslüman olduktan sonra, Rasulullah`ın yanına dönmeye karar verdiği sonrada belirtilen tarihe kadar (5/629) .Senenin Safer ayı - Rasulullah`ın yanına gidişi ertelediği hususuna yer verilmektedir. (1)

Amr b.Âs`ın müslüman olmasına sebep olan olayın (5/626) 7.yılda Hendek savaşından sonra başladığı görülmektedir. O müslüman oluşunu kendisi anlatmaktadır. Bu olayı anlatırken, Necâsi`ye gittiğinden, fakat Kureys`in kendisini oradaki müslümanları Necâsi`den istemek üzere görevli olarak gönderdiğinden bahsetmez. Amr b.Âs, müslüman oluşunu şöyle anlatmaktadır: " Ah ab gününden (Hendek savaşından) döndüğümüz zaman, Kureys kabilesinden, bana kulak veren ve sözümü dinleyen birkaç adam topladım. Onlara dedim ki:

- Görüvorum ki Muhammed`in işi gittikçe kuvvetleniyor. Arzumuz hilafına, her gün biraz daha ilerliyor. Ben`in çözüm ile ilgili bir şey düşünüyorum. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz? Onlar, Nedir düşündüğün? dediler. Ben de:

- Ben derim ki Necâsi`ye gidelim ve onun yanında kalalım. Onun yanında iken Muhammed kavmimize üstün gelirse, Necâsi`nin emri altında olmamız, benim için Muhammed`in emri altında olmamızdan daha iyidir. Yok eğer bizim kavmimiz ona galip gelirse, biz kavmimiz arasında tanınan kimseleriz. Onlardan bize hayırdan başka bir şey gelmez, dedim. Onlar: Gerçekten bu en isabetli görüştür, dediler. Ben de; Ona gideceğimize göre hediye götürmemiz gerekir. (3) Bize, Necâsi`ye

(1) İbn Kesîr, el-Kâmil, IV, 244; İbn Abdî`l-Ber, III, 1186

(2) İbn Hişâm, III, 289; Taberî, Târîh, II, 145; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 81-82; İbn Kesîr, el-Bidâye ve`n-Nihâye, Revrut, 1977, IV, 141; Gaudefroy, 168

(3) Taberî, Târîh, II, 145; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 82, İbn Kesîr, A.e, IV, 141

götüreceğiniz hediyeği toplayın. Bizim memleketimizden kendisine götürüleceğimiz en makbul hediye işlenmiş deridir. (1) Ona, çok sayıda deri toplayıp beraberimizde götürdük. (2)

Allah`a yemin ederim ki biz Necâşi`nin yanında iken, Onun yanına Amr b.Ümeyye ed-Damrî geldi. Rasulullah onu Ca`fer ve arkadaşlarının işi için göndermişti. Amr b.Ümeyye ed-Damrî, Necâşi`nin yanına girdi, az sonrada yanından ayrıldı. (3) Arkadaşlarıma dedim ki: Bu Amr b.Ümeyye ed-Damrî`dir. Necâşi`nin yanına girdiğimizde (girdiğimizde)(4) ed-Damrî`vi, boynunu vurmak için bize (bana) teslim etmesini kendisine arz edeyim. (5) Zira bu adam Muhammed`in elçisi olduğu için, biz onu öldürürsek Kureyş`lilere büyük hizmet etmiş oluruz, dedim. (6) Necâşi`nin yanına girdim her zaman olduğu gibi onu selamladım. Bana:

- Merhaba ey dostum. Memleketinden bana bir hediye getirdin mi? diye sordu. Bende:

- Evet ey Hükümdar. Senin için çok sayıda işlenmiş deriyi hediye olarak getirdim, dedim. Sonra hediyeği ona yaklaştırdım. Bu hediye Necâşi`nin çok hoşuna gitti ve beğendi. Sonra ben:

- Ey Hükümdar! Ben senin yanından çıkan bir adam gördüm ki, o bizim düşmanımız olan bir adamın elçisidir. Onu bana teslim et de, öldüreyim. Çünkü o bizim büyüklerimizden ve hayırlılarımızdan bir çok kimseleri öldürmüştür, dedim. Necâşi

(1) İbn Hişâm, III, 289; Taberî, Tarih, II, 145; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 82

(2) Taberî, Ae, II, 145; İbn Kesîr, Ae, 145

(3) İbn Hişâm, III, 289; Taberî, Tarih, II, 146; ed-Dahlân, es-Siretu Nebeviye ve Âsâru Muhammediye, Lübnan, Tarihsiz, II, 66

(4) İbn Hişâm, III, 290; ^{Taberî,} Ae, II, 146; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 82
İbn Kesîr, el-Bidâye, IV, 141; ed-Dahlân, II, 66

(5) İbn Hişâm, III, 290; Taberî, Ae, II, 146; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 82; İbn Kesîr, el-Bidâye, IV, 141; ed-Dahlân, II, 66

(6) Taberî, Ae, II, 146; İbn Kesîr, el-Bidâye, IV, 141; ed-Dahlân, II, 66

kızdı ve burnuma öyle bir vurdu ki ben burnum kırıldı zannettim ve korkumdan eğer yer yarılısavdı, yerin dibine girerdim. (1)

Onun bu kadar kızdığını görünce: Ey Hükümdar. Eğer hoşlanmayacağını bilseydim, onu senden istemezdim, dedim. Necâşi: Sen Mûsâ`ya gelen Nâmûs-u Ekber`in kendisine de geldiği bir zatın elçisini öldürmen için sana vermemi mi istiyorsun? dedi. (2)

Ben de: Ey Hükümdar! Gerçekten bu böyle midir? dedim.

Bana:

- Ey Amr! Sana yazıklar olsun. Beni dinle ve ona hemen tabi ol. Yemin ederim ki o hakkı yüceltecek. Mûsâ`nın, firavn ve ordusu üzerine galip geldiği gibi oda, muhalifleri üzerine galip gelecek, dedi. Bende:

- Benim İslâm üzere biatimi kabul edermisin, dedim. Necâşi, evet, dedi ve elini uzattı. Bende İslâm üzere biat ettim. Böylece müslümanlık hakkında görüşüm değişmiş olarak dışarıya çıktımsada durumu arkadaşlarımdan gizledim. (3) Kaetânînin İslâm Tarihi adlı eserinde şu hususu da kaydetmiştir. Amr`ın Habeşistan`da iktidar yüzünden kendi arkadaşları ile kavga ediyor, arkadaşları ona kötü muamele yapıyor her şeyi alıyorlar, Amr, yardım talebiyle Cafer b.Ebi Talib`e müracaat ediyor. (4) Yurdumuza dönüşte, Rasulullah`a ulaşmak üzere Mekke`den yola çıktım. (5) Yolda Hâlid b.Velîd ile

(1) İbn Hişâm, III, 290 ; Taberî, Tarih, II, 146; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 82; İbn Kesîr, el-Bidâye, IV, 141, 142; ed-Dahlân, II, 66

(2) İbn Hişâm, III, 290; Taberî, Ae., II, 146; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 82

(3) İbn Hişâm, III, 290 ; Taberî, Tarih, II, 146; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 82; İbn Kesîr, el-Bidâye, IV, 142

(4) Caetânî, İslâm Tarihi, Osmanlıcaya Çev. Hüseyin Cahit, İstanbul, 1925, V, 217

(5) Taberî, Ae., II, 146; İbn Kesîr, Ae., IV, 142

karşılaştım. Bu karşılaşma Mekke'nin fethinden az bir zaman önce idi. O da Mekke'den yola çıkmıştı(hareket etmişti). Ona: Nereye gidiyorsun ey Ebu Süleyman? dedim. (1) O bana: Vallahi nurlu yol belli oldu. Bu adam muhakkak Peygamberdir. Daha ne zamana kadar bekleyeceğim. Hemen gidip müslüman olacağım, dedi. Ben de: Vallahi ben de müslüman olmak için geldim, dedim. Hemen Medine'de Rasulullah'a yöneldik Halid b.Velîd öne geçti ve Müslüman oldu, biat etti.Sonra ben yaklaştım, dedim ki: Ya Rasulullah. Ben İslâm'dan önce işlediğim günahlarımın affedilmesi üzerine sana biat ediyorum, dedim. İslâm olduktan sonraki günahları söylemeyi unuttum. Rasulullah da şöyle buyurdular: Ey Amr. Biat et, Muhakkak ki İslâm kendinden önce işlenen günahları yok etmeyi gerektirir, Hicret de daha önce olanları siler, yok eder. Biat ettim ve sonra Rasulullah'tan ayrıldım, Mekke'ye döndüm.(2)

Kaynaklardan-İbn Hişâm'ın Siresi, İbn Kesîr'in el-Bidâyesî, İbn Seyyidi'n-Nâs'ın Uyûnu'l-Eserlerinde- zikredilmesine rağmen bir çok kaynakta Amr b.Âs'ın Necâşî'nin yanından döndükten sonra, Hz.Peygamber'e biat etmek üzere yola çıktığında, Halid b.Velid ile beraber, Osman b.Talha'nında bulunduğu zikredilmektedir. Amr b.Âs, Halid b.Velid ve Osman b.Talha yolda birleşmişler ve beraberce Rasulullah'a gidip biat etmişler ve Müslüman olmuşlardır. (3) Rasulullah bu üç

-
- (1) İbn Hişâm, III, 290 ; TaberîTarih,II,146; İbn Seyyidi'n-Nâs,II,82; İbn Kesîr, el-Bidâye, IV, 142
- (2) İbn Hişâm, III, 290; Taberî,Ae.,II,146; İbn Seyyidi'n-Nâs II, 83
- (3) Ebu'l-Fida', I, 142; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, II, 109; İbn Kesîr, el-Bidâye, IV, 142; ed-Dahlân, II, 66, es-Süheyl, Ravdu'l-Ünf Siretu Nebeviyyetu İbn Hişâm, Kahire, 1967, VI, 386

şahsın Müslüman olmak üzere geldiklerini görünce " Mekke ciğerparelerini (gözdelerini) attı " diye onlara iltifatta bulunmuştur. (1)

Amr bir başka anlatmada , Rasulullah`ın yanına gidışinden, şöyle bahsetmektedir: " Üçümüz, (Amr, Halid, Oman b. Talha) beraber gitmek üzere söyleşerek yola çıkıp Medine`ye vardık. Hiç unutmuyorum, Ebû Utbe kuyusu önüne vardığımız zaman birisi " Ya Rabâh! Ya Rabâh! diye kölesini çağırıyordu. Biz bunu hayra yorup yürüdük. Adam-sonra bize bakarak-zannıma göre beni ve Hâlid b.Velid`i kasederek-' Bu iki adam da (İslâma) geldikten sonra Mekke`nin anahtarları artık teslim alındı demektir ' dedi. Ve Mescide doğru koşarak gitti. Ben de Hz.Peygambere, geldiğimizi müjdelemek için Mescid`e gittiğini zannettim-ki bu tahminimde yanılmamıştım-ve gidip Harre`de konakladık. Orada elbiselerimizi değiştirinceye kadar ikinci ezanı okundu, sonra kalkıp Hz.Peygamber`e gittik. Yanına girdiğimizde yüzünde bir parlaklık vardı. Müslümanlar da onun etrafını sarmışlardı. Bizim gelmemizden sevinçli idiler... " (2)

Amr`ın Müslüman oluşu konusunda H.İ.Hasan şu bilgiyi nakletmekte ve şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

" Abdurrahman b.Ziyad b.Eslem babasından şöyle rivayet eder: Ömer b.Hattab, Amr`a şöyle dedi:

- Bu akıl ve zeka sende iken nasıl muhacirlerden olmadığına hayret ederim. Bunun üzerine Amr: Ey Ömer! Öyle bir adam ki, kalbi başkasının elindedir; Ondan kurtulup da kendisi istemiş olduğu şeye dönemez. Böyle bir adama niye hayret edersin, cevabını verince Hz.Ömer; Doğru söyledin, dedi. Bu durumda olan sadece Amr değildir. Sonradan müslüman olanlardan büyük bir kesiminin halide aynen böyledir. Biz, Amr`ın İslâm`ı kabul ettiği sırada, İslâm`ın sadece Arabistan içinde değil,

(1) İbnü`l-Esîr, Übdü`l-Gâbe, II, 109; İbn Hallikân, III, 213; es-Sibâî, Uzamâunâ fi`l-Târih, Beyrut., s.219

(2) İbn Ksîr, el-Bidâye, IV, 237-238

bilakis diğ er ÷lkelere de yapılacağını kesin olarak anladığı hususunda ş üphe etmiyoruz. Nitekim O, müslümanların fetih ve zafere ulaşacağını bu iş ler gerç ekleş meden önce haber vermişti. (1)

Amr b.Âs`ın müslüman oluş u ile ilgili verdiğimiz bilgilerden ş u sonuçlara varabiliriz:

Amr b.Âs büyük ihtimalle hicretin 8.yılında (m.629-30) müslüman olmuştur. Hendek savaşından sonra (5/626) İslâm`ın terakkisini, inkarı mümkün olmayan bir şekilde anladığını görüyoruz. Rasulullah`ın emri altında olmayı aş ağılık sayıp Necâşi`nin yanına gittiklerini görüyoruz. Her ne kadar onun Kureyş Müş rikleri tarafından, Muhacir müslümanları ikinci defa geri alma görevi ile gönderildiği bilgisi veriliyorsa da bu fikrin fazla bir itibar gördüğ ünü söyleyemeyiz. Amr b.Âs, Necâşi`nin telkiniyle Habeş istanda müslüman olmasına rağmen, bir müddet imanını gizlemiş, daha sonra Medine`de Rasulullah`ın yanında açıklamıştır.Mekke`nin fethinden önce (8/629-30) Medine`ye Rasulullah`ın yanına gitmek üzere yola çıktığı nı ve yolda Halid b.Velid ve Osman b.Talha ile buluş arak üç ü beraber müslüman olduklarını görüyoruz. Müslüman olmak üzere Medine`de Rasulullah`ın yanına beraberce gittiklerinde, gerek Hz.Peygamber`in onları öven sözler kullanmasından, gerekse Medine`deki Müslümanların onların müslüman olmalarına sevinmelerinden, bu üç şahsın İslâm`ı kabul ediş inin müslümanlar açısından büyük bir ehemmiyet taşıdığını anlatmaktayız.

(1) Hasan İbrahim, I, 139

B- AMR B.ÂS`IN KATILDIĞI SERİYYELER.

Amr b.Âs`ın H.8.yılda (m.629-630) müslüman oluşundan sonra, bazı kaynaklar onun Mekke`ye geri döndüğünü belirtmektedir. Ancak Peygamber (A.S) onu daha sonra bir takım seriyye komutanlıklarına ve elçilik görevine getirmiştir. Bu görevlerden ilki Zâtus-Selâsil seriyyesi komutanlığıdır. Bizim, kaynaklarda açık olarak göremediğimiz husus, onun müslüman oluşundan sonra Mekke`ye dönmesi ve orada ikametinin kısa bir zaman mı sürdüğü; Yani Mekke`ye geri döndüğünde bir takım işlerini görüp geri mi döndüğü, Yoksa Rasulullah Zâtus-Selâsil seriyyesine komutan olarak atamaya karar verdiğinde onu yanına Mekke`den mi davet ettiği?

Öyle tahmin ediyoruz ki, Medine`de Rasulullah`ın yanında Müslüman olan Amr, Mekke`ye bazı işlerini görmek üzere kısa bir süre için gitmiş ve tekrar Medine`ye geri dönmüştür.

Amr b.Âs Müslüman olduktan sonra önceden Müslümanlara karşı yaptığı eziyetlerden ve düşmanlıklardan çok müteessir ve pişman olmuştu. Bu defa koyu bir müslüman olup müşriklere ve müslüman aleyhtarlarına karşı azm ile savaşmaya karar vermişti. Kendi düşüncesine göre eski günahlarının kefareti bu şekilde vermek istiyordu. Bu şekilde uhrevi azaptan kurtulacağına kanaat getirmişti. Ve böylece O İslâm davasının yaman bir mücâhidi olmuştu.

İbn Hacer`in el-İsâbe`sinde Amr b.Âs olayı şöyle anlatılıyor: Rasulullah (A.S) bana, silahını kuşan, yolculuk elbiseni giy sonra da yanıma gel, diye haber gönderdi. Bende ona gittim. Bana dedi ki: " Allah seni selâmete ve zenginliğe ulaştırırsın diye askeri bir hizmetle hazırlanan bir ordunun başında bir yere göndermeyi istiyorum. " Ben de: " Ben, mal (Zenginlik) arzusuyla müslüman olmadım. Ancak İslâm`ı arzuladığım için müslüman oldum " dedim. Rasulullah`da:

" Zenginliğin faydası, insanın faydalısında ne kadar da güzeldir " dediler. (1)

1-HZ. PEYGAMBER`İN GAZVE VE SERİYYELERDEKİ AMACI:

Bu bölümde Peygamberimiz`in Gazve ve Seriyyelerden neyi amaçladığını kısaca izah etmeye çalışacağız.

Bilindiği gibi Hz.Peygamber hayatı boyunca müminlere dünya ve ahiret ile ilgili konularda örnek olmak görevleri ile mücehherdir. Bu görevi ne şekilde yapacağı da Kur`an-ı Kerimde şöyle ifade edilmiştir: " (İnsanları) Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğüt ile davet et... " (2) Diğer b. Ayet-i Kerimede de yüce Allah: " Biz, seni (Habibim) âlemlere (Başka şey için değil) ancak rahmet olarak gönderdik." (3) buyurmaktadır. Bu Ayetler Rasulullah`ın insanlara yumuşak ve merhametli davranmasını istemektedir. Hz.Peygamber`de insanlığa örnek bir tebliğ görevi icra etmiş, kendisine inananları bile hayrette bırakacak bir ömür geçirmiştir. Hz. Peygamber hayatı boyunca gerek müslümanlar, gerekse münkirler arasında adaleti ve merhameti ile şöhret bulmuştur. (4)

Ancak 1400 sene önce olduğu gibi, günümüzde de İslâm Dini`ne karşı mücadele etmeyi kendisine şiar edinen bir grup Rasulullah`ı güya tenkit etmeye çalışarak: " Peygamberlikle savaş pek vanyana durmamaktadır " diyerek, " Madem ki Rasulullah savaflara girmiş ve bunları başkumandan sıfatıyla idare etmiştir, o halde O, (hâşâ) bir Rasul olamaz " demek istemektedirler. (5)

(1) İbn Hacer, el-İsâbe, IV, 653 ; Halebî, III, 198

(2) Kur`an, XVI, 125

(3) Kur`an, XXI, 107

(4) Arnold, T.W., İntişar-ı İslâm Tarihi, Türkçeye Çev. Hasan Gündüzler, Ankara, Tarihsiz, 71

(5) Hamidullah Muhammed, Hz. Peygamber`in savafları, İstanbul, 1972, Türkçeye Çev: Salih Tuğ, III, baskının önsözünü.

Alemlere rahmet olarak gönderilen Rasulullah, hayatı boyunca her hususta olduğu gibi ümmeti için mükemmel bir savaş teknik ve taktiğini icra etmiş, ortaya koymuştur.

Hız.Peygamber savaşı, hangi şartlar altında hangi amaçla yapmıştır? Bazı münkirlerin iddia ettiği gibi insanları kendi emellerine boyun eğdirmek için mi? Yoksa günümüz çağdaş ve modern ülkelerinin yaptığı gibi emperyalist düşüncelerle mi savaş yapmıştır?

Rasulullah ve onu takip eden Râşit Halifeler döneminde savaşın anlamı, İslâm'ın yayılma hürriyetini sağlamak, barış için gerekli şartları geliştirip güçlendirmek amacıyla, adalet ölçüleri içinde insan haklarını gözeterek düşmana karşı verilen silahlı mücadeleden ibarettir. (1)

Savaş hiçte arzu edilen bir durum olmamakla beraber, günümüzde bile kaçınılması mümkün olmayan bir olay mahiyetindedir. (2) Bu durum göstermektedir ki biz hiç bir zaman savaşmak istemesek bile, şeref ve haysiyetimizle yaşamak istiyorsak savaşmak zorunda kalabiliriz.

Rasulullah ve Ashabına Medine'ye hicretten önce savaşma izni verilmedi. Fakat, Mekke müşrikleri bu şehirde Müslümanlar üzerinde uyguladıkları zulüm, yıldırma, şiddet, işkence, yok etmek maksat ve planlarını tehdit ve baskı yapmak suretiyle Medine üzerinde de sürdürmeye çalışınca müslümanlara savaşma izni verilmiştir. (3) Müslümanlara savaş izni veren Ayet-i Kerim'e şu şekildedir: " Kendileri ile savaşılan (Müminler'e) savaşma izn(i) verildi. Çünkü onlara zulmedilmiştir ve şüphesiz Allah onlara yardım etmeye kâdirdir. Onlar sırf ' Rabbimiz Allah'tır ', dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar. Eğer, Allah'ın bazı insanları diğer bazılarıyla savunması olmasaydı, içlerinde Allah'ın

(1) Terzi, M.Zeki, Hz.Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Askeri Teşkilat, Samsun, 1990, 14

(2) Hamidullah, Hz.Peygamber'in savaşları, III.baskı için önsöz.

(3) Terzi, 14

ismi çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılırdı. Allah kendi (dini) ne yardımedene elbette yardım edecektir, Allah kuvvetlidir, galiptir. " (1)

Saygıdeğer hocam M.Zeki Terzi " Hz.Peygamber ve Hulefâ-i Raşidin döneminde Âskeri Teşkilât " adlı çalışmasında savaşın amaçlarını iki kısımda ele almıştır.

Birincisi: " İslâm`ın yayılma özgürlüğünü korumak, İslâm`da savaşın hedeflerinden biri, dini yaymak değil, onun yayılmasını sağlayacak hürriyet ortamını korumaktır. Çünkü dinin kuvvet zoruyla yayılması zorlama demektir. Halbuki İslâm Dini`nde zorlama yoktur. " Dinde zorlama yoktur..."

(2) Prensibini koyar. Öyleyse İslâm`da savaşın sebebi dinin yayılma özgürlüğünü sağlamak ve İslâm topraklarını dış saldırılardan korumaktır. Bir Ayet-i Kerime`de " Allah katında sizlerle savaşanlarla sizde savaşın. Savaştan yüz çevirmevin, Çünkü Allah böylelerini sevmez. " (3) Bu ayette göstermekte-dirki " İslâm`i anlamda savaş savunma niteliği taşır. Müslümanlar taraf değilde zorlandıklarından savaşa giren taraf olmuşlardır..." (4)

Savaşın amaçlarından ikincisi: Barışı ayakta tutan prensipleri pekiştirmektir. Güçlü ordusu bulunmayan devlet, düşman için hazır lokma demektir. Ama devletin güçlü bir orduya sahip olması halinde düşman onun isteğine boyun eğip ona hizmeteder ve ona karşı düşmanca duygular beslemez. (5) Bu konu ile ilgili olarak Kur`an şöyle emretmektedir: " Düşmanlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın... " (6)

(1) Kur`an, XXII, 39-40

(2) Kur`an, II, 256

(3) Kur`an,

(4) Terzi, 17

(5) Terzi, 17

(6) Kur`an, VIII, 60

Hz.Peygamber'in savaş amacı ile ilgili olarak Hamidullah da şu fikirlere yer vermektedir:

- " Allah'ın vazifelendirip gönderdiği ' Son Rasul ' vasfında bir Peygamber sadece harplerin şiddetini azaltmak ve savaşları insani bir çerçeve içine sokmak için değil, Fakat hayatın her alanında geçerli ve izinden gidilmeve değer en güzel örneği bize vermekle yükümlüdür. " (1)

Rasulullah'ın her fırsatta savaşmadığı ve İslâm'ı kendisine vahyedilen dinin hak olduğuna insanları ikna eden bir mürgit ve tebliğci olduğunu Arnold şu cümleleri ile teslim etmektedir. " Fakat Medine'de iken Hz.Muhammed'in İslâm'ın mübeshşirliği ve dinin tebliğcisi olması dolayısıyla bu vazifeyi bıraktığını veya emri altında bir ordu bulunca iman etmeyenleri dine dâveti terk ettiğini söylemek hatalıdır."(2)

Yukarıda kısaca ele aldığımız Hz.Peygamberin savaşlarda nevi amaçladığı hususu bize göstermektedir ki, savaş arzu edilen bir olay değildir. Peygamber savaşa ilk karar verende olmamıştır. Diğer taraftan İslâm Cihân-Sümûl bir dindir. Ve bütün insanların hür bir iradeyle karar verebilecekleri bir ortamı hazırlamak Hz.Peygamberin dolayısı ile onun Ümmetinin bir görevidir.

(1) Hamidullah, Hz.Peygamberin savaşları, III.baskı önsüzü

(2) Arnold, 70

2- ZÂTU`S-SELÂSİL SERİYYESİ:

Bu seriyyenin ismi; Zâtu`s-Sülâsil (1) veya Zâtüs-Selâsil (2) şeklinde okunmaktadır. Sülsil veya Selsil Cüzamlar`ın toprağındaki bir suyun ismidir. Amr b.Âs bu suyun başına kadar (Ordusuyla) yürüdüğü ve bu suyun başında konakladığı için Seriiye`ye bu ad verilmiştir.(3) Zâtu`s-Selâsil Medine`ye 10 günlük mesafede bulunmaktadır.(4)

Bu seriyye`nin tarihi kavnaklarda (8/629-630) senesi Cemadiye`l-Âhır ayıdır.(5) Rasulullah, bu Seriiye`yi hazırlamasındaki maksadını şu şekilde belirtiyor: Rasulullah`a Kudaililer`den bir cemaatin toplanıp, Medine`nin etrafını kuşatmaya hazırlandıkları söylentileri ulaşmıştır.(6) Rasulullah`ta Amr b.Âs`ı çağırarak onu komutan tayin etti.(7) Kendisine bir beyaz sancak, bir de siyah bayrak verdi. (8) Peygamberimiz Amr b.Âs`ı komutan olarak tayin etmesinin sebebine gelince; Amr b.Âs`ın babaannesi Beliy kabilesindendi.(9) Beliy oğulları Amr`ın babası Âs b.Vâil`in davıları oluyordu.(10) Bu

-
- (1) İbn Sa`d, II, 131; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 157
 (2) İbn Hişâm, IV, 272; İbnü`l-Esîr, Üsdü`l-Gâbe, IV, 245
 (3) İbn Hişâm, IV, 272; İbn Sa`d, II, 131; İbnü`l-Esîr, Ae. IV, 245; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 157
 (4) İbn Sa`d, II, 131; İbn Hallikân, II, 213; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 157
 (5) el-Vâkidî, Megazi, I, 6; İbn Sa`d, II, 131; Taberî, Tarih, II, 147; İbn Abdi`l-Ber, IV, 1186
 (6) İbn Sa`d, II, 131; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 157
 (7) İbn Sa`d, II, 131; el-Buhârî, Tarih-i Kebir, IV, 303
 (8) İbn Sa`d, II, 131; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 157
 (9) İbn Hişâm, IV, 272; Taberî, Ae., II, 147; İbn Esîr, el-Kâmil, II, 232; Gaudefroy, 196
 (10) Taberî, Ae., II, 147; İbn Abdi`l-Ber, IV, 1186; İbn Kesîr, el-Bidâye, IV, 273

sebeble Peygamberimiz (A.S) göndereceği birliğin başında Amr b.Âs`ı göndermek ve onları İslâm`a ısındırmak işlemişti. (1)

Hz. Peygamber`in, Amr b.Âs`ı muhacir ve ensârın seçkinlerinden 300 kişi ile gönderdi. Yanlarında otuz kadar at bulunuyordu. Mücahitler Amr`in komutasında yola çıktılar. Gündüzleri gizleniyorlar, geceleri yürüyorlardı. Aradıkları kavme yanaştıklarında, onların kendilerine karşı büyük bir yığınak yaptıklarını haber aldılar. (2) Amr, Cüzamlıların arazi-sinde sülsül veya selsel denilen bir suyun başında konakladı. (3) Amr b.Âs düşmanın çokluğundan çekinerek Hz.Peygambere, kendisine takviye birlik göndermesi için (4) Rafi`b.Mekîsü`l-Cühenî`yi gönderdi. (5) Rafi b.Mekîs, Medine`ye geldi. Düşmanların büyük yığınak yapmış olduklarını ve bu sebeble Amr`in yardım istediğini Hz.Peygamber`e haber verdi.(6) Rasulullah (A.S) da ilk muhacirlerden EbûUbeyde b.Cerrâh`ı, içlerinde Ebu Bekir ve Ömer`in de bulunduğu Muhâcir ve Ensâr`ın ileri gelenlerinden ve seçkinlerinden 200 kişilik bir birliğin başında yardımcı kuvvet olarak Amr`a gönderdi.(7) Rasulullah, Ebû Ubeyde`yi gönderirken ona; "Amr b.Âs`la,

-
- (1) İbn Hişâm, IV, 202; TaberîTarih., II,147;İbn Abdu`l-Ber, IV, 1186; İbnü`l-Esîr, el-Kâmil, II, 232
- (2) Vâkıdî, II, 770;İbn Sa`d, II, 131;İbn Asâkir, Tarih-i Dimeşk, Beyrut,1987, I,103-104; İbn Seyyidi`n-Nâs, II,157
- (3) İbn Hişâm, IV,272;İbn Sa`d, II,131;İbnü`l-Esîr, Üsdü`l-Gâbe, IV,245;İbn Seyyidi`n-Nâs, II,157
- (4) İbn Kesîr, el-Bidâye, IV, 273
- (5) İbn Sa`d, II,131;İbn Asahir, I,104;İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 157
- (6) Vâkıdî, II,770; İbn Kayyum, Zâdu`l-Meâd, Beyrut,1979, III, 386
- (7) İbn Hişâm, IV,272;İbn Sa`d, II, 131;Taberî, Tarih, II,147; İbnü`l-Esîr, II,232; İbn Kayyum, III,386;İbn Kesîr, el-Bidâye, IV, 273-274

buluştuğunda hep birlikte hareket etmelerini ve aralarında anlaşmazlığa düşmemeleri talimatını verdi. (1)

Ebû Ubeyde yola çıktı ve Amr b.Âs`ın karargahına vardığında, Amr b.Âs ona şöyle dedi: " Sen bana yardımcı kuvvet olarak geldin. "(2) Zira Hz.Peygamber, benim isteğim üzerine sizi bana göndermiştir. Ebû Ubeyde`de: " Hayır. Ben başında bulunduğum birliğin komutanıyım, sen de başında bulunduğun birliğin komutanısın " dedi. (3) Duruma Ebû Ubeyde komutasında bulunan Muhacir mücahitler de itiraz ederek, Amr`a: " Hayır. Sen sadece kendi komutan altındaki arkadaşlarının komutanısın. Bizim komutanımız Ebû Ubeyde`dir " dediler. Amr b. Âs, Ebû Ubeyde`ye söylediklerini tekrar ederek: " Hayır. Siz bana yardımcı olarak gönderildiğiniz için, komutanınızla birlikte emrim altındasınız. " dedi. (4) Ebû Ubeyde b.Cerrâh güzel yumuşak huylu bir insandı.(5) Ayrıca Rasulullah`ın kendisini gönderirken verdiği talimatı hatırladı ve Amr`a: "Ey Amr! Bana Rasulullah aranızda ihtilaf ve anlaşmazlık çıkarmayın(6), birbirinize tabi olun diye talimat verdi. (7). Bana

-
- (1) İbn Hişâm, IV, 272; İbn Sa`d, II; Taberî, Tarih, II, 147; İbn Abdü`l-Ber, IV, 1186-1187; İbnü`l-Esîr, Üsdü`l-Gâbe, IV, 245; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 157-158
- (2) İbn Hişâm, IV, 272; İbn Esîr, II, 232; İbnü`l-Esîr, IV, 245; İbn Abdülber, IV, 1186-1187
- (3) İbn Abdilber, IV, 1186-1187
- (4) İbn Kesîr, el-Bidâye, IV, 273-274; . Bedevî, Cevâhir-u Sîretu`n-Nebeviye, Mısır, Tarihsiz, 341
- (5) İbn Kesîr, el-Bidaye, IV, 273-4
- (6) İbn Hişâm, IV, 272; Taberî, Tarih, II, 147; İbn Abdü`l-Ber, IV, 1188; İbnü`l-Esîr, el Kâmil, II, II, 232; İbn Kesîr, A.e, 274-275
- (7) Taberî, Ae, II, 147; İbn Kesîr, Ae., 275

muhalefet etsende sana itaat edeceğim " dedi. Bu defa Amr: " Ben senin emîrinim (Komutanınım), dedi. Ebû Ubeyde`de, Bende bunu kabul ediyorum " diye cevap verdi. Amr, askerlerle imam olup namaz kıldırıldı. (1)

Ebû Ubeyde`nin komutasındaki birliğin, Amr b.Âs`ın komutasına girdikten sonra 500 kişilik birlik, Beliy, Uzre ve Belhaynlılar`ın topraklarının sonuna kadar varıp dayandılar. Orada bir düşmanın birliğine rastladılar. Müslümanlar hep beraber hücum edince düşmanlar dağılıp her tarafa kaçıştılar. Amr b.Âs, Avf b.Mâlik el-Eşcaf`yi, selamete dönüşlerini ve gazâları esnasında olup bitenleri Rasulullah`a haber vermek üzere postacı olarak önden gönderdi. (2)

Zatü`s-Selâsil seriyyesinde, Amr b.Âs ile ilgili bazı olayları şöylece sıralayabiliriz:

İlk defa, birliğin konakladığı Zatü`s-Selâsil bölgesi soğuk olduğundan mücahitler ateş yakarak ısınmak istediler. Amr b.Âs ise onlara ateş yakmalarını yasakladı. Bu durum soğukun şiddeti sebebiyle müslümanlar üzerinde sıkıntı ve meşakkate yol açtı. (3) Amr, hiç bir kimsenin ateş yakmayacağını, kim bir ateş yakarsa onu yaktığı ateşin içine atacağını (4) söylemesi üzerine durum Hz. Ebu Bekir ve Hz.Ömer`e intikal ettirildi. Hz.Ebu Bekir, Amr b.Âs ile görüştü. Amr Hz.Ebu Bekir`e de izin vermedi ve birliğe: " Rasulullah size beni dinlemenizi ve itaat etmenizi emretti " diye konuştu. Hz.Ömer Amr`ın Hz Ebu Bekir`e karşı takındığı tavra ve sarfettiği sözlere çok kızmış ve Amr`a çatmak istemiş ise de Hz.Ebu Bekir`in araya girmesi ve olayı yatıştırması ile Ömer susmuştur. (5)

(1) Taberî, *Tar.*, II, 147; İbn Esfir, *Kâmil*, II, 232, Gaudefray, 196

(2) İbn Sâ`d, II, 131; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 158

(3) Yakûbî, *Tarih*, Beyrut, 1960/1379, sh. 78

(4) Halebî, III, 200; Köksal, VIII, 107

(5) Halëbî, A.y.

Diğer taraftan, Amr b.Âs 500 kişilik birliği ile beliy-
lilerin vurduna akın ve baskın yapıyordu. Bu arada burada
bulunan toplulukların topraklarının sonuna ulaşmışlardı. O-
rada bir düşmanın birliğine rastladılar. Onlarla bir müddet
çarpıştılar. Düşmanlar dağılıp her tarafa kaçışmaya başladı-
lar. (1) Mücahitler, kaçışan halkı takip etmek istedilerse
de Amr b.Âs, buna müsaade etmedi ve takibe engel oldu. (2)

Amr b.Âs'ın, serivyedeki Mücahitler tarafından tenkit
edilen ve Rasulullah'a intikal eden uygulamalarından bir di-
ğeri de şöyledir:

Amr, soğğun şiddetinin arttığı bir gece ihtilâm olmuş-
tu. Arkadaşlarına ihtilâm olduğunu, gusül abdesti alması du-
rumunda ölmekten korktuğunu bildirmiş, kendisine su getiril-
mesini istemiş ve getirilen su ile sadece avret mahallini
yıkayarak teyemmüm yapmıştı. Sonrada emrindeki birliğe(Sabah)
(3) namazı kıldırmişti. (4)

Amr, Avf b.Malik el-Escai'yi, selamete dönüşlerini, ga-
za sırasında olup bitenleri haber vermek üzere (5), Rasulul-
lah'a gönderdi. Elçi Rasulullah'a ulaştı. Rasulullah Avf'a:
Bana, onların yolculuğu esnasında olup bitenlerden haber ver
buyurdu. Avf, ben de Ebu Ubeyde ile Amr b.Âs arasında geçen-
leri ve Ebu Ubeyde'nin Amr'a itaat edişini; Sonrada Amr b.Âs
ın cünubken yanında su bulunduğu halde gusletmeden, teyemmüm
ederek namaz kıldırıldığını, (6) Müslümanları ateş yakmaktan ve

(1) İbn Seyyidi'n-Nâs, II, 158

(2) Halebî, III, 199

(3) Vâkidi, II, 773; Ahmet b. Hanbel, el-Müsned, IV, 203; Ebu
Davut, Sünen, I, 126 (I, 238) Nr. 334

(4) Bedevî, 34I-42.

(5) İbn Sa'd, II, 131

(6) Bedevî, A.y.

düşman birliklerini takip hareketinden men ettiğini haber verdim. (1)

Birlik Medine'ye dönüp geldiği zaman, Peygamber'imiz, Amr b.Âs'tan bu olayların izahını istemiş, Müslümanlara ateş vaktirmediği ve düşmanları takip ettirmediği hakkında yapılan şikayet üzerine, " Ey Allah'ın Rasulu! Müslümanlar azlık idiler, düşmanın onları az görmelerinden korktum. Düşmanları takip etmekte onları nehyettim. Çünkü onlar için pusu kurulmuş olmasından, kendilerinin pusuya düşürülmesinden korktum. " dedi. Amr b.Âs'ın bu davranışı Rasulullah'ın hoşuna gitti. (2)

Rasulullah, Amr'a gusul abdesti almadan kıldıracağı namazdan sordu. Amr b.Âs: " Seni hak olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, şayet gusul abdesti alsaydım öleceğim kanatine vardım. Şimdiye kadar böyle şiddetli bir soğukla karşılaşmamıştım. Yüce Allah da: " Kendinizi öldürmeyiniz. Şüphesiz ki Allah, sizi çok esirgeyici'dir (3) buyuruyor, dedi. Bu uygulamaları konusunda ona hiçbir şey söylemedi. (4)

Rasulullah'a şikayete vesile olacak dereceye gelen bu olayların hepsinin Onun tarafından tasvibi Amr'ın savaş tecrübesi ve komutanlık görevindeki ulaştığı noktayı göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Bu gazâ ile ilgili zikretmemiz gereken bir hususta, sahâbenin ileri gelenlerinden Hz. Ebu Bekir ve Hz.Ömer gibi kişiler varken Amr, kendisinin komutan seçilmesini, Rasulullah'ın kendisini herkesten fazla sevdiği duygusuna kapılması ve bu duygusunu diğer insanlarda anlatmak için Peygamberimize bir dizi sorular sorması Olay Zatü's-Selâsil seriyvesinden dönüşte meydana gelmiştir. Olayı kendisi şöyle anlatmaktadır:

(1) Halebf, III, 200

(2) Vakıdf, 773-74.

(3) Kur'an, IV/29

(4) Yâ`kûbi, Tarîh, Beyrut, 1960, 75 ; Bedevî, 342

" Rasulullah (A.S) beni askeri bir birliğin başında Zatü's-Selâsil'e göndermişti. Askeri birliğin içinde Hz. Ebu Bekir ve Hz.Ömer'de bulunuyordu. Rasulullah (A.S) ın yanında benim yerim daha üstün olmasa herhalde beni, Ebu Bekir ve Ömer'in başına komutan tayin ederk göndermezdi, diye içime doğdu. (1)

Hemen Rasulullah'ın yanına varıp, " Ya Rasulullah, İnsanların sana en sevgili olanı hangisidir? diye sordum. Hz. Aişe'dir, buyurdular. Ben: Erkeklerden kimdir? diye sordum. Hz.Aişe'nin babasıdır, buyurdular. Ben: Ondan sonra kimdir? diye sordum. Ondan sonra Ömer'dir, buyurdular. Amr: Daha sonra kimi seversin? diye sordukça Rasulullah'da sırasıyla Ashabı söyledi. (2) Ben de kendi kendime " Artık bu sorumu tekrarlamayayım, dedim. (3) Beni en sonraya bırakmasından korkarak sustum. (4)

Daha öncede belirttiğimiz gibi Amr b.Âs'ın bu gazve de komutan olarak görev alması onun diğer Ashabdan bu göreve daha ehliyetli ve Rasulullah (A.S) yanında daha sevgili oluşundan değildi. Amr'ın babaannesinin Bely kabilesinden olması, (5) Bely oğullarının Âs b.Vâil'in dayıları olması (6) sebebiyle Amr'ı ordu komutanı yapmıştı. Böylece onları İslâm'a ısındırmak istemişti. (7)

-
- (1) İbn Kesîr, es-Siretu Nebeviyye, Beyrut, 1976, III, 520
 (2) Buhârî, Sahîh, Beyrut, 1990/1410, Fezâilü Ashabü'n-Nebî 35 (IV-64) nr. 105 Müslim, Sahîh, Dâru'l-İhya' il-Kurtubu'l-Arabiyye, 1955/1374; Fezaili Sahabe, I (IV-1856), nr. 8
 (3) İbn Kesîr, II, 520; Ebu'l-Fida, Sire, III, 520
 (4) Buhârî, Sahîh, Kitâb-ı Megazi/ 180, (V, 286) , Nr, 803; İbn Kesîr, III, 520
 (5) İbn Hişâm, IV, 272
 (6) İbn Kesîr, el Bidâye, IV, 273
 (7) İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, IV, 245

3- SUVA' PUTUNU YIKMAKLA GÖREVLENDİRİLMESİ (SUVA' SERİYYESİ):

Rasulullah, Mekke'nin fethinden sonra Ramazan ayının 20'si Cuma günü (M.629-30) Mekke çevresindeki bölgelerde bulunan putları yıkıp ortadan kaldırmak, İslâm'a aykırı her şeyi değiştirmek üzere her tarafa askeri birlikler gönderiyordu. (1)

Hicri 8. Senenin ramazan ayında (M.629-30) Suva' Seriyyesi vuku buldu. Hz.Peygamber Mekke'yi fethettiği zaman Amr b. Âs'ı, Hüreylliler'in putu Suva'`yı yıkmak için görevlendirdi. (2) Bu putun bulunduğu yer Mekke'ye üç mil uzaklıkta idi. (3)

Amr b.Âs, olayı şöyle anlatır: " Suva' putuna ulaştığımda bu puta bakmakla görevli kişi onun yanında idi. Bakıcı bana " Ne istiyorsun? " diye sordu. Ben de: Rasulullah (A.S) bana putu yıkmamı emretti, dedim. Hizmetçi: " Onu yıkmaya gücün yetmez " dedi. Ben de: Yazıklar olsun! Sana sen hala batıl üzeresin. Put işitir ve görür mü? dedim. Puta yaklaştım ve onu kırdım. Arkadaşlarıma da mal deposunu yıkmalarını emrettim. Orada hiçbir şey bulamadılar. Sonra da hizmetçiye:Nasıl? gördün mü? dedim. Hizmetçi: Ben artık müslüman oldum dedi. (4)

(1) Vakıdî , Megazi , III, 870 ; Köksal, VIII, 353

(2) İbn Sa'd, II, 146; İbn Seyyidi'n-Nâs, II, 185; İbnü'l-Esîr, II, 260

(3) İbn Hişâm, I, 80 ; Dahlân, II, 106-107

(4) İbn Sa'd, II, 146 ; Taberî, Târih, II, 163; İbnü'l-Esîr, II, 260; İbn Seyyidi'n-Nâs, II, 185; Dahlân, II, 106-107

C- AMRUBNU`L-ÂS`IN UMAN`A ELÇİ OLARAK GÖNDERİLMESİ

Rasulullah (A.S), Huneyn Gazvesinden (8/630) Medine`ye döndü ve bu **gazveden** dönüşünü takip eden günlerden birinde Amr b.Âs`ı Uffan`a elçi olarak gönderdi. (1)

Uman, Yemen-Hint denizi sahilinde Basra körfezinin darlaştığı yerdeki Arap şehirlerinin büyüklerinden biri olup, yer olarak 19.derece 45.dakikada ve Hacer`in doğusunda bulunmaktadır. Birçok beldeleri içinde toplayan hurma bahçeleri ve ekinleri bulunan, Uman`ın öteden beri sıcaklığının çokluğundan bahsedilirdi. (2)

Uman`daki nüfusun ekseriyetini Ezd kabilesi mensupları teşkil ediyordu. Çöllerde ise Ezd`liler dışında pek çok kabile mensubu yaşıyordu. (3)

Amr b.Âs`ın, Uman Kralı Ceyfer ile kardeşi Abd`e gönderilmesinin sebebi ise Rasulullah`ın onları İslâm`iyete`e davet etmesi idi. (4) Peygamberimiz, Amr b.Âs ile beraber Ebu Zeyd el Ensari`yi de gönderdi. Görevlerini de şöyle belirledi: Uman halkı hakları tanır, Allah ve Rasulune itaat ederse; Amr Emir olacak, orada idare işleri ile uğraşacak. (5) Müslümanların zenginlerinden sadaka ve zekatı toplayacak müslümanlar arasında ki davalarında halledecektir. (6) Amr orada meskun mecusilerden de cizye alacaktı. (7) Ebu Zeyd el-Ensârî ise, halka namaz kıldırarak, İslâmîyeti anlatacak,

(1) Taberî , Tarîh, II, 177

(2) İbn Sa`d, I, 262, Yâkût, Mu`cemu`l-Büldan, Beyrut, 1957, IV, 150

(3) Belazûrî, Futûhu`l-Büldan, Beyrut, 1978, sh.102

(4) İbn Hişâm, IV, 254; İbn Sa`d, I, 262; Belazûrî, 102; Watt, Montgomery, Mahometa Medine, Paris, 1959, s.158

(5) el-Belazûrî, 102

(6) İbn Esîr, el-Kâmil, II, 272

(7) Taberî, A.e., A.y.

"Bu mektub sadece sıkı ve sert dili ile değil aynı zamanda tehdit edip korkutucu ifadesi ve keza bu bölgede bir ortak hükümdarlık durumunu kabul etmesi bakımından da dikkat çekicidir. Muhammed (A.S) siyasi anarşi içindeki Arabistan`da tesis etmekte olduğu devlet öyle anlaşılıyor ki bir nevi kon-federal bir yapıya sahipti. İslâm geldikten sonra bölgelerin eski şefleri bu yeni yapı içinde siyasi ihtidalarından bazı-larını merkezi otoriteye terketmişler ve fakat diğer bazı-la-rını da evvelce olduğu gibi kendi ellerinde bulundurmakta devam etmişlerdir." (1)

Amr b.Âs ve Ebû Zeyd ulaştıklarında, Ceyfer ile kardeşi Abd`i deniz sahilindeki Suhar şehrinde buldular. (2) Amr b. Âs, der ki: Uman`a vardığım zaman önce Abd b.Cûlendâ ile bu-luşmak istedim. Çünkü o iki kardeşin en ağır başlısı ve ah-lak bakımından en yumuşağı idi. Abd`e dedim ki; Ben Rasulu-lah`ın sana ve kardeşine gönderdiği elçisiyim. Abd: Kardeşim yaşça ve saltanatça benden önce gelir. Ben, seni onunla gö-rüştüreyim de mektubunu o okusun. dedi. (3) Sonra da sen ne-lere davet ediyorsun diye sordu. Amr: " Ben, seni bir olan, eşi ve ortağı bulunmayan Allah`a iman ve ibadet etmeye, on-dan başkasına tapmayı bırakmaya Muhammed`in de onun kulu ve Rasuluolduğuna şahadet getirmeye davet ediyorum, dedim.(4)

Abd: " Ey Amr! Sen kavminin ulusu olan bir kişinin oğ-lusun. Senin baban bu hususta nasıl davrandı. Şüphesiz ki baban bizim için bu konuda bir örnek teşkil eder. " dedi. Ben de: O, Muhammed`e(A.S) iman etmeden öldü. Onun Müslüman olmasını ve Muhammed`i (A.S) tasdik etmesini çok isterdim. Bende onun görüşü üzere idim. Nihayet, Allah beni İslâm`a

(1) Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 450

(2) Belâzûrî, 102

(3) İbn Sa`d, I, 262; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 267

(4) İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 267

hidayet etti, dedim. Abd: Ne zaman ona tâbî olduğumu sordu. Ben de Necâşî'nin yanında müslüman olduğumu ve Necâşî'ninde müslüman olduğumu haber verdim. Abd: Kavmi onun hükümdarlığı konusunda nasıl davrandı, diye sordu. Ben de: Onu hükümdar olarak bıraktılar ve ona tâbî oldular " dedim. Abd: " Ushuf-lar (Hıristiyan din bilgini ve başkanı) ve Ruhbanlarda ona tâbî oldular mı? Ben " Evet" dedim. Abd: " Ey Amr sövlediğin şeye dikkat et. Bir kişi için yalan söylemekten daha a-yıp, daha kötü bir huy yoktur " dedi. Ben de, " Ben ne yalan söylerim, ne de dinimizde yalan helâl sayılır " dedim.

Abd: " Herakliûs, Necâşî'nin müslüman olduğunu biliyor mu? " diye sordu. Ben " Evet " dedim.

Abd: " Necâşî bu durumu nasıl ve hangi şeyle öğrenilebilmiş? " diye sordu. Ben de anlattım:

Necâşî, Herakliûs'a harac öderdi. Ne zamanki müslüman oldu ve Muhammed'i tasdik etti. Şöyle dedi: Hayır! Allah'a yemin ederim ki, benden bir dirhem dahi istemiş olsa vermem". Herakliûs onun bu sözünü duyunca kardeşi Yennak, Ona: " Senin dinine aykırı sonradan ortaya çıkan bir dini din edinen kullunun yaptıklarını yanına bırakacakmısın? " dedi. Herakliûs da: Adam kendisi için bir din (İslâm) seçmişse ben ona ne yapabilirim? Vallahi ben mülkümde cimri olmasaydım muhakkak onun yaptığı gibi yapardım " diye cevap verdi. (1)

Abd: " Ey Amr! Neler söylediğine dikkat et " dedi. Ben-de: " Vallahi, sana doğru söylüyorum " dedim.

Abd: " Peygamberinizin emrettiklerini ve nehyettiklerini bana haber ver " dedi. Ben de: " Allah azze ve celle'ye itaat etmeyi emrediyor, kendisi dışındakilere itaati nehyediyor, iivilik ve sıla-i Fahim yapmayı emrediyor, Zulümden, düşmanlıktan, zinadan, içki içmekten, taşlara, putlara ve Salib'e (Haç'a) ibadetten nehyediyor " dedim. Abd: " Onun bu davet

(1) İbn Seyyidi'n-Nâs, II, 267-268

etmiş olduğu şeyler ne kadar güzeldir. Kardeşim, bana tâbî olsa da, Muhammed'e iman, onun getirdiklerini tasdik etsek ne iyi olurdu. Fakat, kardeşim saltanata düşkün ve onu bırakma konusunda cimridir " dedi. Ben de: " Şayet o müslüman olursa Rasulullah onu kavmine Hükümdar yapar. Zenginlerinden sadaka alır, onların fakirlerine yoksul olanlarına verir" dedim.

Abd: " Hiç şüphesiz bu da güzel ahlaktır " dedi. Sadaka nedir? diye sordu. Ben de: Mallar hakkında farz kılınan zekât ve sadakanın miktarlarını ona haber vere vere develerin zekâtına geldiğim zaman: " Ey Amr! Ağaçlardan, otlardan yayılan ve sulanmak için su başlarına sürülen yaylım hayvanlarımızdan da mı zekât ve sadaka alacaksın? " diye sordu. Ben de " Evet " dedim. Abd: " Vallahi yurtları uzak, sayıları da pek çok olan kavminin bunu benimseyeceğini zannetmiyorum " dedi. (1)

Amr: " Onun kapısında günlerce bekledim. (2) Kendisine verdiğim haberlerin hepsini kardeşine bildirdi. (3) Sonra (Ceyfer) beni bir gün yanına çağırdı. Yanına girdim. (4) (Ceyfer'in) adamları hemen kollarımı tuttular. Ceyfer: " Bırakınız onu deyince" bıraktılar. Oturmak için ileri gittim. Beni oturtmadılar. Ceyfer'e baktım. Bana: " dilediğini söyle " dedi. (5)

Mühürlü mektubu kendisine sundum. Mektubun mührünü söktü, açtı ve mektubun tamamını okudu. Sonra kardeşine verdi. O da sonuna kadar okudu. Ancak, Abd'i kardeşinden daha uslu ve daha mülayım gördüm. (6)

Ceyfer: " Bana haber ver, Kureyşliler bu hususta ne yaptılar? Ben: " Onlar, İslâm'a amma benimseyerek, amma kılıç korkusuyla tâbî oldular " dedim.

(1) İbn Seyyidi'n-Nâs, II, 267-268; İbn Kayyûm, Zadu'l-Muâd, III, 694-695

(2) İbn Sa'd, I, 262

(3) İbn Seyyidi'n-Nâs, II, 268

(4) İbn Sa'd, I, 262; İbn Seyyidi'n-Nâs, II, 268

(5) İbn Seyyidi'n-Nâs, A.y

(6) İbn Sa'd, I, 268

Ceyfer: " Onun yanında bulunanlar kimlerdir? " diye sordu. Ben de: " Allah`ın hidayeti ile akılları başlarına gelmiş, dalâlet içinde, bulduklarını anlamış, İslâmiyete can atmış, Rasulullah`ı(A.S) her şeye tercih etmiş olanlardır. Şu çıkış yeri bulunmayan vadilerde senden başkası kaldığını bilmiyorum. Şayet sen bugün müslüman olmaz, Rasulullah`a uymazsan, süvarilere çiğnenirsin, senin yanındakilerde perişan olur. Müslüman olki kurtuluşa eresin. Yine kavminin Hükümdarı olursun üzerine ne süvariler nede piyadeler gelir " dedim. (1)

Ceyfer: " Sen bugün beni bırakta yarın dön " dedi.(2) Ceyfer`in kardeşinin yanına döndüm. O dedi ki: " Amr! Eğer, saltanatı esirgemez, cimriliği tutmazsa kendisinin müslüman olacağını umarım " dedi. Ertesi gün tekrar Ceyfer`e gittim. Ceyfer içeri girmeme izin vermeye yanaşmadı. Ceyfer`in kardeşi Abd`in yanına döndüm. Ceyfer`le buluşamadığımı haber verdim. Bunun üzerine beni götürüp onunla buluşturdu.(3)

Ceyfer: " Ben davet ettiğin şey üzerinde düşündüm. Eğer, ben elimdeki saltanatımı, başka bir adama bırakırsam Arapların, en zaifi ve düşkünü durumuna düşerim. (4) Onun süvarileri ta buralara gelip ulaşamazlar. Eğer onun süvarileri buralara ulaşırlarsa ortada kimi bulupta savaşacaklar? dedi. (5) Ben de: " Öyle ise ben yarın çıkıp gideceğim " dedim. Benim çıkıp gideceğime kanaat getirince kardeşi, onunla gizlice konuştu. " Biz bu hususta ona üstün gelemeyiz. Kendilerine haber gönderdiği her hükümdar davetini kabul etti " dedi. Sabah olunca bana haber gönderdi. Ben de yanına gittim. Kendisi ve kardeşi ile beraber hensinin müslüman olduğunu bildirdi. Ve Rasulullah`ı tasdik etti. Zekât ve sada-

(1) İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 268

(2) İbn Sa`d, I, 263; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 268

(3) İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 268

(4) İbn Sa`d, I, 263; İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 268

(5) İbn Seyyidi`n-Nâs, II, 268

ka toplamak ve aralarında hüküm vermek vazifesiyle beni baş-
başa bıraktılar. Bana muhalefet edenlere karşıda bana vardım-
cı oldular. (1) Onların zenginlerinden sadakayı toplayıp,
fakirlerine dağıttım. Rasulullah (A.S)'ın vefatı haberi bana
ulaşınca kadar onlarla beraber orada ikamet ettim." (2)
Bir başka rivayete göre Rasulullah 'ın vefatından önce Medi-
ne'ye döndü. (3)

Bazı kaynaklarda Amr b.Âs'ın Umana gönderilişi konusun-
da denilmektedir ki: " Rasulullah 6/627-28 yılında Ebû Zeyd-
i, Ezd'li El-Culenda'nın iki oğlu Abd ve Ceyfer'e vazdîği
mektupla Uman'a gönderdi. Amr'ı ise H.8 yılda (629-30) Müs-
lüman oluşundan az sonra gönderdi. (4) Ancak bu görüş pek
itibar görmemiştir. Asıl olan 8/630 yılında mektub'u bizzad
Amr'ın götürdüğüdür.

Hz.Peygamberin vefatından sonra Arap Yarımadasındaki
irtidat olayları çok yaygın bir hale gelmiş ancak bu iki Hü-
kümdar'ın bulunduğu bölgede irtidat hadisesi görmemekteyiz.
Bu hususu M.Hamidullah şöyle değerlendirmektedir:

" (Abd ve Ceyfer'in Rasulüllah'ın gönderdiği) Mektuba
verilen cevap mechuldür. Fakat şunu biliyoruz ki, her iki
başkan da İslâm'ı kabul ettiler ve özel vali Amr'ın bu böl-
gede İslâm'ı yayma işini kolaylaştırdılar. Onların bu ihtida-
larının samimiyetle yapıldığını daha sonra cereyan eden şu
olay doğrulamaktadır. Rasulullah dünya hayatına veda ettik-
ten sonra bu iki hükümdar'a komşu bölgelerde irtidat ve din-
den çıkma olayları baş gösterdiyse de onlar İslâm'a sadık
kaldılar. Sulh ve Sükunun bölgede yeniden tesisi için birçok
yardımlarda bulundular. " (5)

-
- (1) İbn Sa'd, I, 263; İbn Seyyidi'n-Nâs, II, 268, Montgomery Watt,
158
(2) İbn Sa'd, I, 263; Belazûrî, 102
(3) Belazûrî, 102
(4) Belazûrî, 102
(5) İbn Sa'd, I, 263; Belazûrî, 102; Hamidullah, İslâm Peygamberi,
I, 450

D- AMRUBNU`L-ÂS`IN HZ.PEYGAMBER`E OLAN SEVGİSİ

Amr b.Âs, Müslüman olduktan sonra Peygamberimiz tarafından kendisini metheder sözler söylenmiş ve birçok göreve liyakati sebebiyle getirilmiştir. Bu durum Amr b.Âs`ın faaliyetlerinin İslâm`ı kabulundan sonrada devam ettiğini göstermektedir. Peygamberimizin onu bir gazaya gönderirken zenginliğe kavuşması için dua etmesi, Onun`da " Ya Rasulallah! Ben mal ve zenginlik için müslüman olmadım. Ancak İslâm`ı arzuladığımdan müslüman oldum, (1) cevabını vermesi onun İslâm davasına ve Rasulallah`a karşı olan samimiyetinin ve sevgisinin bir alâmetidir.

İslâm`a olan bağlılığını tasdik eden durumlardan biriside gerek Rasulallah, gerekse Hz.Ebû Bekir ve Hz.Ömer döneminde kendisine verilen görevleri eksiksiz olarak ve üstün bir başarı ile yerine getirmesidir.

Rasulallah`a olan sevgisini o kendi diliyle şöyle izah ediyor:

Ebû Hureyre (R.A)`dan nakledilğine göre, Rasulallah (A.S) şöyle buyurmuştur: Nefsim elinde olan Allah (CC)`a yemin ederim ki sizin hiçbiriniz, ben ona babasından da, evladından da daha sevgili olmadıkça iman etmiş olmaz. Amr b.Âs bu hadisi işittikten sonra: Hiç kimse bana Rasulullahtan daha sevgili olmadığı gibi, hiç bir kimsede benim nazarımda ondan Yüce ve büyük değildi. Ona karşı duyduğum tazim ve yücelikten dolayı gözlerim o mübarek Zat`a bakmakla doymaya güç yetiremezdi, ona doya doya bakamazdı. (2)

Bir başka olaydan, onun Hz.Peygamber`in emrine uyarak çok fazla sadaka verdiğini ve bu sebeble de Rasulallah`ın hayır duasını aldığını görmekteyiz. Olayı İbn Sa`d, Tabakat`ında şu şekilde zikretmektedir: Rasulallah, Amr b.Âs`ı Bah-

(1) İbrî Hacer, el-İsâbe, IV, 653

(2) Zebidî ,I , 3I, : (1 nolu Dipnot)

reyn'e gönderdi. Sonra da Rasulullah bir gazve'ye çıktı. Onunla beraber sahabede bulunmaktaydı. Hz. Peygamber'i bir ara uyku bastı. Biraz sonra da uyandı ve " Allah Amr'a merhamet etsin " diye etti. Sonra Rasulullah'ı tekrar uyku bastı. İkinci defa uyandı ve yine " Allah Amr'a merhamet etsin " dedi. Rasulullah'ı üçüncü defa uyku bastı ve uyandı, yine: " Allah Amr'a merhamet etsin " diye dua etti. Sahabe: " Ey Allah'ın Rasulü Amr kimdir?" diye sordu. Rasulullah'ta cevaben: " Amr b.Âs'tır " dedi. Ashab " Onun durumu nedir? " diye sordular. Hz.Peygamber: " İnsanları sadaka vermeye davet ettiğimde Amr'ın bolca sadaka verdiğini hatırladım. Ona dedim ki: Ey Amr! Bu sadaka sana nereden geldi? O da, Allah katından diye cevap verdi ve Amr doğruyu söyledi. Allah katında Amr için büyük hayır vardır. " (1) Bu olay muhabbetini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

E- AMR B.ÂS'IN HZ.PEYGAMBER DÖNEMİNDE İLMİ FAALİYETLERİ

Amr b.Âs'ı Rasulullah döneminde sadece bir komutan vada bir elçi olarak görmüyoruz. Onun bu görevleri dışında, zamanı müsait oldukça ilmi faaliyetler konusunda da hizmet verdiğini biliyoruz. Ne var ki Müslüman oluşundan hemen sonra komutan ve elçi olarak bir çok yere gönderilmesi, daha da önemlisi Uman'a vali olarak gönderilmesi ve orada Rasulullah'ın vefatına kadar görev yapması, ilmi faaliyetler konusunda ki çalışmalarının ikinci planda kalmasına sebep olmuştur.

Amr b.Âs'ın İslâmî ilimlerin kaynağı olarak bilinen Kur'an-Kerim'in kıraatinden-ki Kur'anın kıraati de ayrı bir ilimdir-büyük zevk aldığı ve fasih bir şekilde Kur'an okuduğu bilinmektedir. (2)

(1) İbn Sa'd, VII, 199

(2) İbn Hacer, İsâbe, IV, 652

Amr b.Âs`ın hadis rivayeti konusunda da isminin zikredildiğini görüyoruz. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi, Onun daha çok komutan ve diplomat olarak görev yapmış olması ve ayrıca H.8 (629-30) yılda İslâm`la müşerref olması Rasulullah`ın yanında ve hizmetinde fazla bulunamayışı gerçeğini ortaya koymuştur. Buna rağmen o fırsat buldukça hadis ilmiyle meşgul olmuştur.

Amr b.Âs`ın az olmakla beraber hadis rivayeti konusunda hizmetinin olduğunu belirtelim. Onun Rasulullah`tan naklettiği rivayetlerinin tamamı 39`dur. Bunlardan üç tanesi Müttefekunaleyh`tir. Bir tanesi Buharî`de, üçü Müslim`de kaydedilmiştir. (1)

Onun Rasulullah`tan rivayet ettiği hadisleri rivayet edenler az değildir. Oğlu Abdullah, kölesi Ebû Kays, Ebû Osman Nehdî, Ali b.Ribah Lahmî, Abdurrahman b.Şemmâse, Urve b.Zubeyr, Muhammed b.Kab, Ammare b.Huẕeyme ve diğerleri ondan rivayette bulunmuştur. (2)

Bir başka rivayette onun şöyle söylediği belirtiliyor: " Hz.Peygamberden bin hadis dinleyip, bellemiş bulunuyorum". (3)

İbn Hacer, el-İsabesinde ondan hadis rivayet edenleri şu şekilde zikretmektedir.

" Amr b.Âs, Rasulullah (S.A.V) dan (birçok) hadis rivayet etmiştir. Ondan da iki oğlu Abdullah ve Muhammed, Kays b.Ebi Hazim, Ebu Seleme b.Abdurrahman, Amr`ın mevlası Ebû Kays, Abdurrahman b.Şimâse, Ebû Osman en-Nehdî, Kubeysa b. Züeyb ve diğerleri rivayet etmişlerdir. (4)

(1) Eşref-Edip, II, 370

(2) İbn Hacer, Tehzib, VIII, 56

(3) Kandehlevî, III, 737

(4) İbn Hacer, IV, 652

Amr 'ın Rivayet ettiği bir hadis şöyledir. " Rasulullah'ın şöyle Rivayet ettiğini işittim: Bir kimsenin tevbesi ile ölümü arasında devenin iki sağımı arasındaki müddet kadar ki zaman geçerse Allah onun tevbesini kabul eder" (1)

Kütüb-û Sitte'de yer alan hadislerinin babları ve numaraları " Concordance et Indices de la Tradition Musulmane " adlı eserin indeksini içeren son cildinde verilmiştir. (2)

Diğer taraftan Rasulullah (A.S) 'ın Amr b.Âs'ı hakem tayin ettiğini de görmekteyiz. Bu konuda kaynaklar şu bilgiyi vermektedirler: " Nakledilir ki bir gün Rasulullah iki şahıs arasında çıkan bir ihtilafı çözmek üzere Amr b.Âs'ı görevlendirdi. Amr b.Âs: Ey Allah'ın elçisi! Senin huzurunda muhakeme etmem icab ediyor? dedim. Rasulullah cevaben: " Evet " dedi. Amr devamla " Hangi esas üzerine? " diye sordu. Rasulullah ise şöyle dedi: " Şayet sen bütün akli selimini kullanarak adaleti tahakkuk ettirebilirsen on cevab mükafatına nail olursun, şayet yanılacak olursan bu halde bile bir sadaka sevabını elde edersin. " (3)

Amr b.Âs'ın bu konuda yaptığı icraatından Zatu's-Selâsil seriyyesinde bahsettik. O seriyye de Amr akli selimini kullanarak askerlere soğuk olduğu halde ateş yaktırmamış (4) kaçışan düşman ordusunu takibe izin vermemiş, (5) Cünüb

(1) Vâsitî , Tarih-i Vâsit, Beyrut, 1986, 57

(2) Concordance et Indices de la Tradition Musulmane, İstanbul, 1988; VIII, 210

(3) Müslim, Sahih, Dâru'l-İhyai'l-Kûtûbi'l-Arabi, 1955, Kitâbu'l-Akdiye/6 (III,1342) Nr.15; Ebu Davut, Sûnen, thk. Adil Soyut, Suriye, 1973, Kitâbu Kadâ/2 (IV,6) Nr, 3574

(4) Yâ'kûbî, 78 ; Halebî, III, 200

(5) Halebî , III, 199

olduğu halde gusül abdesti almadan teyemmûm abdesti ile birliğe sabah namazı kıldırmişti. (1)

Bu olayların hepsi Rasulullah'a intikal ettirilmiş, Rasulullah'da Amr'da bunları kendisinden sormuş, Amr'ın verdiği cevap üzerine o da gülümseyerek yaptıklarını tasdik etmiştir. (2)

F- AMR B.ÂS'IN UMAN'DAN MEDİNE'YE DÖNÜŞÜ

Amr b.Âs'ın, Rasulullah tarafından İslâmiyeti tebliğ etmek ve vergi toplamak üzere Uman'a gönderdiğini daha önce belirtmiştik. O Hz.Peygamber (A.S) vefatına kadar bu görevde kalmıştır.

Amr, Rasulullah'ın vefat haberini alınca Medine'ye geldi. (3) Medine'ye dönüşü esnasında Amiroğulları yurduna giderek Kurra b.Hubeyre'nin misafiri oldu. Kurra ise yanında Amiroğullarından askerler de bulunduğu halde tereddüt içinde davranıyordu. Bununla birlikte Amr'a ikram olmak üzere hayvan kesti ve ona misafirperverlik gösterdi. Amr b.Âs ayrılırken Kurra, Amr'la başbaşa kalarak " Ey Amr! Araplardan bu şekilde vergiler almakla onları sizden hoşnut etmiyorsanız. Şayet onların mallarını almaktan vaz geçerseniz o zaman sizlere itaat edip emirlerinizi dinleyeceklerdir. Bunu yapmazsanız size itaat etmezler. " diye şöyledi. (4) Kurre'nin adeta bu tehditi karşısında Amr en küçük bir tereddüte mahal vermeden komutanlığına yakışan şu tarihi cevabı vermiştir: " Ey Kurra! Sen Kafir mi oldun? Bizleri diğer araplarla mı korkutuyorsun? Vallahi senin başına o kadar çok atlı toplar getiririm ki senin annenin odasını bu atlarla doldururum."(5)

(1) Bedevî, 341-42

(2) Ya'kûbî, 75 ; Bedevî, 342

(3) İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 352; İbn Hallikân, III, 213; Montgomery Watt, 158

(4) İbnü'l-Esîr, A.e, II, 352; Hasan İbrahim, I, 358

(5) İbnü'l-Esîr, A.e, II, 352; Hasan İbrahim, I, 359

Bu olaydan sonra Amr b.Âs Medine'ye gelerek durumu yanında bulunan müslümanlara haber vermiş ve onlarla Arapların çıkardığı bu olayların değerlendirmesini yaparken Hz.Ömer bu topluluğa rastlamış ve oradaki müslümanları ferah^{la}tıp şu açıklamayı yapmıştır. (1)

" Hayır! Onlardan korkmayınız. Vallahi, sizlerin diğer Araplardan korktuğunuzdan daha çok ben Araplar için korkuyorum. Allah'a yemin ederim ki, siz Kureyşliler bir deliğe bile girecek olsanız Araplar peşinizden o deliğe girecektir. Bu bakımdan onlar hakkında Allah'tan korkunuz. " (2)

Amiroğulları reisi Kurre, daha sonra Hişâm b.Âs-ki Amr b.Âs'ın kardeşidir -tarafından yakalanmış ve Ebû Bekre getirilmiştir. Kurre, Ebû Bekre şunları söyledi: " Yemin ederim ki iman ettiğimden beri inkâr edici olmadım. Amr b.Âs Umandan dönerken bana uğradı kendisine ikram ettim ve saygı gösterdim. " (3) Ebû Bekir Amr'ı huzuruna getirip sorunca, Amr, Kurra'nın söylediklerini haber verdi. Zekât konusun'a gelince Kurra: " Yavaş ol ey Amr!" dedi. Amr: " Hayır! Vallahi hepsini ona anlatacağım " diye karşılık verdi. Daha sonra Ebû Bekir kendisini affetti ve müslüman olduğunu kabul etti(4)

Bu olaylar Rasûlullah'ın irtihâli ile Mekke dışındaki kabilelerde ciddi bir durumun ortaya çıktığını göstermektedir. Amr'ın da bu hadiseler karşısında yeni bir strateji belirlemek, tartik almak ve Ebû Bekir'in emrine girmek maksadıyla Medine'ye geldiği düşünülebilir.

Yâkûbî'nin Tarîh'inde de Onun Medine'ye geldiğinde Ebû Bekir henüz halife seçildiği ve Kureyşlilerin arzuları üzerine biat merasiminde Hz. Ebû Bekir'in halifeliğini teyit edici bir konuşma yaptığı belirtilmektedir. (5)

(1) İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 352

(2) İbnü'l-Esîr, II, 352-353

(3) Belazûrî, 106

(4) İbnü'l-Esîr, *A.Ş.*, II, 353

(5) Yâkûbî, 128; Önkal, Amr b.Âs Md. T.D.V.İA (Türk dinayet Vakfı İslâm Ansiklopedisi) İstanbul, 1991, III, 80

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

RÂŞİT HALİFER DÖNEMİNDE AMRUBNÜ'L-ÂS

A- AMR B.ÂS'IN RİDDE OLAYLARINDAKİ GÖREVİ:

Hz.Ebû Bekir Hilafet makamına gelince mürtedler, yalancı Peygamberler ve zekâtını ödemeyenlerin üzerine ordular göndermeye başladı. Bu maksatlardır ki onlarla savaşmak için onbir kumandana sancak verdi.

Komutanlar ve görevleri şöyleydi:

1- Halid b.Velid: Tuleyha b.Halid üzerine gidecek bunun işini bitirdikten sonra Betah'a Malik b.Nûveyr'e üzerine yürüyecek.

2- İkrime b.Ebi Cehil : Hanife oğullarından Mûseyleme-tu'l-Kezzab üzerine gidecek .(Yemameye)

3- Muhacir b.Ebi Ümeyye : Yemen'de Esved-i Ansî taraftarları üzerine yürüyüp Kays b.Abd-i Yegus'a karşı savaşan Ebnâlar'a yardım edecek. (İran asıllı Yemenliler)

4- Amr b.Âs : Kudâa, Vedâ ve Hâris kabileleri üzerine.

5- Said b.Âs: Suriye sınırı civarındaki Hamkatân üzerine.

6- Hureyn b.Muhsen el-Galfânî: Debâ'ya gidecek.

7- Şurahbil b.Hasene: Müseylime üzerine giden İkrime b.Ebi Cehil'e yardım edecek, Ayrıca Yemen'de Hanifoğulları işi bittikten sonra Amr'a katılacak (Mâhseñoğulları üzerine)

8- Arfaca b.Herseme: Mâhseñoğulları üzerine.

9- Tarife b.Haciz: Süleymanoğulları ve onlarla beraber olan Hevazin kabilesi üzerine yürüyecek.

10- Süveyd b.Mukarrin: Yemen'de Tiham 'ye gidecek.

11- Alâ b.Hadramî: Bahreyn'e gidecek. (1)

(1) Taberî, Tarih, II, 257; İbnü'l-Esîr., -Kâmil, II, 318

Ridde olaylarını bastırmada görevli birlikler ve komutanları bu şekilde belirlendikten sonra Ebû Bekir birliklere hareket emri ile birlikte birer mektub (1) ve gittikleri yerlerde uyacakları kuralları belirleyen birer talimat dağıttı. (2)

Bu arada kendi bölgelerine giden komutanlar kendilerine verilen talimat uyarınca hareket ediyorlardı.

Tuleyha oğulları üzerine gönderilen Halid onlarla savaşmış ve yeniden İslâm'a girmelerini sağlamıştır. (3)

Yerbu oğullarının hazimete uğramasıyla Temim kabilesi yeniden İslâm'a dönmüş, Hz.Peygambere olduğu gibi Hz.Ebû Bekir'e de zekat vermeyi kabul etmiştir. (4)

İkrime b.Ebi Cehil, Müseylime üzerine gönderilmiş daha sonra da arkasından Şurahbil b.Hasane yollanmıştı. Ancak bu işin önu kendisinin olması için İkrime acele edip Müseylime taraftarları üzerine hücum etti. (5) Bu kuvvetlerin zayıf olması üzerine bir başarı elde edilemedi. Bunun üzerine Ebû Bekir, Halid b.Velid'i Müseylime üzerine gönderdi. (6) Rebiul evvel 11 hic. (Mayıs, Haziran 633) de yapılan müthiş bir meydan savaşında Müseylime yenilgiye uğratılmış ve kalanlar kılıçtan geçirilmiştir. (7)

(1) Taberî, Tarih, II, 257

(2) Taberî, A.e., II, 257 vd.

(3) Taberî, Tarih, II, 262

(4) Komisyon, Doğuştan Günümüze İslâm Tarihi, II, 39

(5) Taberî, A.e., II, 257; İbn Esîr, el-Kâmil, II, 360

(6) Taberî, A.e., II, 275

(7) Taberî, A.e., II, 282

İkrime b.Ebû Cehil'e yardımcı kuvvet olarak gönderilen surahbil b.Hasene, Müseylimenin işini bitirdikten sonra Kudaalılar'a karşı Amr b.Âs'a yardım etmek üzere onun yanına gitmesi emredildi. (1)

Amr b.Âs'ın Kudaalılara, oradaki irtidat hareketlerini bastırmak için gönderilişinden sonra, Hz.Ebû Bekir'in onu oraya tekrar zekât memuru olarak görevlendirdiğini görüyoruz.(2)

B- SURIYE FETİHLERİNDE AMRUBNÜ'L-ÂS

I- AMR B.ÂS'IN SURIYE FETİHLERİNDEKİ ROLÜ:

Amr b. Âs'ın Ridde hareketlerinde Kudaalılar üzerine gönderilmesinden sonra, burada başarılı olduğundan bahsedildi. Ancak olayla ilgili teferruatlı bir bilgi verilmemiştir. Kaynaklar bu olayla ilgili fazla bilgi vermemektedir.

Bu başarısından sonra Hz.Ebû Bekir Amr b.Âs'ı, Rasulullah'ın tayin ettiği göreve iade etmişti. Rasulullah Amr'ı; Sa'd, Hureyme, Uhle ve diğer kabilelerin zekatlarını toplamakla görevlendirmişti. Bu görevlendirme Amr'ın Uman'a gitmesinden önce olmuş Uman'dan döndükten sonra kendisi tekrar işine vereceğine söz vermişti. Böylece Hz.Ebû Bekir Rasulullah'ın sözünü yerine getirdi. (3) Onu adı geçen bölgenin zekât memuru tayin etti.

Amr'ın bundan sonra başlayan ve Mısır'ın fethi seferine kadar uzanan mücadelesini biz " Suriye Fetihleri " adı altında ele alacağız.

Müracaat ettiğimiz kaynaklar, Suriye fetihlerinden bahsederken hadiseleri konulara göre değil yıllara göre işlemişlerdir. Bu da olayların anlaşılabilirliğini zorlaştırmaktadır.

(1) İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 360

(2) Taberî, Târih', II, 232; İbnü'l-Esîr, A.e., II, 403

(3) İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 403

Bu sebeble biz konuları başlanğıç zamanını dikkate alarak sıraladık. Bu tesbit ettiğimiz sıraya göre olayları işlemeğe gayret göstereceğiz.

Buna göre: Hz.Ebû Bekir'in Amr'ı Filistine gönderişinden ve Yermuk olayından, Fihl hadisesinden, Şam'ın fethinden, Hınus'ın fethinden, Ecnadeyn Vak'asından, Kudüs'ün fethinden, Amevas vebasından bahsedeceğiz.

2.- AMR B.ÂS'IN FİLİSTİN'İ ZABTETMESİ:

Belazûri'nin eserinde yer alan bir anlatımda Hz.Ebû Bekir'in H.13. Yılı Safer ayının başında (M.7 Nisan 634) Perşembe günü Medine'deki Cûrf mevkiinden Suriye'ye ordular gönderdiği kaydedilmektedir. (1)

Aynı eserde Hz.Ebû Bekir'in Suriye fetihlerine karar verince Müslümanların görüşlerinede başvurduğu söylenir: " Ebû Bekir İrtidat edenlerin işini bitirince Şam'a ordu göndermeyi kararlaştırdı. Bunun için Mekke, Taif ve Yemen halkına ve Neccid ile Hicaz'daki bütün Araplara mektuplar yazdı. Onları cihada teşvik etti ve kendilerini Rumlardan alınacaak ganimetlere rağbet ettirdi. İnsanların bir kısmı sevap kazanmak için bazıları da ganimete tamah ederek Ebû Bekir'in davetine koştular. (2)

Hz.Ebû Bekir bu gelişmelerden sonra üçerbin kişilik üç ayrı ordunun başında olmak üzere, Amr b.Âs, Yezid b.Ebi Süfyan, Surahbil b.Hasene'yi komutan tayin etti. (3)

Hz.Ebû Bekir tayin ettiği bu komutanların görevlerini de şöyle belirlemişti: " Sizler savaşmak için bir arava geldiğinizde. Ebû Ubeyde başkomutanınızdır. O bulunmadığı takdirde Yezid b.Ebi Süfyan'dır. Amr b.Âs ise yalnız müslümanlara yardımcı kuvvetlerle kendisine iltihak edenlerin komutanıdır. (4)

(1) Belazûrî, 116

(2) Belazûrî, 115

(3) Belazûrî, 115; Taberî, Tarîh, II, 335

(4) Belazûrî, 116; Taberî, Ae, II, 335

Halid b.Velid'in Suriye'ye gönderilmesinden önce bu üç komutanın bir araya gelmeleri ve birlikte savaşmaları durumunda, kimin baş komutan olacağı iki ayrı rivayet daha vardır.

Bunlardan biri: " Hz.Ebû Bekir, Ordunun hepsi bir arada toplandıında, halka namazı Amr'ın kıldırmasını, avrıldıklarında ise her komutanın kendi adamlarına namaz kıldırma-
malarını sözlü olarak emretti. " (1)

Diğerine gelince: " Vâkıfî'den rivayet edildiğine göre: Ebû Bekir; Amr b.Âs'ı Filistin, Şurahbil'i, Ürdün, ve Yezid'i de Şam'a Vali tayin etti ve kendilerine " Eğer hep birlikte savaşırsanız, savaşın olduğu bölgenin valisi (O savaşta) komutanınızdır " dedi". (2)

Bu bilgilerde dikkatimizi çeken bir husus, Ebû Ubeyde'nin bazı yerlerde adının geçmesi, bazılarında da isminin geçmemiş olmasıdır.

Hız.Ebû Bekir Şam'ı fethetmeye karar verince Amr'a şöyle bir mektub yazdı: Ben seni daha önce Rasulullah'ın görevlendirip söz verdiği görevi iade etmişim. Ben şimdi senin için hem dünyada hem ahirette hayırlı olacak bir şeyle görevlendirmek istiyorum... " Amr Cevaben: " Ben İslâm'ın oklarından birisiyim. Allah'tan sonra sen bu okları atan ve onları bir arada toplayansın, Bu okların en yamanını, en korkutucusunu ve en faziletlisini araştır, bul ve onları kullan " dedi.(3) Bunun üzerine Hz.Ebû Bekir, Amr b.Âs'a, Eyle yoluyla Filistine gitmesini, buna karşı Yezit b.Ebi Süfyan ile Şurahbil b. Haseene'ye ise Tebuk yolunu takip ederek Şam'a gitmelerini emretti. (4) Diğer bir rivayette ise Amr'ın Filistin'e Şurahbil'in, Ürdün'e vali tayin edildikleri zikredilmiştir.(5)

(1) Belazûri, 117

(2) Belazûri, 116

(3) İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 403

(4) Belazûri, 116

(5) Belazûri, 137; Taberî, Tarih, II, 335

Bu rivayetlerden biz, Halife'nin komutanlarından, tayin edildikleri bölgeleri fethetmelerini istediğini anlamaktayız.(1)

Hız.Ebû Bekir, başlangıçta üçer bin kişilik bu orduyu, gönderdiği birliklerle takviye etti. Her komutanın emrinde Yedibinbeşyüz asker oldu. (2) Komutanlar Şam bölgesine varınca, Ebû Ubeyde Cabiye'de, Yezid Belkaa'da Surahbil Ürdün(Veya Busra'da) Amr b.Âs Gamru'l Arap'ta konakladılar. (3)

O sırada yetmişbin kişilik bir Bizans ordusu da Yukarı Filistin'deki Cıllık Ovasına ulaştı. Bu ordunun komutanı, Heraklius'un ana-baba bir kardeşi Theodore idi. Bunun üzerine Amr b.Âs, bu şekilde büyük bir düşman ordusunun hazırlanmış olduğunu Halife Hz.Ebû Bekir'e yazdı, ve ondan yardım istedi.(4)

Belazîri'nin Futuhu'l-Buldan'ında yeralan birhabere göre ise, " Amr b.Âs Filistin hududuna gelince Hz.Ebû Bekir'e mektup yazdı. Düşmanın sayısının ve silahlarının çokluğunu, topraklarının genişliğini ve askerlerinin bahadırılığını ona bildirdi. Bunun üzerine Ebû Bekir Irak'da bulunan Halid b. Velid'e gönderdiği yazılı bir emirle Şam'a gitmesini emretti. (5)

Halid b.Velid Rebiulahır 13h.(4 Haziran 2 Temmuz 634) tarihinde Iraktan Suriye'ye geldiğinde, Busra'da konakladı. Ebû Ubeyde b.Cerrâh, Surahbil b.Hasene ve Yezid b.Ebi Süfyan orada bulunuyorlardı. Böylece Halid b.Velid, Amr b.Âs ve onun emrindeki ordu hariç, Ebû Bekir tarafından daha önce suriye'ye gönderilmiş olan Komutanlar ve onların emrindeki ordu-

(1) Fayda, Hâlid b.Velid, İstanbul, 1990, 355

(2) Belazûri, 116

(3) Taberî, Târîh , II, 341, İbnü'l-Esîr, Kâmil, II,406

(4) Asker sayısı konusunda değişik bilgi verilmektedir. Mesela İbnü'l-Esîr, ordunun 90 bin kişiden Müteşekkil olduğunu, (İbnü'l-Esîr el-Kâmil, II,406), Taberî ise 60 bin kişi olduğunu belirtir.(Taberî, Tarih, II,341-342)

(5) Belazûri, 117

larla birleştirdi ve şehri kuşatmayı kararlaştırdı. (1)

Busra'nın muhasarası çok kısa devam etti. Halid b.Velid'in komutası altındaki birleşik İslâm ordusu şehrin Patriği (Valisi) ve askerleriyle yaptığı savaşı kazandı. Düşmanı şehre sığınmaya ve teslim şartlarını konuşmaya mecbur etti.(2) Busra halkıyla cizye vermek üzere barış yaptı. (3)

3 - ECNADEYN SAVAŞI:

Daha önce Amr b.Âs'ın Gamru'l-Arap'ta bulunduğu sırada Bizans İmparatoru Heraklius'un, ana-baba bir kardeşi Tezârik (Theodore) komutası altında büyük bir Bizans ordusunu Filistin'e gönderdiğinden, bu ordunun Cıllık ovasında kamp kurduğundan bunun üzerine Amr b.Âs'ın Halife Hz.Ebû Bekir'den yardım istediğinden, Hz.Ebû Bekir'in de Irak'ta bulunan Halid b.Velid'e Suriye cephesine gitmesi için mektup yazdığından bahsetmiştik. (4)

Bizans ordusu komutanı Theodoros Halid b.Velid komutasındaki İslâm ordusunun ilerlemekte olduğunu haber alınca Ecnadıyn'e doğru hareket etti ve orada konakladı. (5) Ecnadıyn, Filistin topraklarında Remle ile Beyt-i Cibrîn arasında bir verdir. (6) Amr b.Âs, kendisine yardıma gelen birliklerin Ecnadıyn'e yöneldiği haberini öğrenince konakladığı, Gamru'l-Arab'tan avrılarak onlarla buluştu ve Ecnadıyn'da konakladılar. (7)

-
- (1) Taberî, Tarih, II, 346-347
 (2) Taberî, A.e, II, 347
 (3) Taberî, A.e, II, 346; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 417
 (4) Taberî, Tarih, II, 346; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 406
 (5) Taberî, A.e, II, 346; İbnü'l-Esîr, A.e, II, 417
 (6) Taberî, A.e, II, 346; İbnü'l-Esîr, A.e, II, 417
 (7) Taberî, A.e, II, 346; İbnü'l-Esîr, A.e, II, 417

Ecnadıyn savaşının tarihi hususunda değişik görüşlere yer verildiğini görüyoruz. Halid b.Velid komutasında toplanan İslâm ordusuyla, Bizans ordusunun 28 Cemaziyelûla 13 (31 Temmuz 634) Cumartesi günü, Remle ile Beyt-i Cibrîn arasında bulunan Ecnadıyn`de karşılaştıkları belirtiliyor. (1) Taberî ve İbnü`l-Esîr`in verdiği diğer bir haberde ise H.13. (634) yılında olduğundan bahsedilen Ecnadıyn savaşının Yermuk savaşı olduğunu ve Ecnadıyn savaşının ise H.15.(636) yılda olduğunu bildirmektedirler. (2)

Yakûbi`de Tarih`inde, Ecnadıyn savaşının H.13. yılın Cemaziyelûla ayında (M.634-35.) meydana geldiği haberini, belirtir. (3)

Ecnadıyn Savaşının tarihi konusunda Mustafa Fayda şunları yazmaktadır:

" Bu muharebe, müslümanlarla Bizanslılar`ın, Suriye`deki ilk büyük savaşıdır ve H.13 yılında vuku bulduğu hususunda bizim tesbitimize göre ittifak vardır. Şöyle ki, Taberî`ye kadar ki tarihçilerin haber ve rivayetlerinde, Seyf b.Ömer`inkiler hariç, Muharebenin 13 yılında vuku bulunduğu hiçbir ihtilaf yoktur. " (4)

Seyf b.Ömer`i teyid eden bir tek müellif veya ravi bulunmamasına rağmen, bilhassa müsteşrikler büyük bir istekle bu muharebenin tarihini tesbite gayret etmişler ve sonunda hemen hepside İbn İshâk`ın rivayetinin doğru olduğunda karar kılmışlar ve Ecnadıyn meydan muharebesinin H.13 yılında ve Yermuk Muharebesinden önce vuku bulduğunu kabul etmişler. (5)

İslâm ordusu ile Bizans ordusunun Ecnadıyn`de karar-gahlarını kurduktan sonra Kubuklar adlı bir şahıs-ki, Bizans

(1) İbnü`l-Esîr, ~~Kâmil~~, II, 17.

(2) İbnü`l-Esîr, A.e, II, 499

(3) İbn`Sa`d, IV, 101; Yâkûbî, 134; Taberî, Tarih, II, 347

(4) Fayda, 338

(5) Fayda, 384

ordusunun başkomutanının Théodore olduğunu belirtmemize rağmen İbn İshâk'ın bir rivayetinde Kubuklar'ın Bizans ordusu komutanı olduğu belirtilir. (1) İki ordu karşı karşıya gelince, Arap asıllı birisini ayan olarak müslümanların arasına göndermeyi kararlaştırıp kendisine: " İslâm ordusunun arasına karış; aralarında bir gün bir gece kal ve onlar hakkında bana haber getir" diye talimat verir. (2) İbn Hezârif adlı Kudâ'a kabilesinden olan bu ajan, Arap olduğu için bir zorluk çekmeden müslümanların arasına sızar ve onlarla birlikte bir gün geçirdikten sonra Kubukların yanına döner. Gördüklerini ve bildiklerini soran efendisine şunları söyler:

- " Onlar geceleri ruhban, gündüzleri süvaridirler. Aralarında hak ve adalete riayet ettiklerinden, emirlerinin oğlu da olsa hırsızlık yapanın elini keserler, zina yapanın recm ederler! "

İbn Hezârif'in sözlerini dikkatlice dinleyen Kubuklar, şunları söyler:

- " Eğer şu söylediklerin doğruysa, yerin altına girmek, üstünde olanlarla karşılaşmaktan daha hayırlıdır. (3)

Bu bölümde, Amr b.Âs'ın bir elçi imiş gibi Artabun'un yanına bizzad gittiğinden, Artabun'un bunu sezdiğinden ve öldürmeyi planladığından bahsedilmektedir. Amr'da Artabun'un yapmak istediğini anlayınca bir hile ile yol bulup ölmeden kurtulduğundan bahsedilmektedir. Hatta Amr'ın bu oyununun haberi Hz.Ömer'e ulaşınca: " Allah, Amr'ı mükafatlandırсын." dediği belirtilir. (4) Fakat bu hadise tarih kaynaklarında zikredilmekle birlikte pek gerçeğe yakın görünmemektedir.

(1) Taberî, Tarih, II, 347

(2) Taberî, A.e, II, 347; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 417

(3) Taberî, Tarih, II, 347; İbnü'l-Esîr, Kâmil, II, 417

(4) İbnü'l-Esîr, A.e., II, 499

Amr b.Âs gibi gerçekten dahi bir komutanın kendi askerini bırakacak, düşman karargahına girmesi makul sayılamaz. (1)

Kubukların bu dua ve temennisine rağmen iki ordu karşı karşıya gelip savaş başladı. Kubuklar, müslümanların nasıl savaştıklarını görünce yanındakilere: " Başımı bir şeylerle örtünüz " diye emir verdi. Kendisine niçin diye sorduklarında da:

- " Dehşetli bir gün! Ben bu günü görmek istemiyorum! Hayatımda bu günden daha şiddetli ve korkunç bir gün görmedim " dedi. Müslümanlar başı örtülü olduğu halde onun boynunu vurdular. (2)

4 - FİHL SAVAŞI:

Amr b.Âs'ın Fihl savaşındaki durumuna İbnü'l-Esîr, el Kâmil`inde kısaca temas etmiştir. Ecnadîyn Muhasebesinde yeniden Bizans ordusu Ürdün toprağında bulunan Fihl'e çekilmişti. (3)

Ebû Ubeyde, komutasındaki müslüman birlikler ise; Vezid b.Ebi Süfyan'ı Dimeşk'te komutan olarak bırakarak öncü kuvvetlerin başında Halid b.Velid'i gönderdi. Askerlerin başında Şurahbil b.Hasene, sağ ve sol kanatlarda Ebû Ubeyde ile Amr b.Âs, süvarilerin başında Dırar b.el-Ezver, Piyadelerin başında ise İyad b.Ganm vardı. Fihliler, Beysan tarafına gitmişlerdi. (4)

Düşman askerlerinin yaptıklarından habersiz olan müslümanlar, (Bizanslılar kendi ordularıyla İslâm ordusu arasına akıttıkları sular ve çamurlarla bataklık yapmıştı. (5)) bataklık haline gelmiş bu yerlerden geçmek için büyük bir meşakkate katlanmak mecburiyetinde kaldılar. (6)

(1) Komisyon, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, II, 92
(3 nolu dipnot)

(2) Taberî, Tarih, II, 347

(3) Taberî, Tarih, II, 355; İbnü'l-Esîr, el Kâmil, II, 429

(4) Taberî, A.e, II, 355; İbnü'l-Esîr, A.e, II, 429

(5) Taberî, A.e, II, 355; İbnü'l-Esîr, A.e, II, 355

(6) Taberî, A.e, II, 355

Müslümanlar oradan geçtikten sonra şeria nehrinin doğu tarafında Fihl civarında toplanmış düşman üzerine yürüdüler ve onlarla savaştılar. Bizans ordusu tekrar bozuldu. Askerleri Dimaşk'e doğru çekilmeye ve kaçmaya başladı. İslâm ordusu Fihl'e girdi. (1)

5-DİMEŞK (ŞAM) 'IN FETHİ:

Müslüman ordusu 16 Muharrem (14/635) tarihinde Dimeşk'e (Şam'a) geldi ve şehri muhasara etti. Müslümanlar, önce şehrin çevresindeki bağları, bahçeleri ve kiliselerini savaş yoluyla aldılar. Halk şehre kapandı ve giriş kapılarını kapattılar. (2) Halid b. Velid, Ebû Ubeyde'nin emrine verdiği beşbin'den fazla askerle şehrin doğu kapısına indi. Böylece Halid b. Velid, şehre sığınan askerlerle kuzeyden gelen ve şehrin muhasarasına mani olmak isteyen Bizans yardımcı birliklerinin birleşmesine mani oldu. Bazı kimseler ise, Halid'in bu sırada başkomutan olduğunu ve komutanlıktan alındığını bildiren emrin Müslümanların Dimeşk'i muhasarası sırasında geldiğini söylerler. Halid b. Velid şehrin doğu kapısında bulunan bir manastırın yanına indi. Bu, manastır'a " Hâlid Manastırı " adı verildi. Halid b. Velid dışındaki diğer komutanlar ise şu şekilde hareket etti: Amr b. Âs, Tûma kapısına; Şurahbil b. Hasene, el-Ferâdis kapısına; Yezid b. Ebi Süfyan, Keysan diye bilinen küçük kapıya inmişlerdi. Ebû'd-Derdâ Uveymir b. Amir el-Hazreci ise Ba'bek yolu üzerindeki bir kalede bulunan silâhlıkta görevlendirilmişti. (3)

Dimeşk'in fethiyle ilgili Yakûbî'de Tarih'inde şu bilgileri vermektedir: İslâm ordusu Şam (Dimeşk) şehrinde tam

(1) Taberî, Târîh , II, 355-356

(2) Belazûri, 127. ; Taberî, Târîh, II, 356

(3) Belazûri, 127

bir yıl kaldılar, muhasara ettiler. Ebû Ubeyde Cabiye kapısında, Halid, Şark (doğu) kapısında Amr b.Âs Tûma kapısında, Yezid b.Ebi Süfyan küçük kapıda karargah kurdular. Sehrin kuşatması uzayınca Dimeşk emiri, Ebû Ubeyde'ye antlaşma yapmak için bir elçi gönderdi. Ebû Ubeyde'ye Cabi'ye kapısını açtı. Halid b.Velid, Ebû Ubeyde'nin şehir halkıyla anlaşmaya karar verdiği haberi kendisine ulaşınca kadar Sark (doğu) kapısına hücumla devam etti. Anlaşma konusunda halk ona güvendi. Orayı fethetti. Halid b.Velid, Ebû Ubeyde'ye: "Onları esir et. Çünkü ben oraya savaşarak girdim, " dedi. Ebû Ubeyde: Hayır! Onlara ben eman verdim. Şehre müslümanlar girdi ve sonra ora halkıyla anlaşma yapıldı. Bu olay (14/634 senesi Recep ayında meydana geldi. (1)

Tetimmetu'l Muhtasar sahibi Hz.Ömer'in Halifeliğe gelince yaptığı ilk işin Hz.Halid b.Velid'i ordu komutanlığından aldığıını yerine Ebû Ubeydeyi ordu komutanlığına ve Şam valiliğine atadığını belirtiyor. Ebû Ubeyde daha sonra Cabiye kapısından Şam şehrine indi. Halid b.Velid Tûma ve doğu kapısından şehre indi. Amr b.Âs ise diğer bir cihetten şehre indiğini belirtir. Sonra da 70 gece şehri muhasara ettiklerinden söz ediyor. Halid'in şehri savaş yoluyla fethettiği, şehir halkının diğer bir kapıdan çıktığı ve Ebû Ubeyde'ye sulh yapması için gayret sarf ettiler. Ebû Ubeyde için kapıları açtılar ve onlara eman verdi. (2)

Dimeşk'in fethinden sonra görev bölümü şu şekilde yapıldı: " Ebû Ubeyde b. el-Cerrah Dimeşk'i fethedince Yezid b. Ebi Süfyan'ı Dimeşk'a, Amr b.Âs'ı Filistin'e, Şurahbil-i Ürdün'e vekil bıraktı;kendisi de Himis'a geldi ve oranın halkıyla Ba'lbek anlaşmasına benzer bir şekilde antlaşma yaptı.(3)Ebû Ubeyde bu bölgenin genel komutanı ve askeri valisi idi.

(1) Yâkubi, 140

(2) İbn' Verdî, 219

(3) Belazûrf, 123

6 - YERMUK SAVAŞI :

Yermuk meydan muharebesinin tarihi konusunda değişik bilgiler verilmektedir. Taberî'nin Seyf b.Ömer'den naklettiği ve daha sonra ki tarihçilerin de benimsedikleri bilgiye göre Yermuk savaşı Ecnadıyn olayından önce yani 13/634 yılında vuku bulmuştur. (1) İbn Esîr'de olayı H.13/634 yılı vakaları içerisinde zikreder. (2)

Ancak biz bu konudaki ihtilâfla ilgili olarak Ecnadıyn olayını anlatırken Mustafa Fayda hocamızın incelemesini aktarmıştık. Onun vardığı sonuç Ecnadıyn savaşının H.13/634 Yermuk savaşının ise H.15 (M.636) tarihinde olduğu şeklindedir. Biz de bu sonuca iştirak ediyoruz.

Müslümanların Irakta ve Suriye'de elde ettikleri baş döndürücü başarı, Suriye'deki Bizans şehirlerinin bir bir müslümanların eline geçmesi ve Bizans Hükümdarının, geleceğinin karanlık olması Bizanslıları telaşa düşürmüştü.

Bu durumları gözönüne alan Heraklios bütün imkanları kullanarak, Antakya'da büyük bir ordu hazırlamaya başladı. Kudaa ve Gassan Hıristiyan Arap kabileleri yanında, Ermenilerden de bir çok asker toplandı. Ordudaki asker sayısı ise Yüzbin civarında idi. (3)

Bizans ordusu Antakya'dan Ürdün'ün doğusuna açılan Yermuk vadisine doğru hareket etti.

Müslümanlar, Heraklios'un böyle büyük bir orduyu üzerlerine gönderdiğini öğrendiklerinde fethettikleri yerlerden gelerek Yermük'te toplanmaya karar verdiler. (4)

Bizans ordusunun bu gücüne karşı Halid b.Velid'de o ana kadar arapların bilmediği bir savaş stratejisini uygula-

(1) Taberî, Tarih, II, 336

(2) İbn Esîr, II, 411

(3) Belazûrî, 140,141

(4) Belazûrî, 141

dı. Halid Otuzaltı ile Kırk bölük hazırladı. Ortada birkaç bölük bulundurup başlarına Ebû Ubeyde`yi, Sağ cemahtada yine birkaç bölük bulundurup bunların başına Amr b.Âs ile Şurahbil b.Husene`yi, solda da birkaç bölük yerleştirip başlarına Yezid b.Ebi Süfyan`ı komutan tayin etti. Ordunun geri kalan kısımlarının komutasını devralan subayların hepsinde yiğit ve kahramandılar. (1)

Halid`in emri ile İkrime b.Ebi Cehil ve Ka`ke b. Amr savaşı başlattılar. Her iki taraf birbirine girdiler. (2) Bir ara Bizanslılar Müslümanlara öyle bir hamle yaptılar ki müslümanları yerlerinden ayırdılar. Muhafız birliği başında İkrime ve Amcası Haris b.Hişâm bulunuyordu. Müslümanların ileri gelenlerinden ve atlılarından dört yüz kişi Halid b. Velid`e ölmek üzere sözverdiler. Halid`in çadırı etrafında yaralanıncaya kadar savaştılar. (3)

Bizanslı askerlerin bu ilk başarılı saldırılarını karşılamaya muvaffak olan müslümanlar başta Halid b.Velid ve onun süvarilerinin, düşman askerlerinin üzerine atılmalarından, çok şiddetli ve kanlı savaştan sonra zafere ulaşmışlardır. (4)

Bizanslılar Yermük`te yenilgiye uğravınca Heraklios, Himis`ta bulunuyordu. Yenilgi haberini alınca Himis`tan acele olarak ayrılmaya karar verdi. Himis ve Şam`a birer komutan bırakıp geri çekildi. (5)

(1) Taberî, Tarîh, II, 336; İbnü`l-Esîr, Kâmil, II, 411

(2) İbnü`l-Esîr, A.e, II, 411

(3) İbnü`l-Esîr, A.e, II, 411-412

(4) İbnü`l-Esîr, A.e, II, 411-412

(5) İbnü`l-Esîr, A.e., II, 412

7- KUDÜS 'ÜN FETHİ :

Suriye fetihleri sırasında, Halid b.Velid ve Ebû Ubeyde'nin komutası altında görev yapan Amr b.Âs'ın Filistin civarı fetihlerinde aktif rol aldığını görüyoruz. Suriye fetihlerinden, Amr b.Âs açısından zincirin son halkasını oluşturan Kudüs'ün fethinde de onun aktif rol oynadığını görüyoruz.

Amr b.Âs, Hz. Ebû Bekir döneminde Filistin civarında Gazze, Sebastiye, Nablus'u fethetti. Amr, daha sonra Lûd, Yübna, Amevas ve Beyt-i Cibrin'i fethetti. (1)

Amr, H. 16. (M.637) yılda Kinnesrin ve çevresinin fethinden sonra İl'ya' yı (Kudüs) kuşatmışken Ebû Ubeyde onun yanına geldi. (2) Kudüs'ün fethinin savaş olmadan, bizzad Hz. Ömer'in Kudüs'e gelmesi ve anlaşma yapılmasıyla fethedildiğine şahid oluyoruz.

Hz.Ömer'in Kudüs'e gelişi olavını iki şekilde vermemiz mümkün. Ancak bunlardan ilk bahsedeceğimiz, kabule şayan olanı değildir.

Hz.Ömer'in Kudüs'e gelişi hususundaki birinci anlatım şu şekildedir: Amr, Kudüs'ü kuşatınca Kudüs komutanı Artabon'a bir elçi göndererek bir takım bilgiler almış ve durumu Hz. Ömer'e: " Ben son derece çetin bir düşmanla uğraşıyorum. Fethetmeye çalıştığım ülke sana karşı peşinen küçülmüş bulunuyor ne dersin? " şeklindeki bir mektupla bildiriyor. Hz.Ömer'de, Amr'ın böyle bir şeyi işitmediği bir habere dayanmadan söylemeyeceğini bildiğinden Medine'den ayrılarak yola çıktı. (3)

(1) Belazûrî, 144

(2) Belazûrî, 144

(3) İbnü'l-Esîr , Kâmil, II, 499-500

H.z.Ömer'in Kudüs'e gelişi ile ilgili itibar gören diğer görüş ise şu şekilde anlatılmaktadır.

Ebû Ubeyde, Kudüs'ü kuşatınca, Kudüs halkı kendisine Sam bölgesi şehirleriyle yapılan barış şartlarının avnısı ile barış yapmayı ve bu barış antlaşmasında müslümanların tarafını H.z.Ömer'in temsil etmesini istemişlerdi. H.z.Ebu Ubeyde durumu H.z.Ömer'e bildirmiş, H.z.Ömer'de, Medine'de H.z.Aliyi yerine vekil bırakarak yola koyuldu. (1)

H.z.Ömer, Cabiye'ye geldi. Oradan Beytül-Makdis'e (Kudüs) yürüdü ve Kudüs halkıyla bir anlaşma yaptı. Böylece Kudüs'ün fethi H.z.Ömer tarafından gerçekleştirilmiş oldu. Artabon ve barış antlaşmasını kabul etmeyenler Mısır'a kaçtılar. (2)

8- AMEVAS VEBASI :

İslâm ordularının Suriye bölgesinde elde ettiği başarılar, artık onların, düşmanın silahlı gücüne karşı kendilerini nasıl isbatladıklarını göstermek bakımından çok önemli bir gelişmedir. Müslümanlar artık gerek doğuda gerekse batıda verimli bir çağlayan gibi ilerlemesini sürdürme imkanına kavuşuyordu.

Ancak tam bu sıralarda İslâm ordularını düşman tehditinden çok çok fazla tehdit eden ve birçok sahabi mücahidin ölümüyle sonuçlanan bir hastalık sarmıştı. Ordu komutanlarında itikâdi açıdan değişik düşüncelere sahip olması sebebiyle de değişik boyutlar arzemiştir. Bu hastalık bulaşıcı salgın Taûn (Veba) hastalığıydı.

Veba hastalığı H.18^(M.639) yılında yaşanmış bir hadiseydi. Bu sene Sam bölgesinde " Amevas Taûnu " diye biliniyordu. (3)

(1) vâ'kübf , I47-I48 , İbnü'l-Esîr, , Kâmil,II, 499-500

(2) İbnü'l-Esîr, A.e, II, 502

(3) İbnü'l-Esîr, , Kâmil, II, 558

Bu salgında 10 25 kişi öldü. (1)

Bu hastalıktan Ebû Ubeyde, Muaz bin Cebel, Ebû Ubeyde b. Abdullah öldüler. Ölmeden önce, askerlere birer konuşma yaptılar. Onlar şöyle diyorlardı: " Bu hastalık Rabbimiz tarafından bir rahmet ve Peygamberimizin duasıdır. Sizden önceki salihlerin ölümüne yol açan bir hastalıktır. " (2)

Hız.Ömer, Ebû Ubeyde`ye müslümanları alıp bu bölgeden uzaklaşmasını belirten bir mektup yazınca Ebû Ubeyde`de Ebû Mûsa`yı çağırarak ona: " Müslümanlar için kalabilecekleri bir yer tesbit et " demişti. Ebû Mûsa derki: Ben bu amaçla yola çıktığımda eşimin hastalığa yakalandığını gördüm. Ebû Ubeyde`ye dönüp kendisine " Yemin ederim ki ailemin başına bir iş geldi " deyince, bana: " Eşin hastalığa yakalanmış olabilir " dedi. Ben de " Evet " dedim. Bunun üzerine Ebû Ubeyde kendi devesinin hazırlanmasını istedi. Devenin yanına gitti. Ayağını yerleştirir yerleştirmes hastalık onu vurdu ve: " Vallahi! ben de bu hastalığa yakalandım. " dedi. O, şöyle bir konuşma yaptı: " Ey insanlar bu hastalık Rabbinizin rahmeti, Peygamberimizin duası ve sizden öncekilerin ölüm sebebidir. Ebû Ubeyde bu hastalıktan kendisininde payının verilmesini, Allah`tan dilemiştir. " Daha sonrada hastalık sebebiyle vefat etmiştir. Yerine halef olarak Muaz b.Cebel`i bıraktı. O da Ebû Ubeyde`nin yaptığı konuşmayı yaptı. Daha sonra oğlu Abdurrahman bu hastalıktan öldü. Arkasından ayağa kalkarak bu hastalıktan kendisinin de payını diledi. Avucunda Veba`nın izleri görülmeye başladı. Avucunu öptü ve şöyle dedi: " Sendeki bu rahatsızlığa karşılık dünyadaki hiçbir şeyi tercih edip kabul edemem. " Daha sonra Muaz`da vefat etti. (3)

(1) İbn Kesîr., Bidâye, VII, 78

(2) İbn Verdî, Tetimmetu`l-Muhtasar, Beyrut, 1970, 225

(3) İbn Esîr , Kâmil, II, 558-559

Muaz kendisinden sonra halef olarak Amr b.Âs`ı tayin etti. Amr b.Âs daha sonra mimbere çıktı: " Ey insanlar! bu hastalık nerede baş gösterirse ateşin tutuşması gibi tutuşup alevlenir. Ondan kurtulmak için dağlara çıkın " şeklindeki İslâm`ın sağlık konusundaki ehemmiyetine uyan bir karar vermesidir. Ancak bu açıklamasından dolayı kadere boyun eğmeyi benimseven kişiler tarafından tenkit gördü. Bunlardan Ebû Vâil, Amr`ın bu açıklamasına şöyle tepki gösterdi: "Val-lahi yalan söylüyorsun ben Allah`ın peygamberine arkadaşlık ederken sen eşeğimden daha şursuzdun, " dedi.

Amr b.Âs, kendisini küçük düşürücü, aşağılamaya yönelik bu ifade karşısında gayet mütevazî bir tabirle şöyle cevap verdi: Ben sana cevap vermem Fakat seni dinleyipte yerimizde durmayacağız " Ve önce kendisi, sonra halk kenti terk ederek etrafa dağıldılar. Bunun üzerine de Cenabı Allah`ta hastağı defetti. Hz.Ömer bunu duyunca Amr`ın bu davranış ve tavrını yadırgamadı.(hoş karşıladı) (1)

Hz.Ömer`in de bu hastalığın yaygın olduğu dönemde Sam`a Gazaya gitmek üzere yola çıkmış Ebû Ubeyde`de kendisine Vebanın şiddetinden söz etmişti. Bunun üzerine istişare eden Hz.Ömer`e bazıları " Sen Allah rızası için vola çıktın, böyle şevler seni yolundan alıkoymasın " derken bazıları da " Bu bir musibettir ve bunda yokolma söz konusudur, Bu sebeble seni gitmeni uygun görmüyoruz " dediler. Bunun üzerine Hz.Ömer geri dönmeyi kararlaştırdı. Ebû Ubeyde kendisine: " Allah`ın kaderinden mi kaçyorsun? " diye sorunca Hz.Ömer: " Evet Allah`ın kazasından, Allah`ın kaderine kaçıyoruz.." dedi. Bu sırada Abdurrahman b.Avf:"Peygamber(A.S) şöyle buyurdu: -Bir yerde veba bulunduğunu haber alırsanız oraya gitmeyiniz. Sizin bulunduğunuz yerde baş gösterirse ondan kaçmak maksadıyla oradan çıkmayınız" hadisini duyurdu. (2)

(1) İbn Kesîr , Bidâye, III, 78-79

(2) İbnü'l-Esîr. , Kâmil, II, 559-560

9- KİTLİK YILI :

H. 18. yıl`da (M.639) Hz.Ömer`in Halifeliği döneminde Medine ve civarında insanlar musibetle karşı karşıya kalmışlardı. Bu yıla Ramâda yılı denir. Bu ad esen rüzgârın toprağı kül gibi önüne katıp savurması sebebiyle verilmiştir.(1) Açlık o derece ilerledi ki vahşi hayvanlar gelip insanlara sığınıyordu. Koyun kesen bir kimse, içindeki irin ve kokuların pisliğinden tiksiniip bırakmak zorunda kalıyordu. (2)

Hz.Ömer Kitlık yılında Amr b.Âs`a mektup yazdı. Mektup şöyle idi: " Bismillahirrahmanirrahim, Allah`ın kulu, müminlerin emiri Hz.Ömer`den, Amr b.Âs`a! Allah`ın selâmı üzerine olsun. Bundan sonra hayatıma yemin olsun ki sen ve senin yanındakiler tok olduktan sonra, ben ve benim yanımda olanlar açta olsak senin umurunda değildir. Açlığın elinden el aman! Açlığın elinden el aman!.. Açlığın elinden el aman!...(3)

Amr b.Âs`ta Hz.Ömer`e cevabı mektubunda şöyle yazdı: " Bismillahirrahmanirrahim. Amr b.Âs`tan, Allah`ın kulu ve Müminlerin emiri Ömer`e; Allah`ın selâmı üzerine olsun. Kendisinden başka ilah olmayan Allah`a hamd ederim. Bu girişten sonra; Yardım isteğın bana ulaştı. Sana başı senin yanında sonu benim yanımda olan bir zahire kervanını gönderiyorum." Amr b.Âs`ın gönderdiği bol miktardaki bu zahire medine`ye varınca Hz.Ömer mevcut sıkıntıya son vermek maksadıyla zahireyi hemen dağıttı. Hz.Ömer, Zübeyn b.Avvamla istişara etti ve ona şöyle dedi: " Her eve yükü ile birlikte bir deve vererek bu zahirevi çöl halkı arasında taksim etmesini " söyledi. (4) Hz.Ömer zahireyi dağıtma görevini Abdurrahman b. Avf, Zübeyr b.Avvam, Sa`d b.Ebi Vakkas`a verdiğide söylenmektedir. (5)

(1) Taberî, Tarîh, II, 508/ İbn Esîr, Kâmil, I, 555

(2) İbn Esîr, A.e, II, 555

(3) İbn Sa`d, III, 310

(4) İbn Sa`d, III, 310; İbn Abdi`l, Hakem, 162-163

(5) İbn Abdi`l-Hakem, 163

Bu arada İbn Esîr el-Kâmil`inde yiyecek miktarı hakkında şu bilgileri vermektedir. Hz.Ömer bölge valilerine yazarak Medine halkına ve çevresinde bulunanlar için yardım isteyip imdada yetişmelerini söylemişti. Ona gelen ilk yardım Ebû Ubeyde b.El Cerran`ın dörtbin deve ile birlikte getirmiş olduğu yiyecek yardımıdır. Hz.Ömer bu yardımı Medine ve çevresinde bulunanlara paylaşdırmakla Ebû Ubeyde`yi görevlendirdi. Böylece yardımlar peşpeşe gelmeye başladı. Sonunda Hicaz halkı zenginleşti. Amr b.Âs, Kızıl denizde gerekli tadilatı yaparak deniz yoluyla Medine`ye yiyecek gönderdi. Böylece Medine`de yiyecek fiyatları, Mısır şehri fiyatlarının avnı olmuştu. (1)

İbn Sa`d`ın Tabakatında ise gönderilen maddelerin cinsi ve miktarı hakkında şu bilgi verilmektedir: " Hz.Ömer, Amr b.Âs`a Kara ve Deniz yoluyla yiyecek göndermesi konusunda Mektup yazdığında Amr, et yağı ve Un yüklenmiş 20 gemiyi deniz yoluyla Hz.Ömer`e gönderdi. Kara yolulada Un yüklenmiş 1000 (Bin) deveyi ona gönderdi. (2)

Muhammed b.Ömer`in rivayetine göre Halife Ömer b.Hattab (Kıtlık senesinde) hergün yenmek üzere Amr b.Âs`ın gönderdiği develerden 20 deve kesiyordu. (3) Amr`ın bu yılda (İB/639) Filistin valiliği yaptığını görmekteyiz.Henüz Mısır fethini gerçekleştirmemesine ramen Mısır topraklarının Filistin`e komşu olan bölgelerine hükmettiğini görmekteyiz.

(1) İbn Esîr , el-Kâmil, II, 556

(2) İbn Sa`d, III, 315

(3) İbn Sa`d, III, 315

C- HZ.OSMAN`IN MUHASARASI ESNASINDA AMRUBNÜ`L-ÂS

Mısırlı isyancılar, Muhammed b.Ebi Bekir ve Muhammed b. Huzeife başkanlığında(35/656)yılı Recep ayında umre niyetiyle yolculuk yaptıklarını söylediler. Dönemin Mısır valisi Abdullah b.Sa`d b.Ebi Serh Hz.Osman`a bunların niyetinin umre olmadığını kendisini görevden uzaklaştırmak ve öldürmek olduğunu haber verdi. (1)

HZ.Osman, Hz.Ali`ye isyancılarla konuşup uzlaşmasını istedi. Hz.Ali`de isyancılarla görüşür, onlarda geri döner. Daha sonra Hz.Osman, Mervan`ın isteği üzerine Mescidde bir hutbe irat eder. Hutbe esnasında mescidin bir kenarında oturan Amr b.Âs: " Allah`tan kork ey Osman! Sen bir sürü günah yüklendin, bizde seninle birlikte o günahlara katıldık. Allah`a tevbe et ve Allah`a dön " diye seslenince Hz.Osman: " Demek sen buradasın ey Nabiğa`nın oğlu. Seni görevden aldığım gündün beri kaşınıp duruyorsun. Senin cübben bitlerle doludur, " der. (2)

Sonra da Hz.Ali, Talha ve Zübeyr`e uğrayarak onları Hz. Osman aleyhine kışkırtmaya çalıştı. (3)

Amr b.Âs bu olaydan sonra Filistin`deki ikametgahına çekilir. Kendi ifadesine göre de; dağ başlarındagördüğü çobanlara varıncaya kadar Hz.Osman`ın aleyhinde propaganda yaptığını belirtmiştir. (4)

Amr b.Âs, Filistin`deki köşkünde oğulları Muhammed ve Abdullah ile birlikte otururlarken Seleme b.Ravh el-Cüz`aminin de yanlarında bulunduğu bir sırada Medine`den bir süvari gelip kendilerine uğradı. Amr b.Âs ona Hz.Osman`ın durumunu sorunca: " Şu anda isyancılar tarafından kuşatıldı." der. Amr ona şöyle söyler: " Bana'Ebû Abdullah' derler.Dağlama şişi daha ateşin içinde iken deve zorundan yellemeye başlar. " Daha sonra Medine`den başka bir adam gelip geçerken

(1) İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 161-162

(2) Taberî, Târîh, II, 656; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 163

(3) Taberî, Tarîh, II, 656

(4) İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 163

ondan durumu sorar. Adam da " Hz.Osman`ın şehit edildiği haberi verilir." Amr bu haberi duyunca şunları söyler: " Bana Ebû Abdullah derler eğer ben bir varayı kaşiyacak olursam mutlaka onu azdırırım. " Seleme b.Ravh ona şöyle der: " Ey Kureyşliler! sizinle Araplar arasında bir kapı vardı onu da vurup kırdınız. " Amr ona cevaben: " Biz hakkı batılın kenarından sıyırıp çıkarmayı istedik ki insanlar tümüyle hak içinde olsunlar. (1)

Hz.Osman`ın muhasarası ve şehit edilmesi konusunda dikkatimizi çeken durum şudur: Amr b.Âs, kendisini Mısır valiliğinden azletmesi sebebiyle gerçekten ona kırılmış ve aleyhinde de çalışmalarda ve kışkırtmalarda bulunmuştur. Ancak o bu olaylara bizzat aktif olarak katılmamıştır.

Dikkatimizi çeken diğer bir hususta: Hz.Osman`ın Amr b.Âs`ı Mısır valiliğinden azletmesine ramen devlet idaresinde mümkün meselelerle kargılaştığında Amr`la müşavere ederdi. Günümüz deyimi ile Amr b.Âs Merkez valiliğine veya müsteşarlığa getirilmişti. Toplantılarda savunduğu fikirlerin de gerçekten devlet idaresinde geçerli fikirlerdir.

D- HZ.OSMAN`IN ŞEHADETİ ESNASINDA AMRUBNÜ`L-ÂS İN DURUMU

Amr b.Âs`ın Hz.Osman`ın muhasarası sırasında Medine`de bulunmuş ancak şehadeti esnasında ise oğulları Abdullah ve Muhammed ile beraber Filistin`e yerleşmişti. Amr b.Âs Medine`den Filistin`e gitmesinin sebebini Hz.Osman`ın kuşatılışından sonra şöyle bir konuşmasından anlamamız mümkündür: " Ey Medine halkı! Yüce Allah`ın zillete uğratmış olduğu bu adamın öldürülmesinden önce gücü yetenleriniz burada kalmasın. Ona yardım etmeye gücü yetmeyenleriniz buradan kaçıp gitsinler. " (2) Amr`ın bu hitabı göstermektedir ki onun, Hz.Osman`ın şehit edilmesi olayının ileride müslümanlar arasında büyük bir tartışmaya sebep olacağını sezmiş olduğunu göstermektedir.

(1) İbnü`l-Esîr , Kâmil, III, 163

(2) Taberî, Tarîh` , III,68;İbnü`l-Esîr , Kâmil,III,274

Amr b.Âs bu konuşmasından sonra kendisi Medine'den oğulları Abdullah ve Muhammed'le birlikte çıkmış ve Filistin'e yerleşti.(1) Amr b.Âs, Filistin'e yerleştikten sonra artık Medine'de olup bitenleri izliyordu. Onun Medine'de olup bitenleri izleyişi konusunda kaynaklardaki şu bilgiler dikkat çekicidir.

" Bir gün Medine'den gelen bir atlı Amr'a uğrar. Amr Atlıya: " Senin adın ne? " diye sorar. Atlı "Hasîr" der. Amr: " O halde o(Hz.Osman'ı kasederek) Muhasara edilmiştir. Ne durumdadır? " deyince Atlı: " Hz.Osman'ı muhasara edilmiş durumda iken geldim" diye karşılık verir. (aradan) bir kaç gün (geçtikten) sonra bir adam daha gelir. Amr ona da adını sorar. Adam "Kâttal" olduğunu söyler. Amr " Hz.Osman öldürüldü mü? Ondan ne haber var? " diye sorunca Adam: " Hz.Osman öldürüldü " diye söyler. Daha sonra üçüncü bir kişi Filistin'e gelmiş, Amr adını sormuş ve " Harb " olduğunu öğrenmişti.Amr (kendi kendine) şöyle der: " Her halde bir savaş olacak " ve arkasından adama Medine'den ne haber olduğunu sorar. Adam'da: Müslümanların Hz.Ali'ye Biat ettiklerini söyler. (2)

Bu olaylardan sonra Selâmettu'bnü Zibağ'ın şöyle dediği rivayet edilir: " Ey Arap halkı! Sizinle diğer araplar arasında bir kapı vardı oda kırılı verdi. Artık bunun dışında başka bir kapı arayınız ". Arkasından Amr b.Âs'da şunları ilave etti: " İşte bizim istediğimizde buydu. " (3) Burada kırılan kapı kanaatimize göre Fitne kapısıdır. Çünkü Hz.Osman'ın şehadetinden sonra fitne artık önü alınması güç bir şekilde yaygınlaşmıştır.

Amr b.Âs bu olaylardan sonra iki oğluyla birlikte aynen bir kadın gibi ağlayarak yola koyulur. " Ey Osman! Haya'nın ve dinin timsali! " diyerek Dimeşk'a varırlar. (4)

Amr b.Âs'ın bu olayların olacağını daha önceden bildiği kaynaklarda belirtilmektedir. Amr'ın Uman valisi iken bu

(1) Taberî, Tar, III, 68; İbn Esir, Kâmil, III, 274

(2) Taberî, Tarih, III, 69; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 274-275

(3) Taberî, A.e, III, 69; İbnü'l-Esîr, A.e, III, 274-275

(4) Taberî, A.e, III, 69; İbnü'l-Esîr, A.e, III, 274-275

bölgedeki bir Rahibin; Rasulullah'tan sonra Ebû Behr'in Halife olacağını, daha sonra Hz.Ömer'in uzun bir zaman Halifelik yapacağını ve öldürüleceğini, Yine Hz.Osman'ın Halife olacağını uzun zaman halife olarak kalacağını ve bir kalabalık tarafından öldürüleceğini daha sonra gelecek halife (Hz. Ali) döneminde uzun ve şiddetli savaşların olacağı ve öldürüleceğini haber verdiği belirtilir. (1) Ancak biz bu rahibin verdiği bilgiyi (Eğer doğru ise) bir tahmin olarak kabul edebiliriz. Çünkü dinimizde gaibden haber vermenin Allah'tan başkasına has olmadığını ve gaibden haber verdiğini söyleyenlerede inancımıza göre inanmanın mümkün olamayacağını bilmekteyiz.

Yine kaynaklarda belirtildiğine göre, Amr b.Âs, Hz.Osman'ın öldürüldüğü haberini aldığı zaman: " Bana Abdullah'ın babası derler, Siba' vadisinde olduğum halde onu ben öldürdüm. Eğer onun arkasından bu işi Talha yürütecek olursa o Arapların en gencidir. Eğer Ebû Talib'in oğlu (Hz.Ali) yürütecek olursa Osman'dan sonra başa geçeceklerden en hoşlanmadığım kişide odur " demişti. İnsanların Hz.Ali'ye biat ettiğini öğrendiği zaman son derece üzülmüş ve insanların ne yapacağını beklemeye koyulmuştu. Nihayet Hz.Aişe, Talha ve Zübeyr'in Basra'ya doğru yöneldiğini işittiğinde de onların ne yapacağını beklemişti. Cemel vak'asını işittiğinde de daha çok sarsıldı. (2) Talha ve Zübeyr'in öldürüldüğü haberi kendisine ulaştı. (3) Bu arada Muaviye'nin Şam'da Hz.Ali'ye biat ettiğini ve Hz.Osman'ın şehadetini kendisine konu ettiğini işitmişti. Amr b.Âs, Muaviye'yi, Hz. Ali'den daha çok severdi. Bunun üzerine oğulları Abdullah ile Muhammed'i çağırarak durumu onlarla istişare edip ne yapmak gerektiğini onlara sormuş ve şöyle demişti: " Ne dersiniz? Hz.Ali'ye bakacak olursak, bizim onun yanında hiç bir değerimiz olmadıkları gibi, bizim içinde ondan bir hayır yoktur. Çünkü daha

(1) Taberî, Tar., III, 69; İbn Esir, Kâmil, III, 274-275

(2) Taberî, Tarîh, III, 69; İbnü'l-Esir, Kâmil, III, 274-275

(3) Taberî, A.e, III, 69

evvel onun bize karşı takındığı tavrı biliyoruz. O yönetim işinde bizi kendisine ortak kılmaz. " (1) Amr b.Âs'ın Hz. Ali'nin Hilafetine karşı çıkış sebebini kendisi bu şekilde açıklıyor. Amr'ın bu sözleri üzerine oğlu Abdullah ona şöyle demişti: " Rasullullah vefat etti, Hz.Ebû Bekir ve Ömer onun arkasından geldi, ve onlarda senden razı olarak vefat edip gittiler. Eğer bana soracak olursan bu işten uzak olmanı, bütün müslümanlar bir İmamın etrafında birleşip ona tam biat edinceye kadar kendi evinde oturmanı tavsiye ederim. " sonra diğer oğlu Muhammed söz aldı ve şöyle dedi: " Sen Arapların ileri gelenlerinden birisin. Bu işin halledilip te bu işte senin katkının bulunmamasını pek uygun görmüyorum." Oğullarının bu sözleri üzerine Amr b.Âs bir değerlendirme yaparak şöyle der: " Ey Abdullah! Senin dediklerine bakacak olursam bu sözler benim ahiretimin ve dinimin selameti için çok daha hayırlıdır. Sen Ey Muhammed; bana dünvam için hayırlı fakat ahiretim için çok şerli şeyler tavsiye ediyorsun. " Sonra iki oğluyla birlikte kalkıp Muaviye'nin yanına gitti. Şam'a vardığında oradaki Müslümanların Muaviye'yi Hz.Osman'ın kanını talep etmek konusunda teşvik ettiklerini görünce Amr şöyle demişti: " Siz haklısınız. Gerçekten mazlum olarak öldürülen halifenin kanını isteyiniz. " Ancak Muaviye Amr'a hiçte iltifat etmiyordu. Bunun üzerine Amr'ın oğulları kendisine şöyle demişlerdi: " Muaviye'nin sana iltifat etmediğini görmüyormusun? O halde çek ve bir başkasının yanına gidiver. " Amr'da Muaviye'nin yanına giderek ona şöyle demişti: " Vallahi senin bu tavrın beni havretlere düşürdü. Ben sana iltifat ettikçe sen benden uzaklaşıp duruyorsun.Vallahi eğer senin yanında savaşacak olursam mutlaka halifenin kanını isteeyeceğim. And olsun nefsimize soracak olursak kiminle savaştığımızı biliyoruz. Onun yakınlığı fazileti ve

(1) Taberî, "Ârîh, ., III, 69; İbn Esfir, Kâmil, III, 274-275

İslâm'daki önceliği ve üstünlüğü malumdur. Ancak biz bu konuda dünyalığı talep ettik. " Amr'ın bu sözleri üzerine Muaviye onunla barış yapar ve ona iltifat eder. Amr'da ona tabi olur."(1)

E- SİFFİN SAVAŞI ÖNCESİ AMR'IN TUTUMU

Hız.Osman'ın şehit edilmesiyle isyancılar esasen Hilafet makamına da en layık olan Hz.Ali'nin halifeliği kabul etmesini istediler. Hz.Ali ilk anda kabulde tereddüt ettiyse de ısrarlar karşısında olumlu cevap verdi. Ancak Hz.Ali'nin halifeliğini benimsemeyenlerin bir kısmı Medine'den avrıldı. Bir kısmı da istemeyerek biat ettiler. Muhalifler arasında Hz.Ömer ve Hz.Osman döneminde Şam valiliği yapmış ve Şam halkı tarafından da sevilen Muaviye b.EbiSüfyan bulunuyordu. Muaviye'ye göre Hz.Ali'nin Hz.Osman'ın şehit edilmesinde parmağı vardı ve ordusunda Hz.Osman'ın katillerini barındırıyordu.

Muaviye'nin kendisine karşı takındığı tavrı bilen Hz. Ali, Cemel savaşından sonra Kufe'ye gelmiş ve Hemedan valisi Cerir b.Abdullah ve Azarbeycan valisi Eş'as b.Kays'ı kendisine biat etmek üzere Kufe'ye gelmelerini emretti. Her ikisi de kendine biat ettiler. Bu olayı müteakip Hz.Ali Muaviye'ye bir elçi göndermek istedi. Sonra da Cerir b.Abdullah'a verdiği bir mektupla onu Muaviye'ye gönderdi. Mektubunda: " Muhacirlerle ensar'ın kendisine biat ettiklerini ancak Talha ve Zübeyr'in biatten kaçıp kendisiyle(Cemel) savaşmış olduklarını" yazmış ve Muhacirlerle Ensar'ın yapmış olduğu biate uymasını" istemişti.(2)

Cerir b.Abdullah Şam'a gitmiş,Muaviye'nin yanına vardığında, Muaviye onu bekletip, bu arada Amr b.Âs ile istişarede bulunmuştu. Amr'da Muaviye'ye Şam halkını toplayıp Hz.Osman'ın kanını bahane ederek Hz.Ali ile savaşılmasını tavsiye etmişti.

(1) Taberî,Tarih,III,70; İbnü'l-Esîr, Kâmil,III,275-276

(2) Taberî,Tarih,III,70;İbnü'l-Esîr, Kâmil,III,276-277; İbn Verdî, 239

Muâviye`de Amr`ın bu tavsiyesine uymuştu. Gerçekten Şam halkı daha önce Nû`man b.Beşir`in kana bulanmış olarak getirdiği Hz.Osman`ın gömleği ile hanımı Nâile`nin koparılmış parmaklarını gördükleri anda bir hayli duygulanmışlardı. Şam halkından bazı kimseler; Hz.Osman`ın kanını dökenlerle savaşınca kadar cünüplükten yıkanmanın dışında vücutlarına asla su deydirmeyeceklerine, yatağa yatmayacaklarına ve kendilerine karşı çıkacak herkesi öldürceklerine dair yemin etmişlerdi. (1)

İbn Sa`d, Tabakâtında, Amr`ın oğullarıyla Muaviye`nin yanına gittiğini ve aralarında bir antlaşma metni yazdıklarını belirtmektedir. Antlaşmada Hz.Osman`ın kanının isteneceğinden, Amr ile Muaviye`nin birbirlerine yardımcı olacaklarından bahsedilmektedir. (2)

Gerir b.Abdullah Muâviye`nin yanından olumsuz haberle Hz.Ali`ye döndü. Muaviye`nin Şam halkı ile beraber savaş üzerinde birleştiklerini, Hz.Osman üzerine ağıladıklarını ve şöyle dediklerini haber verdi: " Hz.Osman`ı Ali öldürmüştür. Ölüncüye yadaröldürüncüye kadar savaşmaktan geri durmayacağız." Hz.Ali Basra`da vekil Abdullah b.Abbas`ı tayin etmiş kendisi de Kufeye yürümüştü. Kufe`de Siffin savaşı için hazırlık yaptı. İnsanlarla bu konuda istişare yaptı. Kufelilerden bir gurup, Siffin de ikame eden bir ordu gönderilmesini tavsiye etti. Diğerleri ise Siffin`e sefer yapılmasını tavsiye etti. Ordu techiz edildi. (3)

Hz.Ali`nin hazırlık haberi Muaviye`ye ulaşınca Amr b. Âs`la istişare etti. Amr b.Âs`da Muâviye`ye: " Eğer Ali sana karşı gelirse sende ona çekinmeden karşı çıkmaktan geri durma.Görüş ve hilcelerinde ona karşı koymaya çalış." diye tavsiye de bulundu. Muaviye de bu görüş ışığında savaş hazırlıklarına girişmiş, etrafındakilerde bu hazırlıklarda ona katıl-

(1) Taberî,Tarih,III,70;İbnü`l-Esîr, Kâmil,III,276-77

(2) İbn Sa'd,IV,254

(3) Taberî,A.e,III,71; Ebi`l-Fidâ,I, 174-175

mışlardı. Amr b.Âs'ta Şam halkını Hz.Ali'ye karşı teşvik ederek onun güçsüzlüğünü ve adamlarının azlığını anlatmaya çalışarak şöyle diyordu: " Irak halkı bölük bölük olmuş, onların (Hz.Ali'nin) cemaatleri dağılmış morelleri bozulmuş, kılıçları da körlemiş bulunmaktadır. Basralılar ise öldürmüş olduğu kimselerden dolayı (Cemel savaşında) Hz.Ali'ye muhaliftirler. Cemel savaşında hem Basralıların hemde Kufelilerin ileri gelenleri ölüp gittiler. Ali ise sizin Halifinizi öldürerek çok büyük bir gurupla üzerinize geliyor. Sakın ha! akıtılmış kanınızı kaybetmeyesiniz ve kanının öcünü geciktirmeyesiniz. (1)

Bundan sonrada Muaviye Şam halkından oluşan orduları çeşitli guruplara ayırarak Amr b.Âs'a, Amr'ın oğulları Abdullah ve Muhammed'e ve Amr'ın kölesi Verdân'a birer sancak verdi. (2) Buna karşılık Hz.Ali'ninde bir ordu hazırladığını ve kölesi, Kanber'e bir sancak verdiği belirtilmektedir. (3)

F- SİFFİN SAVAŞI

Hız.Ali ile Muaviye arasında yapılan ve Amr'ında savaşın kaderinde büyük rolü olan bu savaşı tarih kaynaklarında uzun uzadıya yer almaktadır. Biz araştırmamızın bu bölümünde özellikle Amr b.Âs'ı ilgilendiren bölümlere yer vermeye özen göstereceğiz.

Önceki bölümde Hz.Ali'nin kendisine itaat etmesi için, Muaviye'ye elçi göndermesi (Cerir b.Abdullah) ve sonucun olumsuz bir durum arzemesi neticesinde Hz.Ali ve Muaviye birliklerinin Siffin bölgesine doğru ilerlediğini kaydetmiştik.

Hız.Ali, Ziyad b.Nadır ve Şureyh b.Hâni komutasında 12000 (Onikibin) kişilik ordu ile Muaviye üzerine gönderdi. Daha sonra Ziyad ve Şureyh'e bir mektup yazarak Eşteri başkomutan olarak gönderdiğini ve Eşter'e itaat edilmesini bildirdi. (4)

(1) Taberî, Tarih, III, 71; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 278-79

(2) Taberî, A.e, III, 71; İbnü'l-Esîr, A.e, III, 278-279

(3) Taberî, A.e, III, 71

(4) İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 279 v.d.

Muaviye`de öncü kuvvet üzerine Ebu`l-A`ver`i, takviye (Sonradan gönderilen) kuvvet üzerine Bişr b.Ertad`ı Atlı kuvvetler üzerine Abdullah b.Amr`ı komutan yaptı.Muaviye`nin ordusu toplam 11.000 (Onbirbin) askerden oluşuyordu. Sıffin`de mevzilendi.(1)

Buradaki (Sıffinde) yerleşimde Muaviye ordusu suyun yanına durmuş, Hz.Ali`nin ordusunu su içmekten mahrum etmişti. Hatta bu yüzden ufak bir çatışmada yapılmıştı. Muaviye ordusunun sudan kendilerini mahsus edişini Hz.Ali ordusu Hz.Ali`ye şikavette bulundu. Hz.Ali`de durumu bir elçi ile Muaviye`ye bildirince Muaviye bu konuda ileri gelen adamlarının fikirlerine müracaat etmişti. Görüşüne müracaat ettiklerinden Amr b.Âs hariç diğerleri: " Hz.Ali ordusunun sudan faydalanmaması " görüşünü belirttiler. Amr b.Âs ise görüşünü şöyle açıklamıştı: Onlarla suyun arasına girme, sen kana kana su içerken onları böyle susuz bırakma. Onlarla suyun dışında başka türlü çarpış, kendinle onlar arasındaki duruma bak ve öyle karar ver " . (2) Muaviye, Hz.Ali ordusuna su vermemeye neticede karar vermiş, şiddetli bir savaştan sonra Hz.Ali suyu ele geçirmiş ve Muaviye ordusunda suyu kullanmasına müsaade etmiştir. (3)

Suyun elde edilmesi maksadıyla yapılan savaştan sonra iki gün durum sukunet içinde geçti. Hz.Ali ikigün bekledi ve Muaviye`ye hiçbir elçi göndermedi. Muaviye`de, Hz.Ali`ye bir elçi göndermedi. Daha sonra Hz.Ali, Beşir b.Amr b.Mahsen el-Ensari, Sa`id b.Kays Hemedâni, Sebes b.Ribâ et-Temîmî gibi elçiler gönderdi. Bu elçiler Muaviye`ye Allah`a ve Hz. Ali`nin halifeliğine itaat etmelerini istediler. Muaviye de " Hz.Osman mazlum olarak öldürülmüştür. Biz onun kanını (Katillerini) istiyoruz" diyerek Hz.Ali`ye olumsuz cevap verdi. (4) Elçilerin gidip gelişi olayı Taberî'nin Tarihinde ve

(1) İbn.Kuteybe, el-İmâme ve`s-Siyâse (th.Muham ez-Zeynî), kahire, I,93

(2) Taberî, Tarîh , III,76; İbnü`l, Esîr, Kâmil, III,284

(3) Taberî, Tarîh, III,76; İbnü`l, Esîr, A.e, III,284

(4) Taberî, Tarîh, III, 76-77

İbnü'l-Esîr bu olayı (37/657) tarihi olayları arasında gösterilmektedir. Ayrıca Muharrem ayında olduğuda belirtilmektedir. (1)

Muharrem ayı sona erince Şam halkını Muaviye ve Amr b. Âs bölük ve birliklere ayırmış ve ahaliyi sürekli yıkmaya başlamışlardı. Hz.Ali'de kendi askerlerini birliklere ayırmış ve onlara savaşta uymaları gereken kuralları bildirir konuşma yapmıştı. (2)

Hz.Ali ertesi gün sabahleyin Küfe askerlerinin başına el-Eşter'i, Basra askerlerinin başına Sehl b.Huneyf'i Küfeli piyadelerin başına Ammar b.Yasir'i, Basralı piyadelerin başına Kays b.Sa'dı tayin etti. Hâşim b.Utbe el-Mirka'e de sancağı vermiş, Mis'ar b.Fedaki Basra ve Küfe halkının kurallarının başına geçirmişti. (3)

Muâviye'de sağ kanad'ın başına Zülkila' el-Himveri'yi sol kanad'ın başına Habib b.Mesleme el-Fihri'yi, öncülerin başına Ebu'l-Aver es-Sülemi'yi, Dimeşk atlılarının başına Amr b.Âs'ı, piyadelerin başına Müslim b.Utbe el-Mürri'yi getirmiş, bütün ordunun başına da (başkomutan olarak) Dahhak b.Kays'ı tayin etmişti.(4)

Böylece savaş için tüm hazırlıklar tamamlanmış her iki tarafta 37 senesi Safer ayının birinci gününden itibaren çarpışmalara başlamışlardı. (5)

Savaşın üçüncü gününde Hz.Ali tarafından Ammar b.Yasir, ona karşı da Muaviye tarafından Amr b.Âs ortaya çıktılar. Bunlarda şiddetli çarpışmalara girmiş ve birbirlerini doğramışlardı. Ammar b.Yasir atlıların başında bulunan Ziyad b. Nadr'a: " Şamlılar üzerine hücum et " diye emir vermişti. Ziyad'da Şamlılar üzerine hücum etmişti. Ammar b.Yâsir'de Amr b.Âs'ın üzerine hücum ederek onu bulunduğu yerden uzaklaştırmıştı. (6)

(1) Taberî, Tar., III, 79; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 289

(2) Taberî, A.e, III, 82; İbnü'l-Esîr, A.e, III, 294

(3) Taberî, A.e, III, 82; İbnü'l-Esîr, A.e, III, 294

(4) Taberî, A.e, III, 82; İbnü'l-Esîr, A.e, III, 295

(5) Taberî, A.e, III, 82; İbnü'l-Esîr, A.e, III, 295

(6) Taberî, Tarîh, III, 83; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 294-295

Savaş tüm şiddetiyle devam ederken Muaviye savaş esnasında Hz.Ali taraftarlarından bazılarını esir almış Amr b. Âs'ta bunları öldürmesini tavsiye etmişti. Ancak Muaviye esirleri öldürmeyip serbest bırakmıştı. (1)

Savaşın devam ettiği bir gün Hz.Ali'nin komutanlarından Ammar b.Yasir, Amr b.Âs'a yaklaşarak ona şöyle demişti: " Ey Amr! Sen dinini Mısır'la mı değiştirdin? Hay gözün kör olsun" Amr'da ona cevaben: " Hayır ben Osman'ın kanını talep ediyorum " deyince Ammar: " Vallahi benim bildiğim bir şey varsa senin hiçbir konuda Allah'ın rızasını talep etmediğindir. Şunu bilki eğer bu gün öldürülmezsen yarın nasıl olsa ölürsün. Ve sen kendin düşün insanlar kendi niyetlerine göre mükafatlandırılır. O halde senin niyetin nedir? Onu bir kendi kendine sor. Sen bu sancağı taşıyan kimsese (Ammar kendini kasd ediyor) ve Rasulullah'a karşı daha evvel üç defa savaşmıştın. Bu diğerlerinden daha hayırlı bir çarpışma değildir. " diye sitemde bulundu. Sonrada Ammar kahramanca savaşmaya başlamış ve öldürülünceye kadar savaşmıştı. (2) Anladığımız kadarıyla Ammar, Amr'ı muarız olmasından bayağı yakınmış ve onun Mısır valiliğine meyilli oluşunu, İslâm öncesi Müslümanların karşısında oluşunu gündeme getirmiş onu mahcup etmeye, pişman etmeye çalışmış ancak Amr'da hiç bir değişiklik olmamıştır.

Ammar b.Yasir bu hadiseden bir müddet sonra şehit edilmiştir. Ancak Amr b.Âs ve bazı Muaviye taraftarları Ammar'ın şehit edilışinden çokça tedirgin olmuşlardır. Çünkü onun şehit edilışiyle Hz.Peygamberin Ammar hakkında şbuşurduğı hadisi hatırlamışlardır. Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: Ammar'ı isyancı bir topluluk öldürecektir. Onlar völdan sapsmış kimselerdir. Onun dünyadan son rızkı bol su ilave edilmiş süt olacaktır. (3)

(1) İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 312

(2) Taberî, Târîh, III, 98-99; İbnü'l-Esîr, A.e, III, 309

(3) İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 310

Hibbe b.Cüveyn olayı şöyle anlatır: " Ben Ammâr'ın öldürülmesi günü gördüm.Bana dünyadaki son rızkımı getirin, bir şevler yiyeyim. " Ona bol su ilave edilmiş bir kase süt getirildi. O sütü içtiği kase nin kırmızı bir çizgisi vardı.(1)

Amr b.Âs, Ammâr'ı öldürdüklerini iddia edenlere şöyle demişti: " Onun öldürülmeden önce neler dediğini işittin mi? " Bu soruya cevap veremeyenler lafı karıştırmaya başlamışlardı. Sonra Hüveyy es-Seksekî'nin oğlu Amr'ın bu sorusuna muhatap olunca: " Ben onu öldürdüğüm zaman şöyle diyordu: "Bugün Muhammed'e ve onun taraftarlarına sevgi besleyenler onlara kavuşacaktır. Bunun üzerine Amr b.Âs, Hüveyy es-Seksekî'nin oğluna: " İşte onu öldüren sensin" demiş sonra şunları ilave etmiştir: " Yalnız yavaş ol. Sakın zafer kazandığını sanmayasın. Allah senin ellerini zelil kılmıştır. " (2)

Kanaatimize göre bu hadise Siffin savaşında Muaviye kanadında etkin bir kimliğe sahip Amr b.Âs'ı bir derece düşündürmüş ve tedirgin etmiştir. Özellikle Rasulullah'ın Ammar'ın şehadeti konusunda sağlağında yaptığı açıklamadır.

G- SİFFİN SAVAŞINDA KUR'AN SAHİFELERİNİN MIZRAKLARIN UCUNA TAKILMASI

Bir cuma gecesi savaş bütün şiddetiyle Iraklıların lehinde devam etmekteydi. Amr b.Âs bu durumu görmüş ve ölüm korkusundanda endişelenerek Muaviye'ye şöyle demişti: " Sana bir hususu hatırlatmamı ister misin. O durum bizim aramızı birleştirsin, Onları da ikiye bölsün ve aralarına tefrika soksun?" Muaviye " Evet! nedir bu? " diye sorunca Amr: " Kur'an sahifelerini havaya kaldıralım ve onları Kur'anın hükümlerine davet ederek aramızda bu hükümlerin hakem olmasını talep edelim. Şayet onların bir kısmı bu hileye kanmazda bu hükmü kabul etmezse onların bir kısmı buna yanaşmak isteyecek ve Kur'an hükmüne boyun eğmeyi kabul edecektir. Böylelikle aralarına

(1) İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 310

(2) İbnü'l-Esîr, A.e, A.y

tefrika girmiş olacak. Onlar Kur'an hükümlerine müvacaat etmeyi kabul ederlerse biz bir müddet savaştan nefes almış oluruz " diye cevap verdi. (1)

Sonra da Kur'an sayfelerini mızraklarının uçlarına takmış ve karşı tarafa şöyle seslenmişlerdi: " İşte bu Allah kitabının hükmüdür. Bizim ve sizin aranızda hüküm versin. "(2)

Hz.Ali taraftarlarından bazılarında bu teklif cazib gelmiş, Hz.Ali ise bunun Muaviye ve Amr'ın bir hilesi olduğunu bildirmesine ramen ikna edememiş, onları çok iyi tanıdığını Allah'ın hükmü konusunda sayfeleri ancak aldatma ve hile olması için yükselttiler (3) dedi. Ancak onlardan bir gurub " Allah'ın kitabına biate mi davet ediyorsunuz " diyerek savaştan istemediler ve şöyle dediler: " Allah'ın kitabına icabet etmemiz gerekir." (4)

Hz.Ali'nin savaşa devam isteği ve emri, bir gurub Ali taraftarı tarafından red edilince Hz.Ali Eşter'e haber göndermiş ve yaklaşık üç ay devam eden savaş bitirildi. (Ateşkes ilân edildi) (5)

Hz.Ali'nin ateşkes ilanından sonra, Eş'as b.Kays Hz.Ali'nin izniyle Muâviye'ye gitmiş ve sayfelerin kaldırılmasıyla neyi kastedtiklerini sormuş; Muâviye'de : Bizim ve sizin Allah'ın kitabına ve Allah'ın kitabında bize emrettiklerine geri dönmemiz için sizler razı olduğunuz bir adamı, bizde razı olduğumuz bir adamı seçip gönderelim. Bu iki hakemin Allah'ın kitabına göre hüküm vermelerini ve asla düşmanlığa girmeden karar vermelerini kabul edelim ve onların üzerinde ittifak edecekleri hükme tabi olalım" diye cevap verdi. Eş'as durumu Hz.Ali'ye haber verir. (6) Hz.Ali'nin karşı çıkmasına ramen daha sonra Hariciler diye adlandırılacak gurubun

(1) İbnü'l-Esîr , Kâmil, III, 316; İbn Kuteybe, el-İmâme ve's-Siyâse, I, 101-102

(2) İbnü'l-Esîr, A.e, A.y.; İbn Kuteybe, el-İmame ve's-Siyâse, A.y.

(3) Ebi'l-Fida, I, 176

(4) İbn-Sa'd, IV, 256, ...

(5) İbnü'l-Esîr , Kâmil, III, 317

(6) İbnü'l-Esîr, A.e, III, 318-319

ısrarı ile " Ebû Mûsa el-Eş`ârîyi hakem tayin ettiler. Şam halkı da (Muâviye taraftarları da) Amr b.Âs`ı" hakem tayin ettiler. (1)

Hız.Ali, Şureyh b.Hânî el-Harisi komutasında 400 kişilik bir heyet gönderdi. Hakemi Ebû Musa el-Eş`ari`ninde içinde bulunduğu bu heyetin işlerini Abdullah b.Abbas idare edecek ve onlara namaz kıldıracaktı. Muaviye b.Ebi Süfyan`da Amr b.Âs, Komutasında 400 kişilik Şam heyetini gönderdi. İki heyet Dumetu`l-Cendel`e geldiler. (2)

Muaviye, Amr b.Âs`a, Eş`ârî hakkında şu tavsiyede bulundu: " Ey Ebû Abdullah Iraklılar Ebû Mûsa el-Eş`ârînin hakemliğini zorla Hz.Ali`ye kabul ettirmişlerdir. Halbuki ben ve Şam halkı senin hakemliğini memnuniyetle kabul ettik. Senin karşına çıkacak kişi güzel konuşur ancak görüşü kısadır, ilerivi görmez. Gururlu ve haris biridir. Onunla konuşmalarında senin niyetini bütünüyle anlamasına fırsat verme. (3)

H- HAKEM OLAYI

İki Hakem H,37/657 yılı Ramazan (Kuvvetle Safer ayı) ayında buluştular. İşte o gün Amr b.Âs`ın dehası açık şekilde ortaya çıkmıştı. Zira Amr, görüşmelerde Ebû Musa`yı kontrolüne alarak, yavaş yavaş işi Ebû Mûsa`nın Hz.Ali`yi hilafetten azletmesine kadar vardırırmış, kendiside vekili olduğu Muâviye`yi halife ilan etmiştir.

İki hakemin Dumetu`l-Cendel`de buluşmalarından sonra olay şöyle devam etmektedir: Amr Ebu`Mûsa`ya şöyle demiştir: " Ey Ebû Mûsa! Evvela sözünde duran ahidini bozmayanların lehinde ve ahid bozan, sözünde durmayanların aleyhinde bulunmanın kararlaştırılmasının gerektiğine inanıyorum. " Bunun üzerine Ebû Mûsa: Allah`a hamd ve senâ`da bulundu. Müteakiben İslâm`ın başına gelen belâdan müslümanların içine düştük-

(1) İbn Sa`d, Tabakât, IV, 256

(2) İbn Sa`d, IV,256;Ebi`l-Fida' , I, 178; İbnü`l-Esîr, Kâmil, III, 329

(3) Ebi`l-Fida, I, 178

leri ihtilaftan bahsetti. Sonra Amr'a " Ey Amr! gelde Allah-ın Müslümanların kalblerini birbirine ısındıracağı, dağınıklığı ve ihtilafı gidereceği, anlaşmazlıkları, arayışı ıslah edeceği bir karar alalım " dedi. Onu dileyen Amr, Ebû Mûsa-ya Cenabı Allah'tan hayırlı mükafat dinleyerek onu tebrik etti ve şöyle dedi: " Her sözün bir başı bir de sonu vardır. Görüşmelerin ne kadar uzayacağı belli olmaz. Belki de sonuna varıncaya kadar, başını unutturuz. Bu sebeple konuşmalarımız için müracaat edebileceğimiz bir zabıt tutulmasını emrediver". Bunun üzerine Ebû Mûsa " Yazalım " dedi. Amr bir hatip ve kağıt getirip orada Ebû Mûsa'ya tuzak kurmak niyetiyle sözü kendisi aldı. Sonra topluluğun önünde (Katibe hitaben): "Yaz! sen bizim şahidimizsin (noterimizsin) . Birimizin yazmanı emrettiği şeyi, diğerimizde emretmedikçe sakın ha yazmavasın, eğer o da emrederse o zaman kaydet. Yazmanı istemezse terket yazma ki aramızda görüşbirliğine varmadığımız bir şey yazılmasın " dedi. (1)

" Bismillâhirrahmanîrrahim. Bu vesika Ali b.Ebi Tâlip ve Mûâviye b.Ebî Süfyan arasında bir kararnamedir. Hz.Ali Irak halkı ve müttelikleri için, muaviye'de Şam halkı ve müttelikleri için Allah'ın hükmü ve kitabına razı olmak Allah'ın kitabının ihya ettiğini, ihya ve imha ettiğini, imha etmek ve aralarında sadece Allah'ın kitabını Hakem kılmak üzere taahhüt etmişlerdir. Hakemler-ki bunlar, Ebû Musa el-Eş'ari ile Amr b.Âs'tır- Kur'anı Kerimde buldukları hükmü verecekler, Kur'an-ı Kerim'de bulamadıkları takdirde Rasulullah'ın birleştirici olan sünnetine baş vuracaklar ve onunla hükmedeceklerdir. Hakemler, nefisleri ve çoluk-çocuklarına dokunulmayacağına, emniyette olacaklarına ve kendilerinin verecekleri hükmü uygulamaya tarafların yardımcı olacaklarına dair Hz.Ali, Muâviye ve her iki tarafın askerlerinden ahd ve mîsâk aldılar. Kendileri de bu ümmet arasında Kitabullah ile

(1) Mes' udf, Mürûcu'z-Zehab, (thk.Muhammed Muhyiddin b.Abdulhamid) Mısır, 1964, C.II, 407-408

hükmetmek ve kendilerine isyan edilmediği müddetçe ümmeti savaş veya ayrılığa düşürmemek üzere karar aldılar. Eğer iki hakemden biri ölürse, o gurubun lideri onun yerine başka bir hakem seçer. İki hakem istediği kişileri şahit olarak getirebilecek ve kendi şahadetlerini de yazacaklardır. Bu olayda bulunanların tümü bu vesikayı yerine getirmeyen bu hususta inat eden ve haksızlık gösterene karşı birbirlerine yardımcı olacaklardır. Ey Allah'ımız! Bu vesikada bulunan hükümleri yerine getirmek istemeyene karşı senden yardım dileriz. (1)

Amr b.Âs şöyle devam eder: " Bismillâhirrahmanirrahim. Bu vesika Abdullah b.Kays (Ebû Musa) ile Amr b.Âs arasında ahdedilen bir kararnamedir. Her iki hakem Şahadet ederler ki: Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed onun kulu ve Rasulüdür. Allah Rasulünü hidayet-Hak din ile gönderdi ki, müşrikler istemeseler dahi onu, bütün dinlerin üstüne çıkarsın. " Amr b.Âs sonra devamla şöyle dedi: " Biz şahadet ediyoruz ki, Ebû Bekir Rasulullah'ın halifesidir. Allah'ın kitabı ve Rasulullah'ın sünneti üzere hareket etmiştir. Ölümüne kadar böyle hareket etmiş üzerindeki hakkı ifa ederek vefat etmiştir." Ebû Mûsa (Kâtibe) : " Yaz " dedi. Müteakiben, Amr b.Âs, Hz. Ömer içinde aynı şeyleri söyledi. Ebû Mûsa yine (Kâtibe) " Yaz " dedi. Sonra Amr: " Hz.Osman, Hz.Ömer'in vefatından sonra müslümanların tamamının tasvibi ve Rasulullah'ın arkadaşları ve kendilerinden razı olduğu şurâ üyelerinin oy birliği ile seçilmiştir. Şüphesiz o gerçek Mümin idi. " Bunun üzerine Ebû Mûsa söze karışarak: " Vallahi biz burada bunu görüşmek için toplanmadık " dedi. Amr: " Bununla beraber onun Mümin veya kafir olduğunu belirtmemiz gerekir " dedi. Bunun üzerine Ebû Mûsa (Kâtibe) " Yaz " dedi. Amr'ın: "Osman zalim olduğu haldemi öldürülmüştür? Yoksa mazlum mudur? " sorusuna Ebû Mûsa " O mazluman öldürülmüştür " karşılığını

(1) Taberî, Târih, III, 103; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III 320; Ebi'l-Fida, I, 177-178

verdi. Bu cevap üzerine Amr: " Allah mazlumen öldürülen kim-
senin velisi için, onun kanını talep hakkı vermemiş midir?"
dedi. Ebû Musa: " Evet " karşılığını verdi. Amr: " Hz. Osman
için Muaviye`den daha layık bir veli biliyormusunuz?" diye
sordu. Ebû Mûsa: " Hayır " dedi. Amr: " Böyle olunca, Muavi-
ye`nin Osman`ın katilini her yerde araması, nihayet onu bu-
lup öldürmesi veya ondan aciz kalması hakkı yok mudur " di-
ye sorunca Ebû Musa: " Bu doğrudur " dedi. (1)

Hakem olayında buraya kadar verilen bilgiler ve bundan
sonra kaydedilen bilgilerde Amr b. Âs`ın dehasını gösterdiği
ve gavet nazik bir şekilde olavları yönlendirdiği fikirleri-
ni Ebû Mûsa`ya kabul ettirmesi dikkatimizi çekmektedir.

Hakem olayı şöyle cereyan ediyordu: Amr b. Âs Ebû Mûsa`ya
hitaben: " Peki benim oğlum(un Halifeliği) hakkında ne der-
sin? Sen onun faziletini ve Allah`a karşı bağlılığını da bi-
liversun. " Ebû Mûsa: " Senin oğlun gerçekten samimi bir in-
sandır. Fakat sen onu bu fitnenin içine soktun. " Amr, Ebû
Mûsa`ya öncelikle söz vermeyi bir alışkanlık haline getirme-
ye çalışmış ve ona " Sen Rasulullah`ın yakın arkadaşlarından-
sın ve bendende daha yaşlısın. O halde sen konuş " diye Ebû
Mûsa`ya iltifat etmiş ve Ebu Mûsa`da bu yüzden hep önce ko-
nuşmaya alışmıştı. Amr`ın tek gayesi bu iltifatlardan istifa-
de ile Hz. Ali`nin bu görevden azledilmesini sağlamaktı. Ebû
Mûsa`nın, kendi oğlu Abdullah`ı ve Muaviye`yi kabul etmediği-
ni gören Amr, onun teklif ettiği Hz. Ömer`in oğlu Abdullah`ı
kabul etmemiş ve Ebû Mûsa`ya şöyle demişti: " Senin görüşün
nedir? " diye sordu. Ebû Mûsa`da: " Benim görüşüm bu adamlar-
ın ikisini de azledip işi müslümanlar arasında şuraya bı-
rakmaktır. Müslümanlar istediklerini başlarına seçsinler "
dedi. Amr`da " Şüphesiz doğru olan görüş senin görüşündür "
diyerek karşılık verdi. Ebû Mûsa`ya orada bulunanlara Hali-
feliğin halli konusunda görüş birliğine vardıklarını bildir-
mesini istedi. Ebû Musa`da orada bulunan halka: " Amr ile

(1) Mes`ûdî, II, 408; İbnü`l-Esîr, Kâmil, III, 331

ben öyle bir hususta ittifak ettik ki, umarız Allah o karar sayesinde bu ümmetin durumunu ıslah eder " diye açıklamada bulundu. Amr b.Âs`ta halka " Ebû Mûsa doğru söyledi " diye onu tasdik etti. Daha sonra, Ebû Mûsa`ya: " Ey Ebû Mûsa! buyur önce sen konuş " diye teklifte bulundu. Ebû Mûsa`da söze başladı ve şunları söyledi: " Ey insanlar! Biz bu ümmetin durumunu düşündük. Onların durumunu görüş birliğine vardığımız fikirden daha iyi ıslah edecek ve onların birliğini sağlayacak başka bir yol görmüyoruz. Bu da Ali ve Muaviye`nin her ikisininide azledip işi ümmete bırakmak ve ümmetin istediğini halife seçmesini sağlamaktır. İşte bu görüş çerçevesinde ben Ali ve Mûaviye`yi halifelikten azlettim. İşinize sahip çıkınız ve kimi ehil görüyorsanız halifelige onu getiriniz. " Ebû Musa`nın bu konuşmasından sonra Amr b.Âs kalkıp Ebû Musa`nın hitap ettiği yere çıktı. Allah`a hamd ve Senâdan sonra şöyle dedi: " Ebû Mûsa`nın söylediklerini ve temsil ettiği kişiyi azlettiğini işittiniz. Onun müvekkilini kendisi azlettiği gibi bende azlediyorum. Benim kendisini temsil ettiğim Mûaviye`yi ise halife olarak bıraktım. Çünkü o, Osman b.Affan`ın velisi ve onun kanını talep edendir. Hz. Osman`ın makamına insanlar içinde en layık olan odur. " (1) Amr b.Âs`ın bu konuşması üzerine iki hakem münakaşa etti ve kavga ile ayrıldılar. Ebû Mûsa bineğine binerek Medine`ye gitti. Amr`ın komutasındaki Şam heyeti de Muaviye`ye dönüp onu halife olarak selamladılar. (2)

Bu olaydan sonra Hz.Ali`nin her gün öğle namazını müteakip Kunut duasını okuduğu ve şöyle aleyhde dua ettiği belirtilmektedir: " Allah`ım! Mûaviye`yi, Amr`ı, Ebu`l-Aver`i, Habâb-ı, Abdurrahman b.HALİD, DAHHAK b.KAYS ve Velid`e lanet eyle." Bu haber Muaviye`ye ulaştığında oda aynı şekilde Kunut duasını okur. Hz.Ali`ye, Abdullah b.Abbas`a, Hasan, Hüseyin ve el-Eşter`e küfrederdi.

(1) İbn Sa`d, IV,257; Taberî, Târîh, III, 112-113; Ebu`l-Fida; I, 178; İbnü`l-Esîr, Kâmil, III, 332

(2) Taberî, A.e, III, 113; Ebu`l-Fida, I, 178; İbnü`l-Esîr, A.e, III, 333

Amr b.Âs`ın alınan karara aykırı olarak açıklama yapması üzerine Ebû Mûsa, Amr b.Âs`a: Allah seni muvaffak etmesin, sözünde durmadın ve kötülük ettin, " (1) diyerek devamla "Senin durumun aynen şu köpeğin durumuna benzer ki, üstüne varsan dilini sarkıtıp solur, kendi haline bıraksan yine dilini sarkıtıp solur " (2) ayetini okur ve serzenişte bulunur Amr b.Âs ise Ebû Mûsa`ya şöyle cevap verir: " Sen de aynen şuna benzivorsun. Senin durumunda aynen " " Kitaplar taşıyan eşekler gibidir " (3) O anda Şureyh b.Hani, Amr`ın üzerine yürüyerek elindeki kırbaç ile ona vurmuş fakat müslümanlar araya girerek duruma el koymuşlardı. Şureyh bu çatışmadan sonra şöyle der: " Amr`a kırbaçla vurduracağıma bir kılıçla vurmadığım pişman olduğum kadar hiç bir şeye pişman değilim. " (4)

(1) Ebu`l-Fida' ,I, 178; İbnü`l-Esîr, Kâmil, III, 333

(2) Kur`an, VII/ 176

(3) Kur`an, LXII/5

(4) İbn Sa`d, IV, 257-258; İbnü`l-Esîr, Kâmil, III,

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M
MISIR`IN FETHİ VE AMRUBNÜ`L`AS`IN
MISIR VALİLİĞİ

A- MISIR VE CİVARININ FETHİ :

I- Amr`ın , Mısır`ı Fethetmek için Hz.Ömer`den İzin Alma Girişimi:

Amr b.Âs, müslüman oluşundan sonra İslâm adına verdiği mücadelede bir merhale daha kat ediyor. Özellikle Suriye bölgesi fetihlerinde kendi iradesine göre hareket edemiyordu. Halid b.Velid ve Ebû Ubeyde`nin komutanlığında görev yapmıştı. Amr b.Âs, Hz.Ömer`den Mısır`a sefer yapmak üzere izin alınmasıyla artık tarihe Mısır fatihi olarak geçecekti. Amr b.Âs`ın Mısır fatihi olması onun Afrika ve İspanya`da meydana getirilen müslüman fetihlerinde de birinci derecede etkili olmuştur.

Mısır`ın fetih planlarını kurma şerefi Amr b.Âs`ın dır, diyor, Şibli Numanî " Bütün yönleriyle Hz.Ömer ve Devlet İdaresi " adlı eserinde ve yorumuna şöyle devam ediyor: Müslüman olmadan evvel Amr, ticaretle uğraşmıştı. Mısır`da onun ticari faaliyetlerinin merkeziydi. Fravunların ülkesini zabtetme fikri o zamanlar muhtemelen aklının köşesinden bile geçmemiştir. Fakat buranın verimliliği ve bolluğu daima hayalinde uçuyordu. (1)

Mısır`ın fethi ile ilgili olarak ve Mısır valiliği konusunda Amr`ın faaliyetlerini ^{söyle} saymak mümkündür. O Hicri 20 (641) senesinde Mısır`ı fethetmiş. Bu fetih Hz.Ömer döneminde vuku bulmuştur. İslâm hakimiyeti altındaki ilk Mısır Valiliği kendisine nasip olmuştur. Bu görevi 25/646 senesine kadar devam ettirmiştir. Hz.Osman döneminde Mısır valiliğinden azledilmiştir. Muaviye döneminde 38/658 tarihinde tekrar

(1) Şibli Numanî, I, 285-286

Mısır valiliğine getirilmiş ve 43/664. yılına kadar 5 yıl daha Mısır valiliği yapmıştır. Mısır valiliği sırasında ölmüştür. (1)

Amr b.Âs'ın Mısır'a sefer yapma iznini Hz.Ömer'in Kudü-se gelişinde Cabiye'de kendisine konuyu açması ile ortaya çıkıyor. Ve şöyle gelişiyor: Hz.Ömer CÂbiye'ye geldiğinde, Amr b.Âs, Hz.Ömer'e şunları söylemişti: " Ey Müminlerin Emiri! Bana izin ver de Mısır'a gideyim. " Sözüne devamla Mısır'ın yeryüzünün en verimli toprağı olduğunu belirterek Hz. Ömer'i Mısır'ın fethi konusunda teşvike çalışmıştı. " Eğer orayı feth edersem Müslümanlar için büyük bir yardım ve kuvvet kaynağı olur, " demişti. Hz.Ömer bu işten tereddüte düşmüş ve müslümanların mağlubiyete uğramalarından korkmuştu. (2) Amr b.Âs, zenginliği ve veriminin bolluğuna tamah ederek Mısır'ın fethinin kendisi için kolay ve büyük bir iş olacağını ifadeye devam etti. (3) Çünkü Amr, Mısır'ın müslümanların eline geçmesini, Suriye ve Filistin bölgesi... fetihlerinin sağlamlştırılması ve güney cihetinden emniyet altına alınması olarak düşünüyordu. (4) Hz.Ömer İslâm ordusunun kuvvetinin Fars, Irak, Şam ve Mısır arasında bölünmesinden korkuyordu. (5) Amr b.Âs, ısrar ve teşviklerine Mısır'ın fethi için izin alıncaya kadar devam etti. Nihayet Hz.Ömer, Amr'ın emrine dörtbin asker verilmesi için emir verdi. (6) Amr b. Âs'ın emrine verilen asker sayısının üçbin yada beşbin olduğu da rivayet edilmektedir. (7)

(1) Kalkaşandî, Subhu'l-Aşâ, Beyrut, 1987, II, 482-83

(2) Tağriberdî, Nucûmu'z-Zâhire, fi Mulûki Mısır ve'l-Kahire (813-874), I, 5

(3) Tağriberdî, I, 5

(4) H.İ.Hasan, I, 237

(5) Abdulfettah Aşir, Mısır fi Usûri'l-Vusta, Kahire, 1970, 19

(6) Abdulfettah Aşir, 19; Tağriberdî, I, 5; İyas el-Hanefî, Bedâiu'z-Zuhûr, Kahire, 1982, 94

(7) Tağriberdî, I, 6

Hz.Ömer, Amr'ı sefer'e gönderirken kendisine şu talimatı verdi: " Yürüyünüz! Ben senin Mısır'a yürüyüşün hususunda Allah'tan iyiliğini isteyeceğim. Muvaffakiyetin için dua edeceğim. Senin Mısır seferin esnasında sana mektup göndereceğim. Eğer bu Mektup sana, Mısır'a girmeden önce veya Mısır topraklarında çok az bir mesafe almışken ulaşırsa Mısır'dan dönmeni emrediyorum. Eğer mektubumun sana ulaşmasından önce Mısır'a girmiş olursan yoluna devam et. Allah'a dua et ve ondan yardım dile. (1)

Amr b.Âs orduyla yola çıktı Hz.Ömer'in mektubu Amr, Refah'ta iken kendisine ulaştı. Ancak Amr, mektubu Mısır'ın Ariş mevkiine yaklaşıncaya kadar teslim almadı. Mısır topraklarına girdiğini garantiye alınca elçiden mektubu aldı ve orduya okudu. (2)

Hz.Ömer'in, Amr b.Âs'a mektup göndermesi konusunda kaydedilen diğer bir rivayette şöyledir: " Hz.Ömer, Amr'ın Mısır'a sefer isteği hakkında Hz.Osman'a: " Amr'ın Şam'dan Mısır'a sefer düzenlemesi hakkında mektup yazdım, " dedi.Hz.Osman: " Ey Müminlerin Emiri! Amr cesaretli,atılgandır. Kendisinde makam sevdası vardır. İhtiyatsız hareket edip müslümanları bir tehlikeye atmasından korkarım ". Hz.Osman'ın bu sözü üzerine Hz.Ömer, müslümanlara olan şefkatinden dolayı Amr'a sefer müsadese için gönderdiği mektuptan pişman oldu. Sonrada Hz.Osman'a: " Ona mektup yaz bu mektubumu Mısır'a girmezden önce alırsan önceki (Suriye'deki) mevziye geri dön. Şayet Mısır'a girmişsen yoluna devam et, diye yaz" dedi. (3) Amr'da Refah'ta kendisine ulaşan mektubu, Mısır topraklarına girdiğinden emin olmak için elçiden almadı. Taki Arişte Mektubu aldı ve arkadaşlarına okudu. (4)

(1) Tağriberdî, I, 6

(2) Abdulfettah Âşir,20; İyas el-Hanefî, 94

(3) Tağriberdî, I, 6-7

(4) Tağriberdî, I, 6-7

Mektubu arkadaşlarına açıklayan Amr, mektubun içeriğine de uygun olarak yoluna devam etti. Amr b.Âs`ın orduyla Mısır`a geldiğini duyan Muhavkıs, Fustat`ta bir ordu hazırladı. Amr b.Âs`ın Mısır topraklarında savaştığı ilk ver Ferâma (Farma) dır. Orada Rumlarla şiddetli bir savaş yaptı. Allah Amr`a oranın fethini nasib etti. (1) Ferâma`daki savaşta o gün Kiptiler Amr b.Âs`ın yanında yer aldılar. (2)

2- Fustat`ın Fethedilmesi :

Amr b.Âs Ferâma`dan Bilbis`e gitti. Bilbis halkıyla da şehirde savaştı. Orayı da fethetti. (3) Amr, Bilbis`ten sonra ordusuyla Um-Denin`e yürüdü. Ora halkıyla da şiddetli bir savaş yaptı ve Um-Denin de fethedildi. Buradan Fustat üzerine yürüdü. Mısır hükümdarı Mu. av s, Amr b.Âs`tan önce davranarak, Amr`ın ordusuna karşı koymak için hazırlık yapmaktaydı. Amr b.Âs kalenin kuvveti ve kendi askerlerinin azlığı sebebiyle Halife Hz.Ömer`e mektup yazarak yardım istedi. Hz.Ömer`de kendisine dörtbin askerden oluşan bir orduyla yardım etti. Böylece asker sayısı sekizbin`e yükseldi. Amr ordusuyla birlikte kaleye kadar yürüdü ve Babilyon adı verilen kaleyi kuşattılar. Kale sakinleriyle şiddetli bir savaş yaptılar. Babilyon kalesinin fethi uzayınca Amr, Hz.Ömer`e tekrar mektup yazdı ve kendisine yardımcı kuvvet gönderilmesini istedi. Hz.Ömer ona dörtbin askerden müteşekkil bir orduyla daha yardımda bulundu. Her bin askerin başına komutan tayin ederek şöyle bir mektup yazdı: " Sana dörtbin askerden oluşan yardımcı birlikler gönderiyorum. Her bin askerin başına bir komutan tayin ettim. O komutanların her biri bin askere bedeldir. Komutanlar Zübeyr b.Avva ,Mi tat b.Esvet, Ubâde b.Samit, Me leme b.Muhled`dir. Bilki senin yanında bulunan askerlerle beraber onikibin asker var. " (4)

(1) Suyuti, 'Üsnü'l-Muhâdara, Kahire, 1237, I, 107

(2) Tağriberdî, I, 7; İyas el-Hanefî, 94

(3) Suyuti, Ae, 107; Tağriberdî, I, 8; İyas el-Hanefî, 95

(4) Suyuti, Ae, 108; İyas el-Hanefî, 95

Kale halkı kalenin (Babilyon Kalesi) etrafında hendekler kazıyorlardı. Hendekler için kapılar yaptılar. Avlu kapılarına demir kazıklar yerleştirdiler. Hz.Ömer'in gönderdiği takviye kuvvet Amr'a mülâki olunca Amr kaleye geldi.(1) Amr, Babilyon'da karargahını kurduktan ve yardımcı kuvvetler kendisine ulaştıktan sonra kalenin kuşatması devam ettirildi. Bu kale kuşatması devam ederken diğer taraftan da Ayn-ı Şems'e hücum edildi. Bizans ordusu bozguna uğratıldı. Müslümanlar onlardan savaş yoluyla aldıklarını da barış hükümlerine tâbî tuttular. (2) Bütün bunlar olup biterken Babilyon'un Muhasarası devam etti. Hicri 20.(640) yılının 7.ayın sonunda Zübeyr b.Avvam atına binerek hendeklerin etrafını dolaştı. Münasip yerlere piyade ve süvari askerleri yerleştirdi. Sonra büyük mancınıklarla kale taşlandı. Bu durum günlerce sürdü. Yedi ay geçti, kale karşılık vermeye devam etti. Budirenîşe karşı Zübeyr, bir gün kızgınlık anında kendini İslâm uğruna feda edeceğini ve bununla Allah'ın müslümanlara fethi nasip edeceğini umduğunu belirtti. Bir merdivenle kaleye tırmandı. Birkaç da arkadaşı ona refakat etti. Yalın kılıçla kalenin tepesinde tekbir getirdiler. Dışardaki orduda aynı anda gürleyen bir sesle Tekbir getirdiler. Kale halkı Arapların (Müslümanların) kaleye girdiğini anladılar. Zübeyr ve arkadaşları kale kapısına gidip onu açtılar. Müslümanlar kaleye girdiler. (3) Mukavkis öldürüleceği korkusuyla Amr'la sulh yaptı ve Amr'a her Kiptinin iki dinar cizye vergisi ödemesi karşılığında anlaştılar. (4)

Babilyon fethedilişi ve Anlaşması ile ilgili diğer bir haberde şöyledir:

" Yedi ay sonra müslümanların Babilyon kalesini fethetme gayretini sabır ve mukavemetini gören Muhavkis, onların sabır ve cesaretleriyle kaleye gireceklerini anladı. Bunun

(1) Suyuti, Hüsnü'l-Muhâdara, I, 108.

(2) İbn Esîr, II, 563-564

(3) Tağriberdî, I, 10

(4) Belazûrî, 220

üzerine kendisi ve kavminden bir topluluk kaleden Harb gemisi yapılan tersaneye kaçtılar ve orada istişare yaptılar. Sonra Mukavkıs, Amr'a elçi göndererek sulh istedi. Ona gönderdiği mektupta şöyle demişti:

" Siz bizim ÷lkemize geldiniz ve ÷lkemizde kalışınız uzadı. Siz küçük bir topluluksunuz, bu sebeple Rumların sizi bastırarak perişan etmesinden ve bu yaptığınızdan pişmanlık duymanızdan korkuyorum. Bize elçilerinizi gönderiniz. Onları dinleyelim. Belkide durum sizin ve bizim hoşumuza gidecek şekle gelir. " (1)

Mukavkıs'ın bu anlamsız mektubunu alan Amr b.Âs elçileri iki gün yanında tuttu. Hatta Mukavkıs, elçilerinin durumundan endişe duymaya başlamıştı. Sonra Amr elçilere verdiği mektubunda:

" Sizinle bizim aramızda ancak üç durumdan biri sözkonusudur: Ya İslâm'a girer bizim kardeşlerimiz olursunuz. Böylece sizin lehinizde olan bizimde lehimizde, sizin aleyhinizde olan bizimde aleyhimizde olur. Yada küçüklüğü kabul eder bize cizye verirsiniz. Yada Hakim-i Ember olan Allah, aramızda hüküm verinceye kadar sizinle savaşa devam ederiz. "

Elçiler Mukavkıs'a döndüğünde onlara Müslümanlar hakkında sordu. Elçiler şöyle dedi: Öyle bir topluluk gördük ki, ölüm onlara yaşamaktan daha sevimlidir. Tevazu ve alçak gönüllülüğü, şöhretten daha çok severler. Onlardan hiçbirinin dünyaya düşkünlüğü yoktur. Toprak üzerine otururlar. İdarecileri içlerinden herhangi biri gibidir. Onların içinde köleler mevki ve üstünlük sahipleri diğerlerinden ayırd edilemez. Namaz vakti girince hiçbiri namazı terketmezler, herkes abdest alarak huşu ile namazlarını kılarlar. " (2)

(1) Tağriberdî, I, 10-11

(2) Suyûtî, I, 109-110; Tağriberdî, I, 10, 11
Wüsnü'l-Muhâdara,

Elçilerin verdiği cevaptan sonra bir durum değerlendirilmesi yapan Mukavkis, kavmine sulh yapmaları için teşvikte bulundu. Müslümanlara haber göndererek, sulh görüşmeleri yapmaları için kendisine elçi göndermelerini istedi. Bu isteğini elçileri aracılığı ile Amr'a ulaştırdı. Amr b.Âs, içlerinde Ubâde b.Sabit'inde bulunduğu on kişilik heyeti onlara gönderdi. Ubâde b.Sâbit'in heyetin sözcülüğünü yapmasını emretti. (1) Amr heyet aracılığı ile şu mesajı Mukavkis'a ulaştırdı: " Şu üç husus dışında anlaşma olamaz. Ya İslâm'a gireceksin, ya cizye vermeyi kabul edersin, böylece kendini ölmekten kurtarırısın. Ya da bizimle savaşır, seni öldürürüz." Netice de, Amr yukarıda da zikrettiğimiz her kipti kişi başına iki dinar cizye vermesi karşılığında anlaşma yapmıştır.(2)

Amr ile Mukavkis arasındaki anlaşma Mısır'ı içine alıyordu. Bunu öğrenen Rum İmparatoru Heraklius çok fazla öfkelendi ve ordularını İskenderive'ye gönderdi. Şehrin kapılarını kapattılar. (3)

Burada dikkatimizi çeken husus; Amr b.Âs'ın bir komutan olarak düşmanını mağlup etmede sadece silahı kullanmadığı mümkün olan diğer yollarada müracat ettiğini görüyoruz. Bahsedeceğimiz olay Amr'ın, hasmını psikolojik olarak etkilemesi ve düşmanın moral seviyesini düşürmesine yönelik bir hadise olup özetle şöyledir:

Kiptiler, Amr'ın kapısının önünde toplanmışlardı. Amr onların " Araplar ne kadar güçsüz kuvvetsizmiş? Bizim gibi kimselerin onlara boyun eğdiklerini şimdiye kadar görmedik." sözlerini duymuştu. Bu durumun Kiptiler'i ümitlendireceğini farkedenden Amr, bir kaç deve kestirip pişirtti. Kiptiler'ide davet etti. Amr'ın komutanları Arap usulü yemek yediler. Yemekler sade olup, öyle teklifsiz yemeye başladılar ki dişleriyle etleri sıyırdılar, etin suyunu içtiler. Yemek esnasında abalarıyla ve silahsızdılar. (4)

(1) Suyuti, "Ünvanü'l-Muhâdara, I; III

(2) İyâs el-Hanefî, 96

(3) Belazûrî, 220

(4) İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 566

Amr ertesi gün Müslümanlara Mısır halkına ait elbise ve avakkabılarla tekrar ziyafet verdi. Kiptiler`inde görmelerine izin verdi. Ziyafet kibar ve âdâb-ı uşeret`e uygun yapıldı. Kiptiler önceki günle bugünkü ziyafet arasındaki çelişkiyi anlayamadılar. Ertesi gün Kiptilerinde seyrettiği bir silahlı gösteri yaptırdı. Amr daha sonra şunları söyledi: Ben size, Arapların yurtlarında ne halde olduklarını daha sonra sizin yurdunuzda ne hale geldiklerini, savaşta da ne durumda olduklarını göstermek istedim. " (1)

3- İskenderiye`nin Fethi :

Amr b.Âs, Mısır`ı (sonra Fustat ismini alacak) fethedince orada, bir müddet kaldı. Sonra Halife Hz.Ömer`e mektup yazarak (Mısır`ı fethettiğini) İskenderiye üzerine yürümek için izin istediğini bildirdi. Hz.Ömer ona yazdığı mektupta İskenderiye`ye sefer yapmasını emretti, izin verdi. Amr H.21 (641-42) (2) yılında yola çıktı. Mısır`da Hârice b.Huzafe`yi vekil bıraktı. (3)

Burada, bölgeye yeni bir isim verecek ve aynı zamanda Amr ve ordusunun canlılara karşı nasıl bir sevgi ve şefkatle yaklaştıklarını göstermesi bakımından kayde değer bir olaydan bahsedeceğiz.

Amr b.Âs orduya İskenderiye`ye hareket emrini verdi. Amr, ikamet ettiği çadırın sökülmesini emretti. Çadırı sökenler birde ne görsün, çadırın tepesine güvercin yumurtlamış. Amr: " Yerinde dursun ki misafirimiz rahatsız olmasın. " Çadır,civciv yumurtadan çıkıncaya kadar dikili kaldı. Bu müddet içinde onu koruması için çadırın yanında hizmetçi bıraktı. Kendisi ordusuyla gidip, İskenderiye`yi fethetti. Sonra da arkadaşlarına nereye yerleşelim, diye sordu. Arkadaşları da " Sahra ve suyu olduğu için senin çadırının bulunduğu yere konaklamayı istiyoruz " dediler.

(1) İbnü`l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 566

(2) Georg.Ostrogorsky, *Çev.İşıltan, Fikret, Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ank., 1981, sh. 107

(3) Belazûrî, 221

Orada bina kurdular ve orası Fustad diye isimlendirildi. (1)

İskenderiye dışındaki Rum ve Kiptiler, Amr'a karşı toplanarak " Onunla Fustat'ta, o bize ulaşmadan ve İskenderiye'ye yönelmeden önce savaşalım " dediler. Amr, onlarla el-Kiryem'de karşılaştı ve onları bozguna uğrattı. Pekçok kimse öldürüldü. Amr'a karşı bu toplananlar arasında Sehâ, Bilhît, el-Hays, Sultays halkı ve onlara yardımcı ve destek olan başkalarıda bulunuyordu. (2)

Bundan sonra Amr, yoluna devam ederek İskenderiye'ye ulaştı. İskenderiye halkını savaşa hazır olarak buldu. Ancak Kiptiler barış istiyorlardı. Mukavkis belirli bir süre, sulh ve antlaşma yapılmasını istemek üzere ona bir elçi gönderdi. Amr bu teklifi reddetti. (3) Mu avkis burada müslümanları psikolojik etki altına almak için bir hileye başvurdu: Mu avkis kadınların surların üzerinde yüzleri içeri bakacak şekilde avakta durmalarını emretti. Erkekler ise silahlı olarak yüzleri müslümanlara doğru ayakta durdular. O bu şekilde müslümanları korkutmak istiyordu. Bu durumu farkeden Amr, ona bir elçi gönderdi ve: " Biz senin ne yaptığını gördük. Bizler malup ettiklerimizi sayımızın çokluğu ile mağlup etmedik. Hükümdarınız Heraklous ile savaştık sonunda başına gelenler geldi " diye haber gönderdi. Haber Mu avkis'a ulaşınca: " Onlar doğru söylediler, hükümdarlarımızı memleketinden çıkarttılar. Ta Kostantiniye'ye kadar uzaklaştırdılar. Bizim için en uygun olan şey, boyun eğmektir " dedi. Mu avkis'in bu sözleri üzerine adamları kendisine çok ağır sözler söylediler. Savaştan başka şeyi reddettiler. Amr'la İskenderiye halkı arasında şiddetli bir savaş oldu ve onları üç ay süreyle muhasara etti. Sonrada İskenderiye'yi savaş yoluyla fethetti. Amr, İskenderiye'nin

-
- (1) Kazvini, Asâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd, Beyrut, s.236
 (2) Belazûri, Fuluhu'l-Buldan, 222
 (3) Belazûri, a.y.

fethini bildiren bir mektubu Muaviye b.Hudayc el-Kindi ve es-Sehûnî ile Hz.Ömer'e gönderdi. Onunla birlikte ayrıca Beytû'l-Mâlin hissesi olan 1/5 ganimetide gönderdi. (1)

Bu antlaşmada; Mukavkıs, Amr b.Âs ile Rumlardan isteyenlerin gitmeleri, isteyenlerinde belirlenen cizyeyi ödemek suretiyle yerlerinde kalmaları ve Kiptilerden ise iki dinar cizye ödemeleri şartıyla anlaştı. Rum Kralı Herakliyus, bu anlaşmayı işitince Muhavkıs'a kızdı ve İskenderiye'ye bir ordu gönderdi. İskenderiye'nin kapılarını kapattılar ve Amr'a karşı savaş açtılar. (2)

Mukavkıs ise şehirden ayrılıp Amr'a geldi ve ona şunları söyledi: " Senden üç şey istiyorum. Benimle anlaştığın şartları, Rumlara tanıma, Çünkü onlar beni hainlikle itham ettiler. Kiptilerle yaptığın antlaşmayı bozma, çünkü onlar tarafından antlaşma bozulmamıştır. Eğer ölürsem İskenderiye'deki kiliseye defnedilmemi emret. " Amr b.Âs: " Bu bana yüklenen işlerin en kolayıdır " dedi. (3)

Mısır'daki bazı köyler Bilhit, el-Hays ve Sultays olup buralarda tutuklanan esirleri Medine'ye gönderildi. Halife Hz.Ömer onları Mısır'a geri gönderdi. Onları ve Kipti topluluğunu zimmet ehlerinden saydı. Çünkü kiptiler yapılan antlaşmayı bozmamışlardı. Amr b.Âs şu mektupla İskenderiye'nin fethini Halife Hz.Ömer'e bildirdi. " Allah savaş yoluyla, antlaşmasız ve ahidsiz olarak İskenderiye'nin fethini bize nasib etti. (4)

İskenderiye'nin fethi konusunda Makrizî Hitat'ında şu bilgileri vermektedir: " Mukavkıs'ın harbe pek meyilli olmayıp Rumların etrafını tutmadığından kendi milleti olan Kiptilere bir zarar gelmeyeceğine dair Amr'dan söz almıştı. Kiptiler bu muhasebeye katılmadıkları gibi çarpışmanın başından sonuna kadar müslümanlara hatırı sayılır yardımlarda bulundular; Müslüman askerlerin geçişini kolaylaştırmak için

(1) Belazûrî, 222

(2) Makrizî, Hitat, I, 163

(3) Makrizî, A.e, A.y.

(4) Belazûri, 217

köprüleri tamir ettiler ve Fustat ile İskenderiye arasındaki yolları yaptılar. İskenderiye kuşatması sırasında erzazın temini o yollar vasıtası ile olmuştur. Arada bir Rumlar çıkış yapıp, müslümanlara hücum ediyorlardı. Bir gün şiddetli bir çarpışma cereyan etti, okların vızıltısı kılıçların şıkırtısına dönüştü. Rumlar safından biri çıkarak Müslümanlara meydan okudu. Mesleme b. Muhalled atını mahmuzlayarak ileri atıldı. İki hasım, bir ölüm; kalım dövüşüne tutuştular. Rum, hasmını yere çaldı. Kılıcı ile ona bir darbe indirmek üzereyken bir müslüman süvari ileri fırlayarak hayatını kurtardı. Amr, buna öyle kızdı ki bütün muşeret kaidelerini ayakları altına alıp Mesleme'nin rütbesini hiçe sayarak bağırdı: " Muharebe meydanı korkakların yeri değildir! İnsanı yerin dibine geçiren bu istihza Mesleme'nin canını sıktı ancak ihtiyatlı davranarak sustu. Çarpışma dinmeyen bir şiddetle devam ediyordu. Nihayet müslümanlar yoğun bir gayretle Rumları kalenin içine kadar sürerek sıkıştırdılar. Kalenin avlusunda gırtlak gırtlak bir boğuşma başladı ve uzun zaman devam etti. Bu defa Rumlar toplanarak şiddetli bir hücumla müslümanları kaleden dışarıya atıp kale kapısını yüzlerine kapamayı başardılar. Kaderin garipliği ki Amr b. Âs ve Mesleme ile beraber iki kişi daha kale içinde kaldı. Rumlar önce bunları diri olarak ele geçirmeye gayret ettiler. Bu durumun kendilerine çok pahalıya mal olacağını anlayınca şu teklifte bulundular: " Her iki taraftan bir muharib çıksın ve biri diğerini öldürünceye kadar çarpışsınlar. Bizim adamımız ölürse sizi serbest bırakır kaleyi terk etmenize izin veririz. Sizin adamınız ölürse hepiniz silahlarınızı teslim edersiniz. " Amr, şartları memnuniyetle kabul ederek vuruşmaya girmek için ilerledi. Fakat Mesleme onun başkomutan olduğunu, başına bir iş gelirse her şeyin alt-üst olacağını söyleyerek ona mani olduktan sonra atını mahmuzlayarak ilerleyip Rum'u tam hızla karşıladı. Pekçok karşılıklı hamleler teati edilirken her iki taraf vahim neticeyi sabırsızlıkla beklediler. Nihayet Mesleme bir

darbe savurarak Rum'u ikiye biçti. Rumlar, Müslümanların başkomutanlarının bu küçük yiğit heyetin arasında olduğunu bilmiyorlardı. Anlaşma gereğince kale kapılarını açtılar. Dört muharip az önce düşmüş oldukları tehlikeli vaziyetten sağ salim kurtuldular. Amr, Mesleme'ye evvelce ettiği hakarettten ötürü özür diledi. Mesleme de bunu aynı samimiyetle kabul etti. (1)

Kuşatma uzadıkça Hz.Ömer'in endişesi daha da arttı. Amr b.Âs'a yazdığı mektupta: " Belki Mısır'ın lüksü sizi Hıristiyanlar gibi tembel ve rahata düşkün yapmıştır; yoksa zafer bu kadar geçikmezdi. Mektubumu aldığı gün bütün askerleri topla ve onlara cihad hakkında vaaz et, sonra da subaylar erlerin önünde olmak üzere hep birden düşmana taarruz edilsin ".

Bunun üzerine Amr askerleri toplayıp onlara vaaz ettiler. Sonra onlara veciz bir hitabede bulunarak onları heyecanlandırdı. Uzun seneler Peygamberin sohbetinde bulunan Ubâde b.Samit'ten mızrağını ödünç vermesini istedi. Kendi sarığını başından alarak mızrağın ucuna taktıktan sonra:"Bu başkomutanın sancağıdır. Bunu sana veriyorum. Bugün başkomutan sensin " dedi. Bilahare öncü kuvvet komutanlığını Zübeyr b.Avvam ile Mesleme b.Muhalled'e tevdi etti. Neticede kaleye öyle bir şekilde hücum edildi ki, İskenderiye şehri fırtına gibi bir taarruzla zabdedildi. Amr, hemen Muaviye b.Hudeyc'i çağırarak ona zafer müjdesini son sür'atle Emiru'ul Müminin'e götürmesini söyledi. (2)

Amr, İskenderiye'yi fethettikten sonra Fustat'a dönüp burada yeni bir şehrin temelini atmaya karar verdi. Bunun için ayrı sahalara tahsis ederek basit Arab tarzında inşa edilen evlerin yerini belli olmak için yere çizgiler çizdi.

İskenderiye ile Fustat'ın zabtı meydanı bütün zorlu rakiplerden temizlemiş oldu. Fakat Mısır'ın hemen her bölgesinde nüfusun çoğunluğu Rum olduğundan Amr gelecekteki

(1) Makrizî, Hitat, I, 164-65

(2) Makrizî, Hitat, 165-66

bütün tehlike ihtimallerini yok etmek için her tarafa küçük askeri birlikler gönderdi. (1)

Burada kısa da olsa üç durumdan bahsetmeyi uygun görüyoruz. Bunlar, Zübeyr b. Avvam'ın durumu, Kiptiler hakkındaki uygulama ve Mısır'ın savaş yoluyla yoksa Antlaşma yoluyla fethedildiğidir.

a- Zübeyr b. Avvâm'ın Durumu:

Daha önce de bahsettiğimize göre Amr b. Âs Mısır'a ordusuyla geldiğinde kendi askerinin azlığı ve düşman ordusunun kuvvetli oluşundan dolayı Hz. Ömer'e mektup yazmış ve takviye birlik istemişti. Hz. Ömer'de dört komutanın emrinde Amr b. Âs'a takviye birlik göndermişti. Bu komutanlardan biri de Zübeyr b. Avvam idi. Zübeyr Fustat'ın fethinde büyük yararlıklar göstermiş düşmanın yenilmesinde büyük kahramanlıklar göstermişti. Belazûri, Futuhunda savaştan sonraki tavrını şöyle sergilemiştir: " Hiç bir antlaşma yapmadan Mısır fethedilince, Zübeyr b. Avvam ayağa kalktı ve: " Ey Amr! toprakları taksim et " dedi. Amr, Zübeyr'in bu isteğini reddetti. Bunun üzerine Zübeyr: " Vallahi! Rasulullah Hayber topraklarını taksim ettiği gibi, sende bu toprakları taksim edeceksin " dedi. Amr b. Âs bu konuyu öğrenmek için Halife Hz. Ömer'e bir mektup yazdı. Hz. Ömer yazdığı cevabı mektubunda: Bu toprakları olduğu gibi bırak, taki hamile kadınların karınlarındaki çocukları savaşacak duruma gelsinler " dedi. (2)

Amr b. Âs'ın burada takındığı tavır bize gösteriyor ki o işlerini devamlı merkezi otoritenin bilgisine sunuyor ve onayını alıyordu

b- Kiptiler Hakkındaki Uygulama:

Mısır ahaliainin çoğunluğunu oluşturan halk Kiptilerdi. Kiptiler'in, Amr b. Âs'ın Mısır'da yaptığı savaşlarda, Müslüman ordusundan yana bir tavır takındığını hiç değilse, Rum-

(1) Taberî, Târîh, II, 594

(2) Belazûri, 215

lara yardımcı olmadıklarını görüyoruz. Buna mukabil gerek Halife Hz.Ömer'in gerekse Mısır fatihi Amr b.Âs'ın onlara diğer topluluklardan farklı davrandığını görüyoruz. Örneğin, Fustat'ın fethinde kendileriyle kişi başına iki dinar cizye karşılığında sulh yapılması. (1) Yine İskenderiye'nin fethinden önce MuKavkıs'ın önce yapılan antlaşmaya uygun olarak devam etmesini istemesi ve Amr'ın bunu kabul etmesi. (2)

Kiptiler'e bu şekilde diğer topluluklardan daha farklı davranılmasının en önemli sebebinin onların Rasulullah'la akrabalıklarının olması ve Rasulullah'ın onlar hakkındaki hadislerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Rasulullah (A.S)'ın oğlu İbrahim'in annesinin (Mâriye) Mısır'daki köyü halkının cizvesinin kaldırılması konusunu Ali b.Hüseyin, Muâviye ile bizzat konuştu. Muâviye, cizvevi onlardan kaldırdığını belirterek Rasulullah'ın Kiptilere iyi davranılmasını tavsiye ettiği de belirt.

Yine Peygamberimiz'in şöyle buyurduğu rivayet ediliyor: " Mısır'ı fethettiğinizde, Kiptilere iyi davranınız çünkü onların himaye ve akrabalık hakları vardır ". İlave olarak Ebû Leys; Hz.İsmâil'in annesi onlardandı dedi. (4)

c- Mısır Sulh Yolulamı Yoksa Savaş sonucu mu Fethedildi:

Bizim konuyu işlerken takip ettiğimiz usul savaş yoluyla fethedildiği hususudur. Fakat bunun yanında Mısır'ın sulh (anlaşma yoluyla) savaş yapılmadan fethedildiği yönünde de rivayetler vardır. (5) Konu işlenirken görüldü ki, Kiptilerle Müslümanlar arasında savaş olmamıştır. Onlar devamlı müslümanlarla anlaşma yolunu tercih etmişlerdir. Ancak bölgenin esas hakimi Rumlar olduğundan ve onarlarda müslümanlar şiddetli savaşlar yaptıklarından Mısır'ın savaş yoluyla fethedil-

(1) Belazûri, 220

(2) Belazûri, 217

(3) Belazûri, A.e, 220

(4) Belazûri, A.e, a.y.

(5) Belazûri, 217; İbn Abdul Hakem, 84-88

diği haberlerini esas aldık.

Mısır'ın sulh yoluyla fethedildiği rivayetlerini savunanlar İskenderiye dışındaki bölgelerin sulh yoluyla İskenderiye'nin ise savaş yoluyla fethedildiğini kabul etmektedirler. (1)

Mısır'ın savaş yoluyla fethedildiğine dair göstereceğimiz örnekleri ise şöyle sıralayabiliriz.

Amr b.Âs, Ferâma'da şiddetli bir savaş yaptı, orayı fethetti. (2) Oradan Bilbis'e geçti ora halkıyla savaştı ve orayı fethetti. (3) Fustat'ın fethinde Zübeyr bir tarafta, Amr bir tarafta savaşıyordu. Böylece kale (Babilyon) savaşla fethedildi. (4) Fustat'tan İskenderiye'ye giderken Kiryem'de civar halkının oluşturduğu bir orduyla yaptığı savaş sonunda onları bozguna uğrattı ve yine İskenderiye'nin ^{de} savaş yoluyla fethedilmesi.

4- Amr'ın, Mısır'ın Civar Kabîlelerine Askerî Birlikler Göndermesi:

Amr b.Âs, Fustat ve İskenderiye'yi fethedince çevre halkın da onlardan gelecek tehlikeleri ortadan kaldırmak için her tarafa askeri birlikler gönderdi.

Bu mevanda Harice b.Huzafe el-Adevî'yi Feyyum, Esmûnin İhmîm, Başrudet ve Sa'îd topraklarına gönderdi. O da (Fustat barış şartları) esaslarına göre antlaştı.

Diğer taraftan, Umeyr b.Vehb el-Cumahîyi, Tânis, Dimyat, Tûne, Demîre, Sâta, Dikahle, Benâ ve Bahîr'e gönderdi. O da aynı şekilde antlaşma yaptı.

Ukbe b.Amir el-Cuhani'yi, bir başka rivayete göre ise Mısır'daki Verdân pazarının sahibi Amr'ın azadlısı Verdân'ı aşağı Mısır'daki köylerin üzerine gönderdi. O da aynı şartlarla anlaşma yaptı. (5) Bu birliklerin H. 20 yada 21 yılında gönderildikleri belirtilmektedir. (6) ^{m.641} ^{m.642}

(1) İbn' Abdu'l-Hakem, 84

(2) Suyutî, ~~Hüsnü'l-Muhâdara~~, I, 107

(3) Suyutî, A. e., 107

(4) Belazûri, 215

(5) Belazûri, 218

(6) İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 21

5- Berka, Zevîle, Trablusgarp ve Sabrata'nın Fethi:

Amr, (21/641-2) yılında yola çıktı. (1) Berka üzerine yürüyüp buranın halkıyla cizye ödemek ve ahalisinden satmak istedikleri kimseleri satmaları üzere antlaşma yaptı. (2) Burası Antabulus şehridir. Cizye miktarı Onüçbin dinar idi. Bu vergiyi ödemek için onlar, isterlerse çocuklarını satabileceklerdi. (3) Berka halkı cizye şartını kabulden önce kendileriyle savaştı. Antlaşma şartlarını da bir vesika şeklinde yazdı. Berka halkı, kendilerine isteyen veya ödemeye teşvik eden bir kimse gelmeden Mısır valisine gönderiyorlardı. Berka ülkesi, Mağribin en verimli topraklarıydı. Oraya fitnede girmedi. Vakıfî'nin şunları söylediği belirtiliyor: " Abdullah b. Amr b. Âs: Eğer Hicazda mal ve mülküm olsaydı, şüphesiz, Berka'ya verleşirdim. Çünkü oradan daha huzurlu ve sakin bir yer bilmiyorum, derdi ". (4)

Amr b. Âs, Ukbe b. Nâfi el-Fihri'yi Mağrib'e vali tayin etti. Oda Zevîleye kadar ilerledi. Zevîle ile Berka arasındaki yerlerdeki insanlar güzel bir şekilde itaat ettiler. Onların müslüman olanları zekât, antlaşmalılarını da cizye ödediler. (5)

Berka'yı fetheden Amr oradan Trablusgarb üzerine yürüyüp burayı bir ay muhasara altında tuttu. Fakat bir türlü neticeye varamamıştı. Amr b. Âs şehrin doğusunda karargah kurmuştu. Bir ara beni Müdlic'ten bir adam, yanında bulunan yedi arkadaşıyla şehrin batısına doğru avlanmak üzere çıkmıştı. Geri döndüklerinde şiddetli bir sıcak hava esmekte idi. Bunun için sahil tarafından geri dönmeye başlamışlardı. Bu arada şehrin surlarının sehilden denize bitişik olmadıklarını ve Rum gemilerinin şehrin karşısında denizde demirlediklerini görmüşlerdi.

(1) H. İbrahim Hasan, I, 265

(2) İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 32

(3) Belazûrî, 225

(4) Belazûrî, 225-226

(5) Belazûrî, 226; İbnü'l-Esîr, A.Ş., III, 20-21

Benî Müdlic'e mensup bu adam ve arkadaşları şehir surlarıyla deniz arasında bir menfez bulunca oradan şehre girmiş ve surların üzerine çıkıp tekbir getirmeye başlamışlardı. Bu ara gemilerden başka hiç sığınacak yerleri olmayan Rumlar, müslümanların şehre girdiklerini zannetmişlerdi. Bu arada Amr, şehir surları üzerinde kılıçların şakırdadığını ve şehirde çarpışmanın meydana geldiğini tekbir seslerini duyunca, hemen askerleri ile birlikte yürüyüp şehre girmişti. Meydana gelen çatışmalar sırasında gemilerine kaçıp sığınanların dışında Rumlardan kurtulan olmadı. (1)

Sabrata'nın Fethi :

Amr b.Âs Trablusgarb'ı muhasara ettiği sırada Sabrata halkı kalelerine çekilmiş ve Trablusgarb önünde karargah kuran müslümanların giremediklerini görünce bir ara kendilerini emniyette hissetmişlerdi. Ancak Trablus'un fethedilmesinden sonra Amr b.Âs bir gurup askeri donatıp Sabrata üzerine göndermişti. Müslüman askerler o günün sabahında şehir surları önüne vardıklarında bundan haberdar olmayan Sabrata'lılar her günkü gibi normal olarak surlarını şehrin dışına çıkarmışlardı. Müslümanlar o anda şehre tekbirlerle girip ele geçirdikleri ganimetleri toplamış ve Amr'ın yanına geri dönmüşlerdi. Amr b.Âs Trablusgarb'tan geri dönmüştü.(2)

(1) İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III, 25-26

(2) İbnü'l-Esîr, A.Ş. A.y.

6- Hz.Ömer`in, Deniz Seferleri İle İlgili Olarak
Amr`ın Görüşünü Alması:

Muaviye b.Ebi Süfyan, Hz.Ömer`e denizde sefer yapma konusunda bir hayli ısrar etmiş ve denizdeki adalardan birinde bulunan Rumların sahile çok yakın olduğunu söylemişti (1) Hatta ona şöyle demişti: " Sahildeki köylerden birinde oturan müslümanlar bu adada yaşayan Rumların köpeklerinin ulularını ve horozlarının ötüşlerini duyuyor. " Bunun üzerine Hz.Ömer, Amr b.Âs`a mektup gönderip deniz yolculuğunu sormuş: " Bana, deniz ve denizde işleyen gemiler hakkında bilgi ver " diye yazmıştı. (2) Bunun üzerine Amr b.Âs, Hz.Ömer`e " Ben denizde kalabalık insanların küçük bir şeye bindiklerini gördüm, onların altlarında .su, üstlerinde deniz vardır. Deniz sakinleştiği zaman kalblere dehşet verir, dalgalandığı zaman insanların aklını çeler. Böyle bir anda insanların Allah`a olan bağlılığı biraz daha artar. Fakat korkuları da çok olur. Böyle bir durumda o gemilere binen insanların durumu bir sopa üzerine oturmuş kurtçukların haline benzer. Eğer kıpırdayacak olursa batar ve kurtulursada korku ve dehşetten gözleri görmez hale gelir" (3) şeklinde cevap yazar. Hz.Ömer`de, Muaviye`ye deniz seferi yapması konusunda izin vermez. (4)

(1) İbnü`l-Esîr, el-Kâmil, III, sh.95; Ebi Belr es-Suyuti Tarihul hulefa adlı eserinde Muaviye`nin Kıbrıs adasına sefer yapmak istediğinden bahsedilir. Bak. es-Suyûtî, Târîhu`l-Hulefâ , Thk. Muhammet Muhyiddin Abdulhamit, Mısır, I.Baskı, 1952/1371, sh.155

(2) İbnü`l-Esîr, A.e, III, 95

(3) İbnü`l-Esîr, A.e, III, 95 ; Suyuti, Târîhu`l-Hulefâ, 155

(4) İbnü`l-Esîr, A.e, III, 95

Burada Amr`ın macera olaylarında bile ihtiyatı ve temkini elden bırakmadığını, maceraya girerken bile onu kendi iradesi ile yönlendirmeye çalışacak bir durumun olmasını düşünmesi olduğu kanaatindeyiz. Gerçekten deniz ne zaman ne yapacağını belli olmayan bir durum arz etmektedir. Diğer taraftan Amr`ın deniz seyahatleri konusunda herhangi bir fiili hareketinin olmadığını da söyleyebiliriz. Ayrıca Amr`ın kendi edebi üslubuyla denizin insan üzerindeki tesirini en veziz bir şekilde dile getirdiğininide görmekteyiz.

7- İskenderiye`nin İsyanı ve İkincikez Fethi:

Amr b.Âs İskenderiye`yi fethedince müslümanlardan oluşturulan muhafızların başında Abdullah b.Huzafe b.Kays, İskenderiye`ye vekil bıraktı ve Fustat`a döndü.

Rumlar, o sırada Hükümdarı olan Heraklin oğlu Kostantin`e mektup yazıp yanlarında bulunan müslümanların az sayı da olduklarını, kendilerininde zelil olduklarını ve cizye ödediklerini ona haber verdiler. Bunun üzerine Kostantin, yakın adamlarından Manuel adlı birini, asker dolu 300 gemi ile (İstanbul) gönderdi. Manuel, İskenderiye`ye girdi. Oradaki Müslüman muhafızları öldürdü. Onlardan yalnızca kaçabilenler kurtuldu. Bu baskın H.25 yılda (M.645-46)(1) vuku buldu. Bu haber Amr`a ulaşınca, onbeşbin askerle onun üzerine yürüdü. Amr, Rum savaşçılarını, İskenderiye`nin çevresindeki köylerde çapulculuk yapmak üzere dağılmış bir halde buldu. Müslümanlar onlara ulaşınca, Rumlar Müslümanları ok yağmuruna tuttular. Müslümanlarda kendilerini koruyorlardı. Sonra müslümanlar onlara karşı iyi bir şekilde kendilerini koruyacak ve sığınacak İskenderiye dışında bir yerleri yoktu. İskenderiye kalesine sığındılar ve Surların üzerine mancınık yerleştirdiler. Amr, onlarla çok şiddetli bir şekilde savaştı. Sonunda savaşarak kılıçla şehre girdi.

(1) Yâkubî, 164; İbn Abdu`l-Hakem, 175

Askerleri öldürdü. Çoluk-Çocuklarını esir aldı. Oradaki bazı Rumlar, Rum ülkesine (Bizans'a) kaçtılar. Allah'ın düşmanı manuel öldürüldü. Amr ve Müslümanlar, İskenderiye'nin duvarlarını yıktılar. Çünkü, Amr, şehri fethederse duvarlarını yıkacağını adanmıştı.(1)

Burada şu husus dikkatimizi çekmektedir. Daha önceki savaşlarda da olduğu gibi Manuel ordusu İskenderiye'ye gelince Rumlar da onlarla ittifâk ettiler. Ancak Mısır Mukav-kis'ı yapmış olduğu sulh antlaşmasını bozmamış sözüne sadık kalmıştı. (2)

Rumlar, Müslümanlarla savaşmak için İskenderiye'den çıktıklarında civar köylerde oturanlardan kendilerine tâbî olanların ve olmayanların, mallarına el koymuşlardı. Müslümanlar onlara karşı zafer elde ettikten sonra Rumlar'a katılmayan köy halkı Amr b.Âs'a geldiler: " Rumlar'a muhalefet edip size itaatimizi sürdürdüğümüzden onlar bizim mallarımıza ve davarlarımıza el koydular. Bunları bize vermeni isteriz, " demişlerdi. Gerçekten Amr b.Âs İskenderiye'de bulunan mallardan onlara ait olduğunu bildiklerini almış onlarda bu malların kendilerine ait olduğunu ispatlamışlardı. (3)

Bu savaşın 23 yılında olduğuda söylenir. Bazıları ise İskenderiye halkının 23 ve 25 yıllarında iki defa isyan ettikleri rivayet edilmiştir. (4)

Bu savaşın 23/643-44 yılında olduğuda söylenir. Bazı rivayetlerde ise İskenderiye halkının 23 ve 25 yıllarında iki defa isyan ettikleri belirtilmektedir. (5)

(1) Belazûri, 222-223

(2) İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III, 81

(3) İbnü'l-Esîr, A.e; A.y.

(4) İbnü'l-Esîr, A.e; A.y.

(5) Belazûri, 223

8- Amr'ın Mısır Valiliğinden Alınması:

Amr b.Âs'ın Mısır valiliğinden azledilişi konusunda çeşitli bilgiler verilmektedir. Amr'ın Mısır'ı fethinden sonra Hz.Ömer oraya iki emir tayin etti. Abdullah b.Said b.Ebi Serh'i Said bölgesi emiri olarak tayin etti. Diğeride Mısır fatihi Amr b.Âs'tı.

Hz.Osman'da, Hz.Ömer'in tayin ettiği gibi Abdullah b. Sa'd'ı görevinde bıraktı. (1) Ancak Amr, Mısır'da idarî işlerde çok hırslı ve istekli idi. Amr, Hz.Osman Abdullah b.Sa'd'i (Mısır'ın vergi emirliği) görevinden azletmesi hususunu onunla görüştü. Hz.Osman'da Amr'a: " Abdullah b. Sa'd'ı Hz.Ömer'in (Mısır haracı için) emir tayin ettiğini, Hz.Ömer'le Abdullah b.Sa'd arasında hiç bir yakınlık bulunmadığını belirtti"ve devamında " Sen bilirsinki o benim süt kardeşimdir. Nasıl olurda onu görevden azlederim" (2) şeklinde Amr ile Hz.Osman arasında bir durum değerlendirmesi yapıldığı belirtilmektedir.

Bu olaydan sonrada Hz.Osman'ın Abdullah b.Sa'd'a mektup yazarak kendisini Mısır'ın tamamı üzerine vali tayin ettiğini bildirir. Bu olayın 25/644 senesinde olduğu belirtilir. Böylece Amr' da valilik görevinden azledildi. (3)

Bu bilgilere ek olarak şu hususa da kaynaklarda yer verilmektedir. Amr b.Âs'ın, Abdullah b.Sa'd'ı şikayetinin yanında Abdullah b.Sa'd'ın da, Amr'ı Mısır haracı işlerine karıştırdığı gerekçesi ile bir mektupla şikayette bulunur. (4) Bu görev değişikliğinin yukarıda da belirttiğimiz gibi 25/644 yılında olduğu belirtilmektedir. (5)

(1) İbn Abdu'l-Hakem, 173

(2) İbn Abdu'l-Hakem, 174

(3) İbn Abdu'l-Hakem, 174; İbn Sa'd, VII, 497

(4) Taberî, II, 599; İbnü'l-Esir, ~~Konak~~ III, 88

(5) Belazûrî, 224

H.z.Osman`ın, Amr b.Âs`ı Mısır valiliğinden azletmesinden sonra Rumlar İskenderiye`yi yeniden kuşattı. İskenderiye-deki yerli Rumlarda onlara destek verdi. Böylece İskenderiye yeniden Rumların eline geçti. Mısır halkı, Halife Osman-dan İskenderiye`de Rumlarla yapılacak savaş bitinceye kadar Amr`ı tekrar Mısır valisi tayin etmesini istediler. Çünkü Amr, savaşmayı çok iyi bilirdi. Düşmanın kalbine korku salmış ve Mısır halkının sevgi ve muhabbetini celbetmişti. H.z. Osman`da Mısır halkının bu isteğini kabul etmiş ve Amr b.Âs, tekrar Mısır valisi tayin etmiştir. (1)

Amr b.Âs denizden ve karadan İskenderiye`ye karşı harekete geçti. Orayı derhal geri aldı.(2) Bu olay Amr b.Âs`ın İskenderiye`yi ikinci defa fethi konusunda işlendiğinden burada fetih olayından bahsetmiyoruz.

Halife h.z.Osman, savaş sonrası Amr`ı Mısır valisi, Abdullah b.Sa`dı da Mısır vergi amiri olarak tayin etmeyi istiyordu. Ancak Amr " Emir ineği sağarken ben iki boynozunu tutan kimse gibi olmak istemiyorum" diyerek bu teklifi reddetti. (3) Amr`ın bu tavrından sonra H.z.Osman her iki vazifeyi (Valilik ve vergi amirliği) Abdullah b.Sa`dın Uhdesinde topladı. (4)

Amr`ın Mısır valiliği görevinden azledilişinden sonra H.z.Osman onu Medine`ye çağırdı. Amr, Medine`ye son derece öfkeli ve kargın olarak gitti. H.z.Osman`ın huzuruna çıktığında üzerinde pamuktan bir cübbesi vardı. H.z.Osman ona cübbesinin ne ile doldurulduğunu sorar, Amr: " Cübbenin içinde Amr vardır " diye cevap verir. H.z.Osman da " Evet biliyorum. Fakat kumaşın arasına bir şeyin doldurulduğunu görüyorum,O nedir? diye sormuş ve cübbenin pamuk mu? yoksa başka bir

(1) Belazûri, 225; İbn Abdu`l-Hakem, 175; Georg Ostrogorsky, sh. 107

(2) İbn `Abdu`l-Hakem, 175

(3) Belazûri, 225

(4) Belazûri, 224

şey mi olduğunu sorduğunu söylemiştir. (1) Bu durumda, kana-timize göre Amr`ın Mısır halkından alınan vergilerle lüks hayat yaşadığı kanatine Hz.Osman`ı sevk etmiştir.

Sonuç olarak Amr`ın Mısır valiliğinden azlediliş tarihi ve sebepleri konusunda kaynaklarda değişik bilgiler verilmektedir. Biz Amr`ın azlediliş sebeplerini bir sonraki başlık altında işleyeceğiz. Ancak azlediliş tarihi hakkındaki bilgileri şöyle değerlendirmemiz mümkündür.

Önce şunu belirtelim ki Belazûri, Futuhul-Buldan`ında, Abdul-Hakem, Futuh`un Mısır`ında Amr`ın Mısır valiliğinden azlediliş tarihini 25/644 (2) yılı olarak, Taberî, Tarih`inde İbnü`l-Esîr, el-Kâmil`inde H.27/647-48 (3) yılı olarak Ebnü'l-Fida, el Muhtasarında ve Tetimmetü`l Muhtasar yazarı da adı geçen eserinde 26/646-47 yılı(4) olarak belirtmektedir.

Bu bilgilerden hareketle Hz.Osman, Amr`ı H.25 yılında birinci defa görevden azletti. Ancak İskenderiye`nin isyanı sebebiyle Amr`ın tekrar Mısır valiliğine verildiğini, savaş sonrası da ikinci kere görevden azlinin 26 yada 27 hicri yılında (M.646-47/647-48) olabileceği kanaatini taşıyoruz.

9- Mısır Valiliğinden Alınış Sebepleri:

Amr b.Âs H.25(5) veya H.27 (6) yılında Hz.Osman tarafından Mısır valiliğinden alınmıştır. Yerine Hz.Osman`ın süt-kardeşi ve Beni Âmir b.Lûey kabilesinden Abdullah b.Sa`d b. Ebi Serh b.el-Haris`i Mısır valiliğine atamıştır. (7)

(1) Belazûri, 224

(2) İbn Abdu`l-Hakem, 174

(3) Taberî, II, 597; İbnü`l-Esîr, III, 88

(4) İbn Verdî, Tetimmetu`l-Muhtasar (th.Ahmet Rif`at el-Bedrâvî), Beyrut, 1389/1970, 229; Ebi`l-Fida, I, 167

(5) Belazûri, 224

(6) İbnü`l-Esîr, A.Ş., A.Y.

(7) Belazûri, 224

" Hz.Osman, Amr b.Âs`ı, Mısır valiliğinden azletmiş ve oraya Abdullah b.Sa`dı tayin etmişti.Amr`ın Mısır valiliğinden alınmasından hemen sonra Rumlar İskenderiye`yi tekrar kuşatmıştı. Mısır halkı Rumlarla yapılacak savaşı kazanıncaya kadar Amr`ın Mısır valiliğinde kalmasını Hz. Osman`dan istediler. Hz.Osman bunu kabul etti ve savaş sonuna kadar onu yerinde bıraktı. Hz.Osman, savaşın kazanılmasından sonra Amr`ı ordu komutanı, Abdullah b.Sa`d`ı da vergi amili olarak tayin etmeyi düşünmüş, Ancak Amr: " Emir ineği sağarken ben (İneğin) iki boynuzunu tutan kimse gibi olmak istemiyorum " diyerek bunu reddetti. (1)

Hz.Osman`ın, Amr`ı Mısır valiliğinden azletmesi üzerine o da Filistin`e yerleşti. Filistinden zaman zaman Medineye gelirdi. (2)

10- Hz.Osman`ın Valileri Medine`de Toplaması ve Amr`ı da Bu Toplantıya Çağırması:

Hz.Osman`ın icraatı konusunda şüpheye düşen ve onun icraatının istismarını yapanların(3) toplum arasında yaygınlaştırdıkları olumsuz şayialar sebebiyle bazı valilerin Halife Medine`de toplanmalarını istedi. (4)

Hz.Osman, Muaviye, Abdullah b.Sa`d, Said b.el-Âs, Amr b.Âs ve Abdullah b.Amir`e haber gönderip bir araya topladı.(5) Hz.Osman onlarla istişare ederek şöyle demişti: " Her adamın (Halifenin) vezirleri ve görüşlerinden istifade ettiği adamları vardır. Siz de benim vezirlerim ve görüşlerinden istifade ettiğim kişilersiniz. Halkın ne yapmak istediğini görüyorsunuz. Atadığım valileri azletmemi ve kendi arzu ettikleri valileri tayin etmemi istiyorlar. Haydi görüşlerinizi ortaya koyun".

(1) Belazûri, 225; İbn Abdu`l-Hakem, 175

(2) Nevevi, Tehzîbu`l-Esma, I/2, 30

(3) Taberî, Tarih, II, 642; İbnü`l-Esîr, el-Kâmil, III, 155

(4) Taberî, A.e, II, 643; İbnü`L-Esîr, A.e, III, 149

(5) Taberî, A.e, II, 643; İbnü`l-Esîr, A.e, III, 149

Abdullah b.Sa`d, Halife Osman tarafından Mısır vergisini toplamak üzere tayin edilmişti.

Amr`ın Mısır valiliğinden alınış sebeplerine gelince;

a) Mısır`ın valisi ve ordu komutanı sıfatını taşıyan Amr`la, Mısır vergilerini toplamakla görevli Abdullah b.Sa`d arasında bazı anlaşmazlıklar olmuş, Abdullah b.Sa`d Hz.Osman`a Amr`ın, Mısır`ın vergi işlerine karıştığını bir mektupla bildirmişti. Bunun üzerine Hz.Osman, Amr`ı görevinden azledip Medine`ye çağırarak, Mısır valiliği ve Vergi amilliğini Abdullah b.Sa`da vermiştir. (1)

b) Hz.Osman`ın, Amr`ı görevden almasının ikinci gerekçesi ise Mısır`da birçok ırmaklar, mecrâlar, kanallar açılmış, bu suretle ekilen araziler genişlemiş, memlekette servet artmış, buna mukabil devlet varidatı değişmemiştir. (2)

Hatta Halife Hz.Ömer dahi Mısır`dan gönderilen varidatın eksikliğinden şikayetçi olmuş Amr b.Âs`ı denetlemek üzere müfettişler göndermişti. (3)

c) Amr`ın Mısır valiliğinden alınışına sebep olarak gösterilen üçüncü husus ise şudur: İskenderiye isyanı sırasında Amr b.Âs, Zimmilere ve yabancılara karşı çok sert davranarak bunların evlad ve âyalini esir almak, köle ve cariye olarak emir verdi. Bunun uygun görmeyen ve böyle bir emir vetkisini Amr`ın salahiyeti dışında gören Hz.Osman, Amr`ı azle karar verdi. (4)

Burada şu durumu da hatırlatmakta Amr`ın idarecilik ve komutanlık anlayışını göstermek açısından önemli görüyorum:

(1) Belazûri, 224; İbnü`l-Esir, el-İkâmî, III, 88

(2) Yâkûbî, Târîh, II, 164, Makrizî, Hitat, I, 82

(3) Hasan İbrahim, I, 263

(4) Yâkûbî, Tarih, 164

Bunun üzerine valiler söz aldı. Bunlardan Amir b. Abdullah bu kargaşadan kurtulmak için halkın cihad'la meşgul edilmesini, Said b. Âs; bu ayaklanmaları tertib ve idare eden reislerin yok edilmesini, Muaviye'de; bu kargaşanın kaldırılabilmesi için yetkinin bölge valilerine bırakılmasını, bu adamlarla valilerin uğraşması görüşünü savundu. Abdullah b. Sa'd'da halkın tamahkar olduğunu onlara mal vermesi halinde kalblerini kendine celbedebileceği görüşünü belirtti. (1)

Daha sonra Amr b. Âs kalktı ve şu görüşleri belirtti: " Ey Müminlerin emiri! Sen ümeyye oğullarıyla beraber halka yüklendin. Sen adaletten ayrıldın, onlarda ayrıldı. Ya adaletten ayrılmamaya gayret et yada halifelikten çekil şayet görevden çekilmezsen tam bir azim ve şiddetle bu işe sarıl ve emirlerini uygulat " Amr'ın bu düşünceleri üzerine Hz. Osman ona derki: " Ey Amr, sana ne oldu? Bu sözleri ciddi mi söylüyorsun? " Â'nun bu suali üzerine Amr, sustu ve toplantı bitip dağıldıktan sonra Hz. Osman'a: " Ey Müminlerin emiri Sen benim yanımda pek büyüksün. Fakat bildim ki, kapıda herkesin bizden sözünü halka yetiştirecek adam var. İstedim ki, benim sözüm halkın kulağına ulaşsında bana güvensinler. Ben de bu vesile ile senin hakkında şerri yok edecek bir hizmet edebileyim " dedi. (2)

H.35(M.656)yılda Hz.Osman şehirlere, oraların durumu hakkında haber getirmeleri için elçiler göndermişti. Daha sonra da gelen bilgilerin değerlendirilmesi için hac mevsiminde şehir valilerini Medine'ye davet etti. Bu valiler içinde Amr b. Âs'da bulunuyordu ve şöyle bir konuşma yaptı: Bana göre sen onlara karşı son derece yumuşak davranıp yönetimi onlara karşı gevşettin. Hz.Ömer'in onlara verdiklerinden çok daha fazlasını vermeye başladın. Ne yapmak gerektiğini bana soracak olursan şunu diyebilirim: Senden önceki iki halifenin

(1) Taberî, Tar., II, 643; İbnü'l-Esir, Kâmil, III, 149-50

(2) Taberî, A.e., A.y.

yolunu tutup şiddet ve zor kullanman gerektiği yerde kullanılmalı, yumuşakça davranman gerektiği zamanda da yumuşak davranmalısın. " (1)

Bu konuşmalar Amr b.Âs'ın, gerçekten makam ve mevki için gerçekleri söylemekten geri durmadığı doğru bildiğini bir halife huzurunda bile rahatça söyleyebildiğini görüyoruz. Diğer taraftan çevre bölgeler halkının ve Hz.Osman'ın çevresindeki dalkavukların durumunu iyi olarak bildiğinden Olayların önlenmesi konusundaki tekliflerini de dikkate değer görüyoruz. . .

11- Amr b.Âs'ın II.Mısır Seferi ve Valiliği:

Şam'lılar Siffin savaşından sonra hakem olayının nasıl neticeleneceğini bekliyorlardı. İki hakem buldukları yerden ayrılıp gittikten sonra Şam halkı Muâviye'ye hilafet üzere biat etmiş ve gittikçe kuvvet kazanmışlardı. Buna karşılık Irak'ta bulunan müslümanlar Hz.Ali'ye muhalefet etmiş ve kendi aralarında ayrılığa düşmüşlerdi. (2)

Muâviye'nin işe Mısır'dan başka bir endişesi yoktu. O Mısır'ın kendisine yakın (Komşu bir memleket) oluşundan ve halkının daha önce Hz.Osman'dan yana olanlara karşı şiddetli tavırları sebebiyle onlardan korkuyor ve çekiniyordu. Mısır'a sahip ve hakim olduğu taktirde, oranın gelirinin çokluğundan dolayı Hz.Ali'ye karşıda galip geleceğini tahmin ediyordu. Bu yüzden Kureys'ten yanında bulunan Amr b.Âs, Habib b.Mesleme, Busr b.Ebi, Ertât, Dahhak b.Kays, Abdurrahman b.Kays, Abdurrahman b .Halid, Ebu'l-A'var es-Sülemî, Şurahbil b.Sımt el-Kindî'yi çağırarak onlara şöyle demiştir: " Sizi neden buraya topladığımı biliyormusunuz? Benim için son derece önemli olan bir husus için sizi buraya toplamış bulunuyorum. " Onlarda, Muâviye'ye şöyle cevap verdiler: " Cenabı Allah kimseye gaybı bilme yetkisi vermiş değildir. Senin

(1) İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III, 156

(2) Taberî , Târîh , , III, 128; İbnü'l-Esîr, A.e. , III, 354

ne demek istediğini bilmiyoruz. " Bu arada Amr b.Âs: " Bizi buraya Mısır hususunda ne düşündüğünüzü sormak için çağırdım. Eğer gerçekten bizi bunun için toplamışsan bu konuda azimli davran ve sabırlı ol. Bu, Mısır'ın ele geçirilmesi konusunda son derece mükemmel bir görüştür. Mısır'ı elde etmekle, kendinin ve arkadaşlarının yücelmesini, düşmanının yok olup, nifak ehlinin şekil almasını sağlamış olursun. " diye cevap verdi. Muâviye Amr'a şöyle cevap verdi: " Ey Âs'ın oğlu, haydi göreyim seni göster kendini bakayım. " (1)

Burada Muaviyenin izlediği yol o günün şartlarında yönetimlerin kaderinde rol oynayan Mısır şehrinin elde edilmesi için hemen harekete geçtiği hususu dikkatimizi çekiyor. Daha önce Amr b.Âs da aynı gerekçe ile Hz.Ömer'den Mısır'ın fethi için mücadele istemişti. Hatta Hz.Ömer ve Hz.Osman'ın halifeliği döneminde İslâm diyarlarındaki kıtlığın en az seviyede hissedilerek atlatılmasında büyük rolü almıştır. Bu sebebledir ki, Amr b.Âs uzun bir zaman Mısır'dan uzak kalmasına ramen orayı unutamamış, Muâviye'nin üstü kapalı sualine hemen cevap vermiştir. Zaten kaynaklar Amr b.Âs'ın Muâviye ile **Siffin Savaşı** kazanıldığında Mısır valiliğine tekrar dönmesi şartına bağladığı da bildirilmektedir. (2)

Muâviyenin Kureyşli ileri gelenler ile toplantısı devam ediyor ve onlara yaklaşılarak: " Abdullah'ın babası gerçekten benim sizi neden topladığımı tahmin etmiş bulunuyor. Peki sizler (bu hususta) ne dersiniz " diye sormuş, onlarda " Biz de Amr'ın görüşüne katılıyoruz, " dediler. Muâviye'nin: "Peki o halde ne yapalım? Amr bu konuda görüşünü belirtti ama ne yapmam gerektiği konusunda herhangi bir açıklama yapmadı" demesi üzerine Amr: " Bence oraya gayet kalabalık ordular gönderip bu orduların başına son derece dirayetli, sabırlı ve işini bilen, kendisine güvendiğin birini getirmen gerekir.

(1) Taberî ,Târîh, III, 128; İbn-Esîr, Kâmil, III, 354-355

(2) İbnü'l-Esîr, A.e., III, 355

Eğer bu kişi oraya varıpta Mısır'a hakim olursa, oradaki bizim görüşümüzü benimsevenler ona yardımcı olur çıkar ve oda düşmanına galip gelir. Eğer Mısır'daki ordular bu konuda bizim görüşümüze uyarda bize katılırlarsa o zaman Cenab'ı Allah'ın sana yardım edeceğini umuyorum " şeklinde konuşmuş, Muaviye'de şöyle demişti: " Bence orada bize taraftar olanlara mektup yazıp güvence verelim dayanıp sabretmelerini söyleyelim. Diğer taraftan bize düşman olanlara da mektuplar yazıp onları barışa davet edelim. Onlara birazcık teşekkür ifadeleri kullandıktan sonra birazda savaş ile korkutalım. Eğer çarpışma meydana gelmeden arzu ettiğimiz ortam oluşursa zaten bizim istediğimizde budur. Eğer bu gerçekleşmezse o zaman onlarla savaşırız. Ey Âs'ın oğlu! Senin işlerin şiddetle ve aceleyle başarıya ulaşır. Ben ise tam tersine soğuk kanlı ve yavaş davranmakla başarıya ulaşıyorum. " Amr, bunun üzerine Muaviye'ye şunları söyler: "Sen neyi uygun görürsen, onu uygularsın fakat ben harbin dışında herhangi bir başarıya ulaşacağını tahmin etmiyorum. " (1)

Muâviye, Hz.Ali'nin Mısır'daki iki muhalifi olan Meslem b.Muhalled ve Muaviye b.Hudeye es-Sekünî'ye bir mektup vazar ve kölesi süveyb ile gönderir. Muaviye mektubunda; Allah'a hamddan sonra, Allah'ın ikisini büyük bir iş için oraya gönderdiği ve büyük mükafat verdiğini, yücelttiğini İslâmla da süslediği gibi onları taltif eden bir girişten sonra Hz.Ali'ye karşı olan muhalefetlerinden dolayı onlara teşekkür eder ve Hz.Osman'ın kanını isteme konusunda onları teşvik edip kendisinin devlet otoritesini tamamiyle eline geçirdiği takdirde bazı vaadler de bulunuyordu. (2)

Muâvive'ye Filistin'de iken cevabı mektup gel , Yukarıda adı geçen Kureyş'lilerden oluşan heyeti toplayarak onlara bu konuda ne düşündüklerini sormuş, onlarda Mısır'a ordu gönderilmesini uygun görüp, tavsiye etmişlerdi.(3)

Târih,

- (1) Taberî, III, 129; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 355
 (2) Taberî, A.e., A.y. : İbnü'l-Esîr, A.e., A.y.
 (3) Taberî, A.e., A.y. ; İbnü'l-Esîr, A.e., A.y.

Muâviye Amr b.Âs'a hazırlanması için emir vermiş, onunla birlikte altıbin kişilik bir kuvvet göndererek asla acele etmemesi gerektiğini belirten bir konuşma ile orduyu uğurladı. Amr b.Âs Mısır'a en yakın bir noktaya gelip, konakladığı yerde Hz.Osman'a taraftar olan kimseler etrafında toplanmışlardı. Amr b.Âs burada Muhammed b.EbiBekr'e mektup yazarak şöyle demişti: " ...Ey Ebû Bekroğlu!kanını akıtmamam için benden uzak dur. Benim elimle, başına bir musibetin gelmesini istemiyorum. Şu anda buranın halkı senin aleyhinde bir araya gelmişler, bu sebeble buradan çıkıp gitmeni sana tavsiye ederim." Amr aynı mahiyetteki Muaviye'nin mektubunu da Muhammed b.Ebi Bekr'e ileterek onu Hz.Osman'ı muhasara eden kimseler arasında bulunuşu sebebiyle tehdit ediyordu.(1)

Muhammed b.Ebi Bekir, her iki mektubu da Hz.Ali'ye ileterek, Amr b.Âs'ın Mısır topraklarında mevzilendiğini ve ona karşı koymakta şimdilik ağır davrandığını bu sebeble vardım istediğini bildirdi. Hz.Ali'de cevabi mektupta Amr'a karşı asker hazırlamasını ve son derece sabırlı davranıp düşmana karşı çarpışma konusunda azimli olmasını emretmişti.Muhammed b.Ebi Bekir'de müslümanlara bir hitabede bulunarak düşmanlarına karşı hazırlanmalarını istedi. Kinane b.Bişr'in komutasında ikibin kişilik bir öncü kuvveti hazırladıktan sonra kendisi de ikibin kişilik bir kuvvetle yola çıkan Kinane b.Bişr, ordusuyla Amr'ın bulunduğu tarafa yöneldi. Amr b.Âs'ta Kinânenin geldiği tarafa yönelmiş ve gurup halinde birliklerini Kinane üzerine salınca Kinâne bu birlikleri, Amr'ın yanına kadar geri püskürtmüştür. Bu durum karşısında Amr, Muâviye b.Hudeyc'e haber göndermiş, oda kalabalık bir orduyla vardırma geldi. Kinâne ve ordusu kuşatıldı. Kinâne bu durumu öğrenince atından inmiş ve şehit oluncaya kadar mücadele vermişti.Ordunun dağıldığını ve Amr'ın ordusuyla üzerine geldiğini öğrenen Muhammed b.Ebi Bekr'in etrafında

(1) Taberî, Târîh, III; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 355-356

kimse kalmamış, kendisinde bir harebeye saklanmıştı. Amr, Fustat şehrine kadar gelmiş Muaviye b. Hudeyc'in oğlu Muhammed b. Ebi Bekri bulmuştur. Amr'ın ordusunda bulunan Muhammed b. Ebi Bekrin kardeşi Abdurrahman, Amr'a kardeşine işkence edilmemesi için girişimde bulunmuş Hudeyc'in oğluna Muhammed'i getirmesi için haber göndermiş, Hudeyc ise " Siz Kinâne b. Bişr'i öldürdüğünüzde ben Muhammed b. Ebi Behr'i mi bırakacağım" diye karşılık verir. Sonra da Muâviye b. Hudeyc ile Muhammed b. Ebi Bekir bir takım söz düellosu yaparlar ve Muaviye b. Hudeyc, Muhammed b. Ebi Behr'i öldürür, ölüsünü bir merkebin karnına sokar ve yakar. (1)

Kardeşinin bu şekilde öldürüldüğünü haber alan Hz. Aişe son derece üzülmüş, ağıtlar vakmış ve her namazın arkasında kunut dualarını okuyarak Muâviye ve Amr'a beddua etmiştir. (2)

Amr b. Âs'ın gerçekleştirdiği bu olay 38/659 senesi safer ayında gerçekleşti. Amr b. Âs, Muhammed b. Ebi Bekir'in ve Kinâne b. Bişr'in öldürülüşünü Muâviye'ye bir mektupla haber verdi. Mektubunda: " Muhammed b. Ebi Bekir ve Kinâne Bişr Mısır halkından bir cemaatle bize karşı durdu. Onları hidayete, Rasulün sünnetine ve Allah'ın hükmüne davet ettik. Onlar Hak'dan avrıldılar. Dalâlet üzerine yemin ettiler, Biz de onlarla savaştık. Allah onlara karşı bize yardım etti. Allah onlara karşı bize yardım etti. Allah onları önünden ve arkasından vurdu. Kılıçlarını bize verdiler. Muhammed b. Ebi Bekir, Kinane b. Bişr kavmin benzerlerini öldürdük. (3)

(1) Taberî , Târih, III, 132; Ebu'l-Fida, I, 179; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III, 357

(2) Ebu'l-Fida, I, 179; İbnü'l-Esîr, A.e, A.y.

(3) Taberî , A.e, III, 133

B- AMRUBNÜ'L-ÂS' A SUİKAST GİRİŞİMİ

Haricilerden Abdurrahman b.Mülcem el Murâdî, adı el Haccac olan Bekr b.Abdullah et-Temîmî es-Surevî, Amr b.Bekr et-Temîmî es-Sa'dî adlı üç kişi bir arava gelip Müslümanlarla ilgili meydana gelen hadiseleri değerlendirip bütün bunlardan Hz.Ali, Muaviye ve Amr b.Âs'ın sorumlu olduğunu konuştular. Sonra Nehravân'da ölen arkadaşlarını andılar onların başına gelenlerden ötürü üzümlere şöyle dediler: (1)

" İnsanların Rabbi'ne ibadete çağırmakta olan ve Allah yolunda kınanmaktan korkmayan kardeşlerimiz öldükten sonra bizim bu dünyada ne işimiz var? Kendimizi feda ederek doğru yoldan çıkan bu üç kişiyi öldürelim ve memleketi onlardan kurtaralım. Kardeşlerimizin öcünü alalım." (2)

Bunun üzerine İbn Mülcem: " Ben Ali'yi hallederim " der. İbn Mülcem Basra halkındandı. (3)-Bekir b.Abdullah ise: " Ben de Muaviye'nin işini bitiririm " diye konuşur. Amr b. Bekr ise: " Ben de Amr b.Âs 'ı hallederim " demişti.

Bundan sonra her biri kılıcını aldı ve zehirledi ve (40/661) Ramazan ayının 17.gecesi üzerine aldıkları bu görevleri yerine getirmek üzere hedeflerinin bulunduğu şehirlere doğru vola koyuldular. (4)

İbn Mülcem, Kûfe'de Hz.Ali'ye düşman olan bir kadınla evlenmek ister, oda bir takım şartlar ileri sürer. Bu şartlardan biri de Hz.Ali'yi öldürmesi idi. Kadınında yardımı ile iki Ali düşmanı ile birlik olup Ramazan 17.gecesi sabah namazında caminin giriş kapısında pusu kurdular. Burada İbn Mülcem'in vurduğu bir kılıçla boynundan yaralanan Hz.Ali, İbn Mülcem'in yakalanmasını ve şayet ölürse İbn Mülcem'in de aynı

(1) İbn Sa'd, III, 35; Ya' kûbî, 212; Taberî, Tarih, III, 156; Ebu'l-Fida', I, 180; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 389

(2) İbn Sa'd, III, 36; Taberî, A.e, A.y; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 389

(3) İbn Mülcem'in Mısır halkından olduğu da belirtilmektedir. (Bak. Taberî, Tarih, III, 156)

(4) İbn Sa'd, A.y; Taberî, A.e, A.y; İbnü'l-Esîr, A.e, A.y.

kılıçla öldürülmesini emreder. Hz.Ali aldığı bu yara sebebiyle ölmüş ve Hz.Hasan'da İbn Mülcem'i kendi kılıcıyla öldürmüş ve adam yakılmıştır. (1)

Bekr b.Abdullah, Hz.Ali'nin yaralandığı gün Muaviye'nin yolunu bekledi. Muaviye evinden çıktığı zaman Bekr ona kılıcıyla saldırdı. Kılıç Muaviye'nin uyluğuna rastgeldi. Bu yaradan tedavi yaptırarak kurtulan Muaviye kendisi için hususi bir mahfel yapılmasını bundan böyle geceleri nöbet tutulmasını, namaz kıldığı zaman secdeye vardığında başucunda bekçi bulunmasını emretti. İslâm tarihinde ilk koruma görevlisi Muaviye'nin bu hareketi ile başlamıştır. (2)

Ramazan Ayının 17. gecesini Amr b.Bekr; Amr b.Âs'a pusu kurup onu beklemiş, ancak Amr b.Âs karnında meydana gelen bir rahatsızlık sebebiyle camiye çıkmamıştı. O gece Amr b.Âs, Âmir b.Lüey kabilesinden olup emniyet görevini üstlenen Harice b.Habibe'yi sabah namazı kaldırmak üzere görevlendirmişti. Namaza çıktığında Amr b.Bekr onun Amr b.Âs olduğunu zannederek üzerine atılmış ve onu öldürmüştü. Müslümanlar onu yakalayıp Amr'a götürmüş ve götürülenler Amr'a emir selamı verince Haricî Amr (Suikastçı) bunun kim olduğunu sormuş ona Amr b.Âs olduğunu söylemişlerdi. Adam: O halde ben kimi öldürdüm? diye sorunca Harice b.Ebi Habibe'yi öldürdüğümü söylemişlerdi. Bunun üzerine suikastçı adam; Amr b.Âs'a şöyle demişti: " Ey fasık adam. Vallahi ben seni öldürdüğümü zannetmiştim." Amr ise ona cevaben " Sen beni öldürmek istedin, Yüce Allah'ta Harice'nin öldürülmesini murad etti " demiş ve Amr b.Bekr'i öldürmüştü. (3) Yâkûbi'nin Tarihinde belirtildiğine göre Haricî Amr'a götürüldüğünde Ona şöyle demişti: Ben Amr b.Âs'ı öldürmeyi Murat ettim, Allah ise Harice'nin ölmesini murat etti. (4)

(1) İbn Sa'd, III, 37; Taberî, Târih, III, 156-158; İbnü'l-Esîr, Kâmil, 399-400

(2) İbn. Sa'd, III, 38; et-Taberî, Tarih, III, 159; Ebu'l-Fida, I, 180; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 393; İbn Verdî, 247

(3) İbn Sa'd, A.y.; Taberî, A.e, A.y; Ebu'l-Fida, I, 180

(4) Ya'kûbî, 212

C- AMRUBNÜ'L-ÂS'IN VEFATI

İslâm tarihine çeşitli yönleriyle damgasını vuran Amr b.Âs, II.Mısır valiliği esnasında Mısır'da vefat ettiği ve Mısır'da Mukaddam dağı eteklerinde bulunan bir mezarlığa defnedildiği kaynaklarda belirtilmektedir.

Ayrıca onun ölüm tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda çeşitli bilgilere sahibiz. Yine Amr'in ölümü esnasında ortaya çıkan haleti ruhiyesi ve kendi vasiyeti ile ilgili yaptığı bir değerlendirilmeye de sahibiz.

Taberî, Tarihinde Amr'in 43/ 664 yılı Ramazan bayramında 1.gününde Mısır'da vefat ettiğini belirtmektedir. Böylece Amr b.Âs'ın Hz.Ömer döneminde 4 yıl Osman döneminde iki ay eksiği ile 4 yıl, Muaviye döneminde de bir ay eksiği ile 2 yıl Mısır valiliği yapmıştır. (1)

Amr b.Âs'ın ölüm tarihi konusunda kaynaklardaki bilgileri şöyle sıralayabiliriz. Kaynaklarda Amr'in ölüm tarihi ile ilgili birkaç tarih verilmekte ve bu bilgiler sonunda da " Amr'in ölüm tarihi ile ilgili en geçerli olan görüş onun(43/ 664 senesinde öldüğüdür " diye belirtilmektedir. Tarihçilerimiz onun H.43 yılında aşağı yukarı ittifak etmişlerdir.(2) Onun ölümü ile ilgili verilen diğer tarihleri şöyle sıralayabiliriz: 42 (3), 43 (4), 44 (5), 47 (6), 48 (7), 51 (8), 58 (9), 61 veya 63 (10)

-
- (1) Taberî, Târîh, III, 178; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 425
 (2) İbn Abdi'l-Ber, III, 1188; Taberî, A.e, A.y.; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, IV, 246; İbn Hacer, Tehzîb, VIII, 57
 (3) İbn Abdi'l-Ber, A.y.; İbn Hallikan, III, 215; İbn Hacer, el-İsâbe, IV, 652
 (4) İbn Hacer, Tehzîb, A.y.
 (5) İbn Hacer, İsâbe, A.y.
 (6) İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, IV, 246
 (7) İbn Abdi'l-Ber, III, 1188; İbn Hallikân, III, 215; İbn Hacer, Tehzîb, VIII, 57;
 (8) İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, IV, 246; İbn Hacer, Tehzîb, VIII, 57
 (9) İbn-Hacer, İsâbe, IV, 652; İbn-Hacer, Tehzîb, VIII, 57
 (10) İbn Hacer, Tehzîb, A.y.

Amr b.Âs`ın Hz.Ömer`in vefatından sonra 20 yıl yaşadığı ve 97 yaşında öldüğü de belirtilmektedir. (1) Bir başka kaynağa göre de 90 sene yaşadığı belirtilmektedir. (2)

Amr b.Âs vefatı anında ağlıyordu. Oğlu Abdullah ona: " Ölümünden korktuğun için mi ağlıyorsun? " diye sorar. Amr b.Âs`da: " Allah`a Yemin ederim ki hayır! Lakin ölümden sonrası için endişeliyim " diye cevap verdi. Abdullah ona " Sen iyi bir kimse idin " dedi ve onun Hz.Peygamber`le arkadaşlığını hatırlattı. Amr, hepsinden üstün bir şey vardır ki onu söylemedin o da şehadet kelimesi dedi(3). Amr anlatmaya devam ediyor ve diyor ki: " Benim dünya hayatım üç ahval üzeredir. Önce kafir oldum. İnsanlar arasında Rasulullah`a düşman olanların en şiddetlisi idim. Bu durum üzere ölseydim benim için cehennem vacib olurdu. Rasulullah`a biat etmekle ondan haya eden ve insanların ona karşı en hayırlısı oldum. Bu halimle ölseydim insanlar " Amr için kutlu olsun, hayır üzere öldü ve onun için cennet umulur " derlerdi. Sonra sultanlıkla, eşya (mal) ile mülevves oldum. Ben mi onlara hükmettim yoksa onlar mı bana hükmetti bilemiyorum. Bu halde ölürsem, bana kimse ağlamaz ve methetmezler. (4) İbn Abbas Amr`ın Sekarat-ı Mevtinde ona: " Ey Ebû Abdullah nasıl sabahladın " diye sorar, Amr`da: " Dünyamla ilgili az bir şeyi iyileştirdim. Ancak dinimle ilgili çok şeyi bozdum, ifsâd ettim " diye cevap verir. (5)

Amr b.Âs`ın ölüm hastalığı anında şöyle dua ettiği kaynaklarda belirtilmektedir: " Ey Allah`ım! Sen bana iyiliğe uymama emrettin, ben uymadım. Kötülükten nehyettin ben ondan

(1) İbn Hacer, IV, 653

(2) İbn Abdi`l-Ber, III, 1188; İbn Hallikân, III, 215

(3) İbn Sa`d, IV, 260; İbn Abdi`l-Ber, III, 1190; İbnü`l-Esîr, Üs-dü`l-Gâbe, IV, 247; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII, 24-25

(4) İbn Sa`d, A.y.; İbn Abdi`l-Ber, III, 1190; İbnü`l-Esîr, A.e, A.y.

(5) İbn Abdi`l-Ber, III, 1189

da kaçınmadım. (1) Ellerini kelepçe vurulmuş şekle getirdi ve devamla şöyle duasına devam etti: " Allah'ım güçlü değilim ki sana karşı koyayım. Suçsuz değilim ki savunmamı yapayım. Suçlarımı inkar etmiyorum, senden af diliyorum. Senden başka ilâh yoktur " ölüncüye kadar bu duayı tekrarlardı.(2)

Amr **naşının üçüncüsü** kâfur kokusu bulunan su ile olmak üzere üç defa yıkanmasını, kefenlenmesini kabre götürdüklerinde üzerine toprak örtüldükten sonra bir deve kesilip etinin yenileceği kadar bir zaman kabrinin başında durulmasını vasiyyet eder. (3)

Mısır'da Ramazan bayramı gecesi vefat etti. Cenaze namazını oğlu Abdullah kıldırdı. Fetih nahiyesinde Mukaddam'a (Kahire'nin doğusunda bir dağ) defnedildi. (4) Sonra bayram namazı kılındı. Amr'ın vefatından sonra Mısır'a oğlu Abdullah vali tayin edildi. Muaviye daha sonra Abdullah'ı Mısır valiliği görevinden azletti ve yerine kardeşi Uteybe İbn Ebi Süfyan-ı vali tayin etti. (5)

(1) İbn Abdi'l-Ber, A.y.; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğâbe**, IV, 247;

İbn Kesîr, **El-Bidaye**, VIII, 26-27

(2) İbnü'l-Esîr, A.e., A.y.; İbn Kuteybe, **Uyûnu'l-Ahbâr**, I/2, 310

(3) İbn Sa'd, IV, 260

(4) İbn Abdi'l-Ber, III, 1185; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğâbe**, IV, 246;
İbn Hallikân, III, 215

(5) İbn Abdi'l-Ber, A.y.; İbnü'l-Esîr, A.e., A.y.

D- VİLÂYET İDARESİ VE AMRUBNÜ'L-ÂS

Rasulullah'ın idaresi sadece dini işlerin organizesi değil aynı zamanda siyasi, dünyevi işlerin yönetimiydi. O ordulara komutanlık ediyor, Müslümanlar arasında zuhur eden davalara bakıyor ve vergiyi topluyordu. Dolayısı ile dini ve siyasi otoriteyi birlikte eline almıştı. Rasulallah, Medineye hicret edince, İslâm devlet düzenini kurdu. Her kabilenin başına görevliler ve valiler tayin etti. Hicaz ve Yemen bölgesindeki her büyük şehir veya kabilede Rasulallah tarafından gönderilmiş bir vali bulunuyordu. Bu vali namazda müslümanlara imamlık etmek ve zekâtı toplamak vazifelerini yürütüyordu. Hz.Ebû Bekir, Rasulallah'ın görevlendirdiği valileri buldukları görevde bıraktı. Arabistan yarımadasını birkaç vilayete taksim etti. (1)

Hz.Ömer devrinde devletin sınırları genişlevince, idaresini kolaylaştırmak, servet ve gelir kontrolünü sağlamak için büyük idari bölgelere ayırdı. (2)

İlk dönemlerde valilerin emirliği umumi iken, sonradan hususileştiğini görmekteyiz. Amr b.Âs'ın Mısır valiliği ilk zamanlar umumi bir emirlikti. Çünkü o orduya komutanlık ediyor anlaşmazlıkları çözüme bağlıyor. (3) ve vergileri topluyordu. Müteakiben Hz.Ömer, Mısır haraç amirliğine Abdullah b.Sa'd b.Ebi Serh'i tayin etti. (4) Böylece Amr b.Âs'ın valiliği, önceden umumi iken hususileşmiştir. Az bir süre sonra ortaya çıkan davalara bakmak için Mısır kadılığına görevli atanınca (5) valinin otoritesi sadece ordu komutanlığı ve namazda imamlığa münhasır kalmıştır.

Bu arada valiler ile halk arasındaki münasebetleri göstermesi ve adaletin tahakkuku hususunda idare edenle edilenler arasında tam bir eşitliğin tesisini şu örnekte görmemiz mümkündür:

-
- (1) Hasan İbrahim, I, 463
 - (2) Hasan İbrahim, I, 464
 - (3) İbn Sa'd, III, 263-264
 - (4) Belazûri, 224
 - (5) İbn Sa'd, IV, 188

Haz.Ömer, (Hac Mevsiminde) halka şöyle hitap etti: " Ey İnsanlar! Allah'a yemin ederim ki bu memurları size sopa atmaları yada mallarınızı ve vergilerinizi toplamaları için göndermiyorum. Onları ancak sizlere dininizi, öğretilerini, yollarınızı aydınlatmaları için gönderiyorum. Kime bunun dışında bir muamele yapılırsa bana ulaştırın. Allah adına söz veriyorum ki onun icabına bakıp hakkını alacağım. " Bu söz üzerine ileriye atılan Amr b.Âs: " Ey Müminlerin emiri! Müslüman emirlerden biri halkından bir kişiyi terbiye etmek için dövecek olursa onu da mı cezalandıracaksın " diye sordu. Haz.Ömer " Evet, Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki böyle bir memurdan dövdüğü kişinin hakkını alırım. Çünkü Peygamber (A.S) in üzerinde hakkı olan kimselerin, haklarını almaları için kendisini kıssas'a teslim ettiğini görmüştümdür " dedi. Mütteakiben Amr'a, emirlerin şiddeti ve valilerin zulmü yüzünden halkın başına gelmesinden korktuğu hususları anlattı. (1)

Diğer taraftan geçmişi İlibariyle daha çok Hıristiyan olan ve Amr b.Âs'ın Mısır'ı fethiyle müslüman olmayan halka din ve vicdan özgürlüğünün tam manasıyla tanındığına şahit olmaktayız: Emirü'l-Müminin (Mısır'ın fethi akabinde) Amr b.Âs'a bir mektup yazarak şu emirleri vermiştir: " Senin elin altında Yahudi ve Hıristiyanlardan kim varsa onu kendi dini ile İslâm'ı tercih etme arasında serbest bırak. Sayet Müslüman olursa, İslâm hükümlerine tâbidir. Müslüman olmazlarsa fert başına iki dinar cizye koy. " (2)

Diğer taraftan halk arasındaki ihtilafların çözümlenmesi ve Adalet'in tahakkuku için kadılık müessesesinde tesis edildiğini görmekteyiz. Hatta bu kadılardan biri olan Harice b.Huzâfe;Amr b.Âs'a suikast düzenleyen bir haricinin, Amr b.Âs olduğu tahminiyle saldırısına uğramış ve ölmüştür.(3)

(1) İbn Sa'd, III, 281

(2) İyâs el-Hanefî, 112

(3) İbn Sa'd, IV, 188

Ayrıca Osman b.Kays b.Ebl'l-Âs'ı, Hz.Ömer'in Mısır kadılığına tayin ettiği belirtilmektedir. (1)

Bu bölümde Hz.Ömer'in, Amr b.Âs'a maaş tahsisi hakkında verdiği direktifleri ve Hz.Ömer'in, Amr'ın malının teftişi için müfettiş gönderişinden bahsedeceğiz.

Hz.Ömer, Amr b.Âs'a Emîr olmasından dolayı ikiyüz dinar maaş tahsis etmiştir. (2)

Bir başka habere göre Hz.Ömer, Amr b.Âs'a bir mektuh yazmış ve şu direktifleri vermişti: " Ağaç altında (Biatı Ridvan) Hz.Peygamber'e biat edenlere ikiyüz dinar ata tahsis et. Emir olduğun için kendinin kinide aynı miktara çıkart. Kahramanlığından dolayı Harice b.Huzafe'ye de atâ'nın şeref-lisinden tahsis et " (3)

Halife Ömer b.Hattab, vali ve amillerini tayin ettiği zaman, onların mallarını tesbit eder yazar, sonra tesbit edilenden fazlasını, ora halkına dağıtırdı. Halife, Amr b.Âs'a şunları yazdı: " Mısır valiliğine tayin edildiğinde sahip olmadığın mal, köle, kap-kaçak ve hayvanların hakkında ifşaat yayılmıştır. " Amr'da Hz.Ömer'e yazdığı cevapta: " Bizim toprağımız, ekin ekilen ticaret yapılan bir yerdir. Bundan dolayı masraflarımız için muhtaç olduğumuzdan fazlasını elde etmekteyiz, " dedi. Bunun üzerine Halife Hz.Ömer; Amr'a şunları yazdı: " Kötü amiller hakkında yeterince haberder edilmedim, senin bana gönderdiğin mektup, doğru yolun, kendisini huzursuz ettiği bir kişinin mektubudur. Senin hakkında şüphem vardır, Malını taksim etmesi için Muhammed b.Mesleme'yi (seni teftişe) gönderiyorum. (Onun) aradığını önüne koy, senden istediklerini ona getir. Sana sert davrandığında onu başısla, Çünkü o gizli şeyleri ortaya çıkarır. " Muhammed b. Mesleme'de Mısır'a gider ve Amr'ın malını taksim eder. Hatta Muhammed b.Mesleme ile Amr arasında olumsuz bir takım olay da meydana gelmiş ancak iş daha sonra tatlıya bağlanmıştır. (4)

(1) Hasan İbrahim, I, 498

(2) Belazûrî, 442

(3) Belazûrî, A.y.

(4) İbn Abdu'l-Hakem, 146; Belazûrî, 220-21

Mısır'da ekilen alanlara ilişkin ve elde edilen vergiler konusundaki bilgilere gelince:

Amr b.Âs'ın valiliği döneminde Mısır harac geliri 12 Milyon Dinar'a ulaşmıştı. Ancak Halife Hz.Ömer bu miktarı az görerek Mısır'ın İslâm'dan önce ödemekte olduğu verginin yarısını bile ödemediğine teâcub etti. Zira kendisine Mukavkas döneminde 20 milyon hatta 24 Milyon 400 bin dinar'a ulaştığı haber verilmişti. (1) Amr b.Âs döneminde Mısır'da ekilen alanların genişliği 6 milyon feddan (2) olduğu belirtilmektedir. (25.2000.000.000 m² Yirmibeşmilyonikiyüzbinm² dir) Bu araziden elde edilen gelir 4 milyon dinar olarak gösterilmektedir. (3) Makrizî, Hıtat'ında Mısır'ın çeşitli dönemlerdeki haraç varidatı hakkında bilgi verirken, Amr b.Âs'ın valiliği döneminde haraç varidatını 12.000 dinar olarak gösterilmektedir. (4)

Belazûrî, Futuhu'l-Büldanında Amr b.Âs'ın Mısır'ı fethedince ülke halkı ile tayin ettiği vergiyi ödemeleri şartıyla anlaştı. Bu vergi her erkek için iki dinardı. O kadınları ve çocukları bu verginin dışında bıraktı. Onun valiliği döneminde Mısır'ın bu vergileri ikimilyon'a ulaştı. Daha sonra ise dört milyon oldu (5) Bu çeşitli bilgiler karşısında Onun Mısır'dan topladığı verginin 12 milyon dinar olduğunu şu olayla da anlamak mümkün. Hz.Osman, Amr'ı valilik görevinden almış sebebi olarakta verginin 12 Milyon dinar olduğunu göstermişti. Abdullah b.Ebi Serh vali olmuş vergiyi 14 milyon dinara çıkarmıştı. Hz.Osman durumu Amr'a haber verince Amr bu verginin halkı zor durumda bırakacağı fikrini belirtmişti. (6)

(1) İbn Abdu'l-Hakem, 161

(2) Feddan: Bir çift öküzle bir günde sürülebilen toprak; Yer ölçülerinde kullanılan bir kelime. Mısır'da kullanıldığı için Mısır'la alakalı vakfiyelerde bulunur.(Bak: Devellioğlu, Lügat, 304) Bir feddan 4200 m²'dir. (Bak, Hasan İbrahim, I, 478)

(3) Hasan İbrahim, I, 355

(4) Makrizî, Hıtat, I, 98

(5) Belazûri, 220

(6) İbn Abdu'l-Hakem, A.y.

Diğer taraftan Makrizî Hıttat'ında devlet arazilerinin kiraya verilmesi veya bu arazilerin kefaletle devrediliğini açıklamış ve şöyle demişti: " Mısır haraç Mütevellisi, Fustat'ta Amr camiinde arazi kiracılarının hazır olduğu bir vakitte oturur köy ve şehir halkı etrafına toplanırdı. Haraç memurunun önündeki katipler bu arazilerin sınırlarını yazar, bu arazileri alanların üzerine kaydederlerdi. Arazileri alanlar yıllara göre değişen susuzluk, taşmalar v.s. sebeplerle dört villiğine kabul ederlerdi. Bu iş bitince arazileri kiralayıp teminatı verenler kendi bölgelerine giderdi. Her biri arazisinin ziraatini deruhte eder, köprülerini yaptırır ve tamir ettirir, bölgesinin diğer işlerini bizzad kendisi, ailesi ve bu iş için görevlendirdiği kişiler yürüttü. Her birinin ödemesi gereken haracın miktarı, ödemeye başlama tarihi ve taksitleri belirtilir, kefaletinin tutarı hesap edilirdi. Bu arazide yol ve köprülerinin tamiri, su arki ve kanallarının açılması için yaptığı harcamalar, harac gelirinden düşülürdü. Her sene harac meblağından bir miktar kefiller ve kiracılar nezdinde bırakılırdı. (1)

E- NİL NEHRİ İLE İLGİLİ GELENEK

Mısır'da Nil nehrinin suyunu ölçenlerin ilki olarak Hz. Yusuf A.S.'ın olduğu söylenir. O, Münf'de bir su ölçüm istasyonu yaptırmıştır. (2)

Öte yandan Arapların, Mısır'ı fethedince komutanları Amr b.Âs'ı bir Asvan, diğeri Dendera'da olmak üzere Nil nehrinin su seviyesini ölçmek için iki mikyas (İstasyon) yaptırdığı belirtilir. (3)

Anlatıldığına göre, müslümanlar Mısır'ı fethedince Mısır halkı Amr b.Âs'ın yanına geldiler. Amr, Kipti şehirlerinden Büne'ye girdiği zaman; Amr'a şöyle dediler: " Ey Emir! Bizim bu Nil'imizin bir geleneği vardır. O gelenek yerine getiril-

(1) Makrizî, Hıttat, I, 82

(2) Kazvinî, 264

(3) Hasan İbrâim, IV, 390

medikçe Nil nehri akmaz (çoşmaz). Bu gelenekte içinde bulunduğumuz aydan oniki gece geçince bir bakire kızı Anne ve babasından satın alıyoruz ve kıza en güzel giysilerini giydirtip, mücevherlerini taktırıp onu suyun coşkun akması için Nil'e atıyoruz. " Amr onlara şöyle cevap verdi: " İslâm'da böyle birşey yoktur. İslâm kendisinden önce konulmuş İslâm'a aykırı kuralları yıkmıştır. " Bunun üzerine Amr'a gelen heyet Büne'de ikamet etti. Nil Nehri'de coşma zamanı geldiğinde bir türlü ne az nede çok çoşmadı. Taki insanlar orayı terketmeye karar verdiler. Amr bu durumu görünce Halife Hz. Ömer'e mektup yazdı. Ona Ömer şöyle cevap verdi: " Sen doğru bir harekette bulunmuşsun. Muhakkak İslâm bu adeti reddeder. Sana bir kart gönderiyorum, Kartı Nil'e at. " Amr b.Âs, Hz. Ömer'in mektubunu alınca kartı çıkartıp okudu. Kartta: "Müminlerin emiri Allah'ın kulu Ömer'den Mısır'ın Nil nehrine: Şayet sen kendi arzu ve isteğine göre akıyorsan akma! Eğer seni yegane Kudret sahibi olan Allah taşırıyorsa O kudret sahibi Allah'tan seni taşırmasını dileriz. " diye yazılıydı. Amr b.Âs Salib gününden bir gün önce kartı götürüp Nil'e attı. O sırada Mısır halkı göçe hazırlanıyordu. Aylardan beri Nil taşmadığı için büyük bir kuraklık hüküm sürüyordu. Salib günü sabahleyin halk kalktığında Nil'in tam onaltı arşın yükselmiş olduğunu gördü. (1)

F- FUSTAT ŞEHİRİ- MUKADDAM DAĞI VE AMR CAMİİ

Amr b.Âs, İskenderiye'nin fethini tamamladıktan sonra Rumları Mısır'dan çıkarınca, gelişmiş bir yerleşim merkezi ve mükemmel binaları olan İskenderiye'yi valiliğin merkezi yapmak istedi ve bunu Hz.Ömer'e bildirdi. Hz.Ömer, Amr b.Âs'ın gönderdiği elçiye: " Medine ile Müslümanların şu anda buldukları bölge arasını herhangi bir su ayırıyor mu? " diye sordu. Elçi: " Evet! Ey Müminlerin Emiri! Nil nehri akacağı müddetçe " karşılığını verdi. Bunun üzerine Hz.Ömer, Amr'a şöyle yazdı: " Müslümanları kışın ve yazın benimle onların arasını bir suyun ayıracağı mevkiye yerleştirmeni

(1) Kazvini, 264-265

kesinlikle istemem. Benimle onların arasında deniz veya nehir bulunmasın. Öyle ki size gelmek istediğim zaman bineğime binip sizin yanınıza kolayca gelebileyim. (1)

Konuyla ilgili olarak H.İb.Hasan şu değerlendirmeyi yapmaktadır: " Mısır'ın hükümlerlik hakkının Arabistan'a geçmesi üzerine başkent olacak şehrin ya Kızıldeniz sahilinde ya da karadan İslâm devletinin başşehrine ulaşımın kolayca sağlanabileceği bir noktada bulunması gerekir. Denizci bir millet olmayan Arapların yeni merkezleri Arabistan ile çok kolay irtibat sağlanabilecek bir kara parçası üzerinde kurmaları gerekiyordu." (2) Amr'ın, Fustat'ı Mısır'ın merkezi olarak seçmesinin diğer bir sebebini yine H.İ.Hasan şöyle izah etmektedir: " Amr bu mevkiyi Mısır'ın güney ve Kuzey bölgelerini kontrol edebilmek maksadıyla ayrıca yol bakımından da Arabistan'a yakın olduğu için tercih etmiştir." (3)

Fustat şehrinin kurulduğu yer, Mukaddam Dağları ile Nil nehri arasında ziraate elverişli geniş bir saha idi. Bu alanda Rum Muhafız birliklerinin karargahı olan Babilyan kalesi dışında başka bina yoktu. Bu kalenin kuzey ve doğusunda bulunan arazilerde ağaçlıklar hurma ve üzüm bağları bulunuyordu. Kale ile Mukaddam dağları arasında ise birçok kilise ve manastır vardı. Bu bağ ve bahçeler, Amr Camiini çevreleyen muntıkada yer alıyor, doğuda; Mukaddam dağının eteklerine; Kuzeyde; Körfez ağzına, Kanatır es-Siba ve Yeşkuş dağına, Batıda; Nil nehrine, Güneyde ise; Eserü'n-Nebi sahiline kadar uzanıyordu. (4)

Fustat'a bu ismin verilmesi hakkında birçok rivayetler vardır. Söylenildiğine göre Amr b.Âs, İskenderiye üzerine yürümek istediğinde (20/640-I) çadırının sökülmesini emretti. Çadırı sökenler bir de ne görsünler, çadırın tepesine

(1) Makrizî, Hıtat, I, 296

(2) Hasan İbrahim, I, 531-532

(3) Hasan İbrahim, I, 531-532

(4) Hasan İbrahim, I, 531-532

bir güvercin yumurtlamış. Bunun üzerine Amr; " Biz komşularımıza şüphesiz iyi davranırız. Güvercin yavrularını uçuruncaya kadar çadırı sökmeyin " dedi. Bu müddet zarfında yuvayı koruması için çadırın yanında hizmetçi bırakıldı. Kendisi de İskenderiye 'ye gitti. Savaş bitince arkadaşlarına " Nereye konaklamak istiyorsunuz " diye sordu. Arkadaşları " Sahra ve suyu olduğu için senin çadırının bulunduğu yere konaklamak istiyoruz " dediler. O bölgeye geri döndüler. Orada (Fustatta) her bir kavim için bir yer belirlendi. Orada binalar inşa ettiler ve bu bölgeye Fustat ismi verildi. (1)

Fustat şehri tesis edildiği sırada sahabilerin evleri tek kat olarak yapılmıştı. Sonra evler genişlemeye ve yavaş yavaş yükselmeye başladı. Hatta evlerin çoğu beş, altı, yedi, sekiz katlı apartman hâline getirildi. Öyle ki ilk zamanlar az nüfuslu bir ailenin oturduğu evlerde ikiyüz kişi oturur hale geldi. (2) Butler de Fustat isminin " Korunmuş Şehir " manasına gelen " Fossatun " lafından alındığını söyler. Ona göre Araplar bu ismi Suriye bölgesinde cereyan eden savaşlar esnasında Bizans'lılardan almışlardır. (3) Diğer taraftan gece ulaşımının kolay yapılabilmesi için Zu'l-Kanadî (Kandiller Sokağı) diye adlandırılan bir sokaktan bahsedilmektedir. Bu sokağın, zengin halk semtlerinden olduğu evlerin kapılarında kandiller bulunduğu için bu ismi aldığından söz edilir. Bu sokağa bu ismin verilmiş sebeplerinden biri olarak Amr'ın kapısının önünde yakılan kandillerin sokağın sembollerine haline gelmesine sebep olduğunda söylenir. (4)

Fustat denince akla gelen diğer bir yerde Mukaddam dağıdır. Mukaddam dağı Nil'in doğu kıyısı sıra Habeşistan'a doğru uzayan yüksekce bir dağdır. Üzerinde mezarlık, mescit ve

-
- (1) Kazvinî, 236
 (2) Hasen İbrahim, I, 533
 (3) Hasen İbrahim, I, 532
 (4) Makrizî, Hitat, I, 297

manastırlar kurulmuştur. Mukavkis Mukaddam dağı eteğini satın almak istemiş, Amr durumu Hz.Ömer'e bildirmiş, Ömer'de satılmasına müsaade etmemiştir. Hıristiyanlar orayı cennet fidanlığı olarak kabul ederlerdi. Hz.Ömer'de " Biz orayı müminlerden başkası için cennet fidanlığı görmüyoruz " demiş ve oranın Mezarlık yapılmasını Amr'a emretti. Elyese (A.S.) nin ve Rasulullah'ın arkadaşlarından İmran b.Huḡay'ının kabrinin orada olduğuda belirtilmektedir. (1)Diğer taraftan Amr b.Âs Fustat'ta sosyal hizmetlerin ve dini vecizelerin yerine getirilmesi için gayretler sarfetmiştir. Amr b.Âs (21 / .641-42) yılında Fustat'ta Amr b.Âs camii diye bilinen camiye yaptırmıştır. (2) Cami Kayre be b.Kulsum et-Tûci'nin arazisi üzerinde yapıldı. Kayrebe Babilyon kalesinin kuzeyinde bulunan evinden çıkarak bu araziye müslümanlara bağışladı. Caminin uzunluğu 50, genişliği 30 zira idi. Cami başlangıçta bugünkünden daha küçüktü. (3) Mescidin iki kapısı, Amr'ın evinin önüne, iki kapısı kuzeye, iki kapısı da batıya açılıyordu. Caminin Sahnı olmadığı gibi tavanında büyük ölçüde açıktı. Amr camiye bir mimber yaptırmıştı. Hz.Ömer kendisine " Senin ayakta durman, müslümanlarında senin dizlerin seviyesinden aşağıda oturmaları sana kafidir " diye mektup yazınca Amr mimberi kırdı. (4)

Caminin etrafında sürekli olarak ikamet eden sahabilerin varlığından söz edilirken bu sosyal hizmet vermesi bakımından caminin üslendiği önemli bir göreve işaret etmektedir.(5)

Diğer taraftan Amr'ın, Kur'anın tamamını mermerden Levhalar üzerine Kûfi hat ile yazdırdığı caminin duvarına astırdığındanda bahsedilmekte ve insanların cami duvarında Kur'an-ı okuma imkanı olduğundan bahsedilmektedir. (6)

(1) Kazvinî, 270; Makrizî, I, 124

(2) Kazvinî, 236

(3) Kalkaşandî , III, 382

(4) Kalkaşandî , III, 383

(5) Kazvinî, 236-237

(6) Kazvinî, 237

G- İSKENDERİYE KÜTÜPHANESİ

Amr b.Âs'ın hayatını konu ettiğimize göre; İskenderiye kütüphanesinden de bahsetmek gerekecektir. Çünkü tarihi ve ilmi açıdan çok büyük önem ve ehemmiyeti bulunan İskenderiye kütüphanesinin yakılması konusu haksız olarak Amr'a isnad edilmektedir.

Tarih kitaplarına baktığımızda ilk tarihçilerden Ya' - kubî, Belazurî, İbn Abdül-Hakem, Taberî ve Kindî bunlardan sonra gelen tarihçilerden Makrizî ve Suyûtî gibi meşhur tarihçilerimiz eserlerinde İskenderiye kütüphanesinin yakılışı konusunda bahsetmezler.

Kütüphanenin yakılması hususunu Amrubnü'l-Âs'a isnat eden tarihçiler yukarıda zikrettiğimiz tarihçilerden de sonra gelen Abdullatif Bağdadî (629/1231) dir. Ondan sonra gelen İbnü'l Kiftî (646/1248) İhbaru'l-Ulema ve Ahbâi'l-Hukemâ adlı eserinde bahsetmiştir. Ayrıca Ebu'l-Ferec el-Mattî (685/1286) Muhtaru'd-Düvel adlı eserinde bu konuya değinmişlerdir. (1)

H.İbrahim Hasan'a göre İskenderiye Kütüphanesinin yakılmasını Amr'a isnat eden bu tarihçiler bu bilgiyi Abdullatif Bağdadî'den almışlardır. (2) Abdullatif Bağdadî ise eserinde bu bilgiyi verirken hangi kaynaktan aldığı konusunda bir malumat vermemiştir. O bu haberi " Amudu's-Suvarî'den bahsederken halktan duyduğu bir bilgiyi aktarmış, haberin doğruluğu yada yanlışlığı konusunda araştırma yapmamıştır.

H.İbrahim Hasan'ın konu ile ilgili değerlendirmesi özetle şu şekildedir:

İskenderiye Kütüphanesinin Halife Ömer'in emriyle Amr tarafından yakıldığına inanan tarihçiler şu delilleri ileri sürerler:

(1) Hasan İbrahim, I, 246

(2) Hasan İbrahim, A.y.

- 1- Müslümanların, Kur'an ve Hadis dışındaki bütün kitapların kaldırılmasını istiyorlardı.
- 2- İskenderiye Kütüphanesinin yakılışı sadece Ebu'l-Ferec tarafından değil Abdullatif Bağdaki ve İbnu'l-Kifti tarafından belirtilmiştir.

Şimdi bu delilleri ele alalım:

Birinci delilin kabulü mümkün değildir. Çünkü Müslümanların ilme saygı duyarak, ona teşvik etmeleri en çok bilinen vasıflarındandır. Bunun bir delilide Ebu'l-Ferec'in verdiği bilgidir. Onun bahsettiğine göre Amr b.Âs, Yuhanna en-Nahvî'nin sözlerine kulak verir ve son derece hayranlık duyardı. İskenderiye Kütüphanesinin Amr tarafından yakıldığı iddiası Hıristiyanlara aittir. Buna Bedir savaşından sonra fide veremeyecek durumda olup okuma-yazma bilen esirlerin on müslüman çocuğa okuma-yazma öğretmek şartıyla serbest bırakıldıklarını da ilave ederseniz bu uygulama ilme teşvik'in en yüksek noktasıdır.

Diğer delilde ise bu rivayet sadece Ebu'l-Ferec tarafından değil Abdullatif Bağdadî ve İbnü'l-Kiftî'inde rivayet etmiş olmalarıdır. Bu üç tarihçi aynı dönemde yaşamıştır. Yaklaşık olarak rivayetleride birdir. Bu rivayetleri İslâm'a düşmanlık taşıyan bir kaynaktan almaları mümkündür. (1)

Bizim kanaatimize göre İskenderiye Kütüphanesi Amr b. Âs döneminde yakılmış olsaydı, ilk kaynaklar ve onu takip eden ikinci derecedeki kaynaklarda bu olayın rivayetleri yer alır veya alıyhte bu tarihçilerimiz tarafından mütalaalar yapılırdı. Bu durum göstermektedir ki Amr b.Âs'ın böyle bir kütüphaneyi yaktırması diye bir olay yoktur. Bu iftiralar olsa olsa Amr'ın Mısır'daki ve İslâm tarihindeki başarılarını hazmedemeyen onu muharebe meydanlarında küçük düşüren muarızlarının insanların kalplerinde Amr'a karşı nefret duygularını yeşertmeye çalışma çirpinişleridir. Bu çalışmalarında mesnetsiz olduğu için Amr'la ilgili olumsuz bir sonuç doğuramamıştır.

(1) Hasan İbrahim, I, 245-248

SONUÇ

İslâm Tarihi alanında mevcut temel kaynaklara inerek ele aldığımız bu çalışmamızda yaptığımız tespitleri ve vardığımız sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz.

Amrubnu'l-Âs Kureyş toplumu arasında sözü geçen bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Onun ailesi, Hz. Peygamber'e karşı da faal ve etkili mücadeleler vermiştir. Amr yetişince O da Hz. Peygamber ve Ashabına karşı meydana gelen hadise ve savaşlarda bizzat etkili olmuştur. Birçok savaşta müminlerin karşısında savaşmış, müslümanlar aleyhine kurulan ticaret kervanında yer almış (Bedir savaşına sebep olan kervan), müslümanlar aleyhine oluşturulan elçi heyetlerinde üst düzeyde görevler yapmıştır.

Amr b. Âs hayatında dört arap dâhisinden biri olarak biliniyordu. O karmaşık olayları halletmede keskin zekasını kullanmasını en iyi şekilde biliyordu. Hatta Hz. Ömer ahmak birini görünce "Şu adamın yaratanı da, Amr'ın yaratanı da Allahtır" demek suretiyle Amr'ın zekasını övüyordu. Kendisinin müslüman oluşunun gecikmesi konusunda "Aklımızı çalıştırmamamız, körü körüne atalarımızın fikirlerine tâbi olmamızdır" diyecek kadar gerçekleri söyleyebilecek bir alçak gönüllülüğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Amr b. Âs ve Halid b. Velid'in müslüman oluşlarının ümmet arasında ehemmiyete haiz bir olay olduğunu Hz. Peygamber'in müslüman olduklarını işitince "Mekke ciğerparelerini attı" sözüyle anlamaktayız.

Amr'ın Müslüman olduktan sonra yaptığı faaliyetlerinden

sanki şunları sezdiğini belirtebiliriz."İslâm`dan önce nasıl katı bir İslâm düşmanı oldum ve büyük günahlar işledim,öyleyse müslüman olduktan sonra da İslâm`a öyle büyük hizmetler yapmalıyım ki önceki günahlarıma keffaret olsun" Gerçekten de 6 Hz.Peygamber ve Râşit Halifeler döneminde verilen görevlere samimiyetle sarılmış ve Allah`ın yardımı ile üstün başarılar göstermiştir.O,Rasulullah döneminde karşımıza iyi bir komutan, iyi bir elçi,iyi bir vali,Hz.Peygamber`e herşeyin üzerinde bir sevgi ile bağlanan samimi bir sahabî olarak çıkmaktadır.Amr`ın gerek(8/630).yılında müslüman olması,gerekse müslüman oluşundan sonra aldığı görevleri sebebiyle Hz.Peygamber`den uzak oluşu ilmi faaliyetlerinin ikinci planda kaldığı belirgin bir şekilde dikkatimizi çekmektedir.

Amr b.Âs`ın Rasulullah`ın vefatından sonra meydana gelen olayların bastırılmasında da büyük hizmetler üstlendiğini görmekteyiz.Ancak burada üstlendiği görevlerde Halife ile birinci derecede muhatab bir komutan değildir.Suriye fetihlerinde daha çok Ebu Ubeyde b. el-Cerrah`ın komutasında görev yapmıştır.

Amr b.Âs`ın(8/630).yılında müslüman olmasına rağmen İslâm`ın ve Kur`ân`ın esprisini çok iyi kavradığını Amevas taununda aldığı tedbirle anlamaktayız.Çünkü dinimiz her şeye mutlak teslimiyet ve kaderciliğe karşı olmuş özellikle tabiat olayları karşısında gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Amr da bu olayda bu gerçeğe uygun hareket etmiştir.Diğer taraftan Zatu`s-Selasıl seriyyesinde aldığı-düşmanın takip edilmemesi,askerlere ateş yaktırmanması,cunupken teyemmüm alması-

tedbirler bu husustaki hassasiyetini gösteren diğer bir örnektir.

Amr b.Âs`ın ileri görüşlülüğünü Mısır`ın fethi olayında en açık şekilde görmemiz mümkündür.Çünkü O, Halife Ömer Kudus`e geldiğinde Mısır`ın fethi için kendisinden müsaade istemiş, gerekçe olarakta Suriye ve Kudus civarı fetihlerinin başarılı olmasını Mısır`ın fethine bağlamıştır.Gerçekten de Suriye ve Kudus civarında yenilgiye uğrayan Bizans orduları Mısır`da toplanmış ve yeni bir güç oluşturma çabasına girmişlerdi.Diğer taraftan Mısır içinden Nil nehrinin geçmesi sebebiyle çok mümbit bir araziye sahipti.Burada yetişen hububat kuraklık çeken ve kıtlığa uğrayan diğer müslüman beldeler için bir hububat ambarı niteliğini taşıyordu.

Amr,Mısır`ın fethi görevini üstlenmekle Halife ile birinci derecede muhatap olan ve Mısır bölgesinde yapılan icraatların sorumluluğunu üstlenen bir komutan olduğunu görmekteyiz.O`nun, Mısır`ın fethi esnasında İslâm`ın savaş kaide ve kurallarına en iyi şekilde uyan bir komutan sorumluluğu içinde hareket ettiğini görüyoruz.Mısır`ı fethi ile bölgenin valiliğini de üstlendi ve halk arasında sevilen bir idareci olmanın sırlarını yakaladığını görmekteyiz.

Mısır valiliğinin ilk döneminde hem ordu komutanı, hem vergi emiri hem de idari işleri üstlenen bir sorumluluğu varken daha sonra ordu komutanlığı ve idari işleri deruhte eden bir görev üstlenmiştir.Halife Osman döneminde bazı gerekçeler ileri sürülerek Mısır valiliğinden azledilmiş, bir müddet Medine`de,

daha sonra da Filistin`de hayatını devam ettirmiştir.Mısır valiliğinden azledilişinden sonra Halife Osman`a karşı,inandığı ve doğru bildiği hususları açıklamaktan geri durmamıştır.Halife aleyhinde kışkırtma ve gelişen olayları takip etmesine rağmen Osman`ın şehadeti olaylarına aktif olarak katılmayıp Filistin`den takibi uygun görmesi de dikkatimizi çeken diğer bir husustur.

Hz.Osman`ın şehadetinden sonra siyasi olayların oluşmasında aktif rol oynamış özellikle "Hakem Olayı" ile müslümanların siyasi alanda düştükleri ayrılığın müsebbibi olarak görülmüştür.Bir kısım müslümanlar Siffin savaşı diğer bir kısım müslümanlar da Amr`ın bu olaylarda ortaya koyduğu tavır ve davranışları onun kıvrak zekası ve Allah`ın kendisine bahsettiği bir lutfu olduğunu iddia etmişlerdir.Hz.Peygamber`in vefatından sonra müslümanların biribirlerine karşı taraf oldukları bir takım siyasi olaylara girerek etkili rol oynayan Amr bu olaylarda kendi düşüncesine daha yakın bulduğu taraf lehine karar vererek askeri ve siyasi gücünü o yönde kullanmıştır.Müslümanlar arasında ortaya çıkan ve bazı yanılmaları da beraberinde getiren bu olaylarda Amr da taraftarlık ortaya koyduğu için yanılmış olabilir.Sadece Peygamberler hariç her insanın hatası olabilir, beşer nisyan ile maruftur demekle yetiniyoruz.Çünkü ölümü anında ki değerlendirmelerinden de kendisinin bu karara vardığını görmekteyiz.

Amr b.Âs`ın Mısır valiliği esnasında Fustat şehrinin kuruluşu,Mısır halkıyla kurduğu dengeli ilişkileri,Nil nehri konu-

sundaki hurafeden ibaret olan uygulamayı kaldırması ve İslâm Kültür ve Sanatının gelişmesi için harcadığı çaba ve samimi katkılarını bu araştırmamızda görmek mümkündür. Bir cümle ile sonucu toparlamak gerekirse; Amrübnu'l-Âs İslâm Tarihinde terk edilmesi ve unutulması mümkün olmayan nâdide bir şahsiyettir.

Hüseyin Güneş

Eylül-1992

B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A

- ABDULFETTAH AŞİR, Abdurrahman er-Rafi', Mısır fi Usûri'l-Vus-tâ, Kahire, 1970.
- ARNOLD, T.W., İntişar-ı İslâm Tarihi, Çev., Hasan Gündüzler, Ankara, 1971.
- el-BELAZÛRÎ, İmam Ebi Hasan, (ö1.279/892), Futuhu'l-Büldan, thk.Rıdvân Muhammed Rıdvân, Beyrut-1978.
- el-BEDEVÎ, Karnî Talebe, Cevâhir-u Sireti'n-Nebeviye, Mısır Tarihsiz.
- el-BUHÂRÎ, Ebu Abdullah İsmâil b.İbrâhim el-Ca'ffî, (ö1.256/870) Sahih, c.1-8, Beyrut, Tarihsiz.
- — — — —, Kitabu't-Tarihü'l-Kebir, c.1-9, Haydarabad, 1360-1384.
- CAETÂNÎ, Leon, İslâm Târîhi, Çev.Hüseyin Cahit, c.1-10, İstanbul, 1925.
- CONCORDANCE et Indices de la Tradition Musulmane, Çağrı yayınları, İstanbul, 1988.
- ÇAĞATAY, Neşet, İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara, 1982.
- ed-DAHLAN, Ahmet Zeyni, (ö1.1320/1902) es-Siretu'l-Nebeviyye ve Asarı'l-Muhammediye, Lübnan, Tarihsiz.
- EBU DAVUT, Süleyman b.Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (ö1.275/888-9), Sünen, thk., Ubeyde ed-De'as-Âdil Seyyit, c.1-5, Suriye, 1973.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, Huliyy Md., Osmanlıca Türkçe Ansiklope-dik Lügat, Ankara, 1984, sh.454.
- EMİN, Ahmet, Fecru'l-İslâm, Beyrut, 1929.
- EMİROĞLU, Tahsin, Esbâb-ı Nuzûl, 1-14, Konya, 1978.
- EŞREF EDİP, Asrı Saadet, Çev.Ali Genceli, c.1-7, İstanbul, 1985.

- FAYDA, Mustafa, Halid b.Velid, İstanbul, 1990.
- Âs b.Vâil Md., T.D.V.İ.A(Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi), İstanbul,1991,c.III, 449.
- EBU'L-FİDA', İmâdu'd-Din İsmâil,(öl.629/1292-3),el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer,c.1-4, Beyrut,Tarihsiz.
- GAUDEFROY, Demombynes, Mahomet, Paris, 1969.
- HASAN, Hasan İbrahim, (öl.1968) Tarihu'l-İslâmi's-Siyâsî ve'd-Dînî ve's-Sakafî ve'l-Ictimâî, c.1-4, Kahire, 1979.
- el-HALEBÎ, Ali b.Burhâneddin (öl.1044/ 1634), İnsânu'l-Uyûn fî Sireti'l-Emîni'l-Me'mûn, c.1-3, Beyrut, 1980.
- HAMİDULLAH, Muhammet, İslâm Peygamberi, Çev.Salih Tuğ,c.1-2, İstanbul, 1980.
- Hazreti Peygamberin Savaşları, Çev.Salih Tuğ, İstanbul, 1981.
- HADÂRÎ BEY, Muhammed, Muhadarâtü Tarihi 'l-Ümemü'l-İslâmiyye, Mısır, 1969.
- HİTTİ, Philip K., Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi, Çev. Salih Tuğ, c.1-4, İstanbul, 1980.
- IBN ABDİ'L-BER, Abdullah İbn Muhammed, (öl.463/1070) el-İstişb fî Mârifeti'l-Ashâb, thk. Ali Muhammed Becârî, c.1-4, Kahire, Tarihsiz.
- IBN ABDİ'L-HAKEM, Ebû Kâsım Abdurrahman b.Abdullah,(öl.257// 870) Fütuh'-u Mısır ve Ahbâruhâ, Leyden,1920.
- IBN ASÂKİR, Ebu'l-Kâsım Ali b.Hasan b.Hibetullâh Şafî'(öl. 571/1175), Tarih-i Dimesşk, Beyrut, 1987.
- IBN HACER, el-Askalânî,(öl.852/1448), el-İsâbe fi Temyîz'i's-Sahâbe, c.1-4, Kahire, 1970.
- Tehzîbu't-Tehzîb, c.1-12, Beyrut, 1327.

- İBN HALDUN, Abdurrahman b. Muhammet el-Mağribi (öl. 808/1405-6)
Mukaddime, Çev. Süleyman Uludağ, c.1-2, İstanbul, 1982
- İBN HALLİKÂN, Vefâyâtü'l-Â'yân ve Enbâu Enbâi'z-Zamân, (öl.
681/1281-2), thk., İhsan Abbas, c.1-8, Beyrut,
Tarihsiz.
- İBN HAMBEL, Ahmet b. Muhammet, (öl. 241/855-6) Müsned, c.1-7,
Beyrut, Tarihsiz.
- İBN HİŞÂM, Abdullah b. Hişâm b. Eyyub el Maarifi el-Himyeri,
(öl. 213/828), es-Siretu Nebeviyye thk., Mustafa es-
Sakkâ İbrâhim el-Bvârî ve Abdu'l-Hâfiz Selebi
c.1-4, Mısır, 1936.
- İBN ESİR, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (öl. 630/1232) el-Kâmil
fit Tarih, 1-13, Beyrut, 1967.
- Üstü'l-Gâbe fi Temyizi's-Sahabe, Kahire, 1970.
- İBN İSHÂK, Muhammet b. İshâk, b. Yesâr (öl. 151/768), Siretu'
bu İshâk, thk. Muhammet Hemidullah, Rabat, 1976
Baskısından Ofset, Konya, 1981.
- İBN KAYYÛM, Şemseddin Ebi Abdullah Muhammed b. Ebi Bekir
(öl. 751/1350), Zâdu'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd,
thk. Şuayb Ernaut, Abdulkadir Erneut, c.1-5, Beyrut,
1979.
- İBN KESİR, İmâdu'd-Din Ebu'l-Fida' İsmâil b. Ömer ed-Dimeşkî
(öl. 774/1372) el-Bidâye ve'n-Nihâye, c.1-14, Bey-
rut, 1977.
- Siretu'n-Nebeviyye, thk., Mustafa, Abdu'l-Vâhid,
c.1-4, Beyrut, 1976.
- Tefsîru Kur'ani'l-Azîm, c.1-4, Kahire, 1957.
- İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed, Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-
Dîneverî (öl. 276/889-90), el-İmâme ve's-Siyâse,
thk., Tahâ Muhammed ez-Zeynî, c.1-2, Kahire, 1967.
- Uyûnu'l-Ahbâr, c.1-4, Kahire, 1925.

- İBN SA'D, Ebu Abdullah Muhammed b.Sa'd b.Meni' ez-Zührî,
(öl.230/845) et-Tabakâtu'l-Kübrâ, c.1-8, Beyrut,
1968.
- İBN SEYYİDİ'N-NÂS, Ebu'l-Feth b.Muhammed el-Endülûsî
(öl.734/1333-4) Uyûnu'l-Eser fi Münûnîl-Meğâzî
ve's-Şemâil ve's-Siyer, c.1-2, Beyrut, Tarihsiz.
- İBN VERDÎ, Zeynu'd-Din Ömer b.Verdi, Tetimmetu'l-Muhtasar,
thk., Ahmet Rif'at, c.1-2, Beyrut, 1970.
- el-İYÂS el-HANEFÎ, Muhammed b.Ahmed b.İyâsi'l-Hanefi, Bedâi-
u'z-Zuhûr fi Vekâi'udd-Dühûr, Kahire, 1982.
- KÂDİ BEYDÂVÎ, Nâsurüddin Ömer (öl.682/1328), Envâru't-Tenzîl ve
Esrâru't-Te'yîl, c.1-2, Tabakatu'l-Amire, 1303.
- el-KALKAŞANDÎ, M.Ahmed b.Ali, (öl.821/1418) Subhu'l-Aşâ fi
Sinâti'l-İnşâ, Şerh, Muhammed Hüseyin Şemsüddin,
c.1-14, Beyrut, 1987.
- KANDEHLEVÎ, Muhammed Yusuf, Hayatu's-Sahâbe, Çev.Ahmet Mey-
lânî, Konya, 1983.
- KANDEMİR, Yaşar, Abdullah b.Amr b.Âs Md., T.D.V.İ.A., İstan-
bul, 1991, c.I, 85.
- el-KAZVİNÎ, Zekeriya b.Muhammed b.Mahmut, (öl.682/1328),
Asâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd, Beyrut, Tarihsiz.
- el-KEHHÂLE, Ömer Rıza, Mu'cemu Kabâilî'l-Arabi'l-Kadîme ve'
l-Hadîse, c.1-15, Dimeşk, 1376/1957.
- KOMİSYON, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, c.1-14, İs-
tanbul, 1989.
- KÖKSAL, M.Asım, Hz.Muhammed ve İslâmiyet, c.1-12, İstanbul,
1981.
- KÜÇÜK, Raşit, Abâdile Md., T.D.V.İ.A, İstanbul, 1991, c.1, 7.

- MAKRİZÎ , Ta'î'yyuddin Ebu'l-Abbas Hind b.Ali el-Makrîzî,
(öl.845/1441-2) Kitâbu'l-Mevâiz ve'l-İ'tibar bi
Zikri'l-Hitât-i ve'l-Âsâr,c.1-2, Bulak 1270
Baskısından ofset, Kahire, Tarihsiz.
- el-MES'ÜDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b.Hüseyin, (öl.346/957) Mürûcu'
z-Zeheb ve Meâdinu'l-Gevâhir,thk, Muhammed Muh-
yiddin Abdulhamit, c.1-4, Mısır, 1964.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hasen Müslimü'bnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nî-
sâbüri, (öl.261/874-5), Sahih,thk. Muhammed Fu-
âd Abdulbâkî, c.I-5 Dâru İhyâi'l-Arabiyye, 1955-
1958.
- en-NEVEVÎ, Ebu Zekerıyyâ Muhyiddîn b.Şeref,(öl.676/1277)
Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât,c.1-2, Beyrut,Tarihsiz.
- OSTROGORSKY, Georg, Bizans Devleti Tarihi,Çev.Fikret Işıltan
Ankara, 1981.
- ÖNKAL, Ahmet, Amr b.Âs Md., T.D.V.İ.A., İstanbul, 1991,
c.II-80.
- RAZÎ, Fahrettin, (öl.606/1209) Mefâtihu'l-Gayb, c.1-8,
Daru't-Tabakatu'l-Amire, Tarihsiz
- es-SİRÂÎ, Mustafa, Uzamâunâ fi't-Târih, Mektebetu'l-İslâ-
miyye, Tarihsiz.
- es-SUYÛTÎ, Celâluddin Abdurrahman b.Ebi Bekr, (öl.911/1505-
6),Hüsnü'l-Muhâdara, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl
İbrahim,Kahire,1237
- Târîhu'l-Hulefâ,thk. Muhammed Muhyiddin Abdulha-
mit, c.I, Mısır, 1952.
- es-SÜHEYLÎ, Ebu'l-Kâsım, Abdurrahman b.Abdullah b. el-Hatîb
(öl.581/1189), Ravdu'l-Ünûs fi Şerhî's-Sireti'l'n-
Nebeviyyetu'bnü Hişâm,thk, Abdurrahman el-Vekîl,
c.1-7, Kahire, 1967.
- ŞİBÎ, Numanî, Bütün Yönleriyle Hz.Ömer ve Devlet İdaresi,
Türkçeye Çev. Yaşar Talip Alp, İstanbul, 1975.

- TABERÎ, Ebi Ca'fer Muhammed b.Cerir, et-Taberî (öl.310/922),
Camî'u'l-Beyân an Tefsir 'l-Kur'an, c.1-30, Mısır,
1954.
- Târihu'l-Ümem Ve'l-Mulûk, c.1-12, Beyrut, Tarihsiz.
- et-TAĞRİBERDÎ, Cemaleddîn Ebi'l-Mehâsin Tağriberdî et-Tabekî,
en-Nüçûmu'z-Zahire fi Mulûki Mısır ve'l-Kahire
- TERZÎ, Mustafa Zeki, Hz.Peygamber ve Hulefâ-i Râşidin Döne-
minde Askerî Teşkilât, Samsun, 1990.
- el-VÂKIDÎ, Muhammed b.Ömer, (öl.207/882) Kitâbu'l-Meğâzi,
thk. Marsdan Jones, c.1-3, London, 1966
- el-VASITÎ, Eslem b.Sehler er-Rezâzî, (öl.292/905) Tarih-i
Vâsıt, thk. Kurkis Avvâs c.1, Beyrut, 1986.
- WATT, W.Montgomery, Mahomet a Me'dine, Paris, 1959.
- el-YÂ'KÛBÎ, Ahmet b.Ebi Yâ'kub b.Câ'fer el-Abbasî (öl.284/
807), Tarih, c.1-2, Beyrut, 1960.
- YÂKUP, Şihâbuddin Yâkut b.Abdullah el-Hamevî (öl.626/1228)
Mu'cemu'l-Büldân, c.1-5, Beyrut, 1957.
- ez-ZEBÎDÎ, Sâlih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi
ve Şerhi, Türkçeye Çev.Kâmil Miras, c.1-13, Ankara
1980.
- ez-ZEHEBÎ, Şemseddin, (öl.748/1347), Kitâbu Devletü'l-İslâm,
thk. Muhammed Seltut, Muhammed Mustafa İbrahim,
Mısır, 1974.
- ZEYDAN, Abdulkerim, İslâm Hukukuna Giriş, Çev.Ali Şafak, İs-
tanbul, Tarihsiz.
- ZEYDAN, Corci, İslâm Medeniyeti Tarihi, c.1-5, Sadeleştiren,
Mümin Çevik, İstanbul, 1976.